België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 3

De nieuwe orde

Maurice de Wilde

bron
Maurice de Wilde, *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 3: De nieuwe orde*. DNB/Uitgeverij Peckmans, Kapellen 1982

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/wild022belg01_01/colofon.htm

© 2008 dbnl / erven Maurice de Wilde

Woord vooraf

Zo men het nog niet wist, is ons land verscheidene keren uniek. Ook op het gebied van de geschiedschrijving. Het is inderdaad opvallend hoe bijzonder weinig in ons land, in tegenstelling tot elders, over de tweede wereldoorlog, en dan vooral over de kollaboratie, is gepubliceerd. Zouden onze geschiedschrijvers dan minder werklust dan elders aan de dag leggen? Bijlange niet. Ongetwijfeld heeft dit gebrek aan publikaties hiermee te maken, dat wij in ons land sedert 1955 begiftigd zijn met een wet, de zgn. archiefwet, waarbij de raadpleging van archieven slechts na verloop van, zegge en schrijve, 100 jaar door de burger van dit land kan opgeëist worden. Die raadpleging is bijgevolg gedurende een eeuw lang overgelaten aan de goede... of minder goede wil van de overheidsinstellingen om uit te maken of zij al dan niet toegang tot hun archieven verlenen. Zelfs de uitstervende generatie, die de oorlog nog heeft meegemaakt, mag blijkbaar niet weten wat achter haar rug om is gebeurd. Waarbij onmiddellijk de vraag rijst waarom, opnieuw in tegenstelling tot andere landen, zó lang moet verborgen blijven wat onze maatschappij zo grondig heeft dooreengeschud als zulks tijdens de tweede wereldoorlog het geval is geweest. Waarom onze bevolking en vooral onze jeugd zo onwetend moet worden gehouden van hetgeen zich achter de schermen van de kollaboratie heeft afgespeeld. Men heeft zelfs het verwijt tot de scholen en de leraars gericht. Dat is de verantwoordelijkheid zeker niet leggen bij diegenen, die ze dragen: onze wetgevers, die opvallend eensgezind hebben geoordeeld, dat zulke dikwijls niet verheven zaken ons gedurende 100 jaar moesten onthouden blijven. Daarenboven zal de halvering of eenvoudigweg de afschaffing van de geschiedenis in onze scholen de soms verbijsterende onwetendheid van onze jeugd over het verleden zeker niet bevorderen. En nochtans hij die niet weet vanwaar hij komt, weet ook niet waar hij heengaat.

Het enig antwoord op ons uniek geval van 100 jaar verborgenheid kan slechts hierin bestaan, dat wel heel wat heel lang moest verborgen blijven. En wellicht niet zo zeer voor diegenen onzer landgenoten, die de oorlog, ook na 1940, met gestrekte arm hebben beleefd. Want benevens een weinig wit en een weinig zwart is er tijdens de tweede wereldoorlog zeer veel grijs geweest. Maar ook dat vele grijs kan een uitdaging bij een onderzoek zijn, ook al hebben vooraanstaanden in ons eigen BRT-huis dit een enorm waagstuk geheten. Waarom dit dan wagen, zal U vragen? Omdat het met de geschiedenis zoals met de aktualiteit gaat: in beide gevallen is het verzekeren van het recht van onze bevolking op informatie een weliswaar moeilijke, maar noodwendige taak. Het levert niets op voor te houden, dat het publiek moet geïnformeerd worden, wanneer de overheid diegenen, die daarvoor moeten instaan, de middelen onthoudt om naar de grond van de zaak door te dringen. De littekens zijn nog niet geheeld, wordt aangevoerd, de gevoeligheid is nog te groot. Hoeft men dan ten minste niet na 40 jaar met kennis van zaken te weten waarom zowel aan deze als aan gene zijde die littekens werden geslagen?

Waar wij onze gegevens dan gehaald hebben? Het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog heeft ons in de mate van zijn mogelijkheden geholpen, want ook daar wordt gewacht tot de sluizen van het Auditoraat-Generaal op een kier worden gezet. Daarom onze eerste dank.

Bij de Veiligheid van de Staat hebben wij een maand lang alle regels van het delikate spel nauwgezet nageleefd. Dat heeft niet belet, dat wij zonder enige verklaring aan de deur werden gezet. En wij weten nu nog altijd niet eigenlijk waarom.

Gelukkig was er nog het Auditoraat-Generaal, dat ons jarenlang binnen zijn weidse muren heeft ontvangen en ons heeft geleerd wat geduld betekent. Weliswaar werd ons met mondjesmaat een wel overwogen keuze van dokumenten toegeschoven, maar die waren echter van zulk nut, dat wij voor het eerst grond onder de voeten kregen. Wij mochten ons dus terecht erover verheugen, dat onze huidige Auditeur-Generaal ook een

historicus is. Hem en zijn medewerkers betuigen wij hierbij onze dank, omdat zij ons zo lang hebben willen gedogen, ook al bleven vele dossiers voor ons gesloten, zoals die over de ekonomische kollaboratie, om er maar één te noemen.

Bij de Dienst voor Oorlogsslachtoffers van ons Ministerie voor Volksgezondheid deed men het realistisch en efficiënt: hier zijn onze dossiers.

Schaarse enkelingen stonden ons geheel of gedeeltelijk hun privé-archief af. Ook zij wezen hiervoor geloofd.

Wat wij vroeger in België niet kregen, ontvingen wij zelfs via de post van onze vroegere bezetter. Onze ‘goeie vrienden uit het Oosten’ hebben sommige Vlamingen niet alleen tot tweemaal toe de zelfstandigheid voorgespiegeld, maar ons ook hele omslagen fotokopieën van oorspronkelijke dokumenten toegestuurd, waarmee zij hun beste maats in Vlaanderen en Wallonië trouwens nog eens in een lastig parket hebben gebracht.

Ten slotte waren niet alle rechtstreekse getuigen bereid hun kennis en hun argumenten zelf naar voor te brengen, maar toch vonden wij menige Vlaming en Waal bereid een waardevol getuigenis af te leggen.

Voor onderhavig boek, dat de eerste reeks van 17 TV-programma's begeleidt, hebben wij gemeend de titel ‘De Nieuwe Orde’ te moeten kiezen. Wij willen het inderdaad later niet alleen hebben over de kollaboratie, die men bij de repressie heeft vervolgd. Dat zou een al te gemakkelijke oplossing zijn. Want de autoritaire opvattingen waren niet alleen te vinden bij de uitgesproken kollaboratiebewegingen, maar ook, zij het in verschillende mate, bij de gevestigde kringen. Vandaar dat wij in dit boek en in de eerste reeks TV-programma's niet alleen de toekomstige kollaboratie-bewegingen nagaan, maar ook hoe de gevestigde kringen zich hebben voorbereid op de komende Nieuwe Orde en op hetgeen toen het einde van de demokratie leek. Vervolgens hoe die gevestigde kringen tijdens de oorlog, gebruikmakend van de afwezigheid van parlement, regering en vakbonden, hun vooroorlogse autoritaire plannen meenden te kunnen uitwerken.

Toen echter bleek, dat Engeland niet door de knieën ging en toch geen vredesverdrag tussen België en nazi-Duitsland tot stand kwam, trokken zij zich tijdig in hun veilige schelp terug en bereidden zij, nog steeds in autoritaire zin, voor hoe België er na de oorlog moest uitzien.

Aldus begeven wij ons op weg naar de kollaboratie, die in twee volgende boeken en twee volgende reeksen TV-programma's zal onderzocht worden.

Maurice De Wilde

In de eerste en tweede druk van dit boek werd op bladzijde 28 volgende tekst gepubliceerd:

‘Zo zou Frantz Van Dorpe, lid van de Verdinaso-leiding, bedrijvig in de Kortrijkse textielsektor en tot december '39 vertegenwoordiger van I.G. Farben in België, in die periode massa's textiel uit de Verenigde Staten aan Duitsland hebben doorverkocht, en daarmee veel geld hebben verdiend.’

Dit mocht de auteur ten minste vernemen tijdens een voorbereidend interview met enkele Dinaso-militanten en -sympathisanten, die tijdens de oorlog in het Vlaams Legioen zijn getreden en die dus een heel andere weg zijn gegaan dan Frantz Van

Dorpe, die midden 1941 tot het verzet is toegetreden. Hun verklaringen worden door Frantz Van Dorpe ten stelligste ontkend. Volgens hem heeft hij noch vóór, noch tijdens, noch na de mobilisatie-periode ooit enige invoer van textielwaren uit de Verenigde Staten of om het even welk ander land verricht. Wat de door hem in die perioden verrichte uitvoer van in België vervaardigde textielwaren naar Duitsland en andere landen betreft, verklaarde Frantz Van Dorpe ons, dat hij steeds de bepalingen van de in maart 1940 te Parijs ondertekende akkoorden ter regeling van de uitvoer naar oorlogvoerende landen en de voorschriften van de Belgische overheid ter zake heeft nageleefd.

1 De kleine diktators

Rekening gehouden met de beperkte ruimte die ons is toegemeten en met het feit, dat de algemene geschiedenis van de hier behandelde Nieuwe Orde-bewegingen in de dertiger jaren reeds in het eerste deel van deze reeks over '*Een klein land in de wereldoorlog*' aan bod is gekomen, hebben wij het nodig geacht enkele onbekende aspekten i.v.m. de Belgische autoritaire bewegingen in de verf te zetten.

'Immer nur weiter': Duitse steun aan Vlaamsnationalen

De Duitse pogingen tot verwerving van invloed in België, en vooral in Vlaanderen, dateren van lang vóór de machtsovername door Hitler in 1933. Sinds de Duitse nederlaag van 1918 waren Duitse 'vrienden van Vlaanderen' met naar Duitsland en Nederland uitgeweken Vlaamse aktivisten in kontakt gebleven. Zulks gold in grote mate voor dr. Robert Oszwald (1883-1945), die tijdens de eerste wereldoorlog aan de politieke afdeling van het Duits bezettingsbestuur te Brussel verbonden was. In deze funktie had hij het aktivistisch avontuur van dichtbij gevolgd en gestuwd. Hij onderhield kontakten met o.a. de naar Duitsland uitgeweken aktivist Raf Verhulst, en hij was van dichtbij betrokken bij de in 1930 te Berlijn opgerichte 'Bund der Flamenfreunde'.

De Duitse pogingen tot beïnvloeding in Vlaanderen vóór 1933 kaderen hoofdzakelijk in Duitslands politiek tot wederverovering van een sterke positie in Europa, waarbij het beknotten van de politieke en kulturele invloed van Frankrijk één van de belangrijkste doelstellingen was. Dat financiële steun aan persorganen als middel hiertoe werd aangegrepen, ligt voor de hand. Zo kende het Duits ministerie voor Buitenlandse Zaken op voorstel van Oszwald in 1928 de in geldnood verkerende tijdschriften *Vlaanderen* en *Jong Dietschland* - spreekbuizen van de meest extreme aktivistenvleugel en als zodanig onverzoenlijk anti-Belgisch en anti-Frans - elk een jaarlijkse subsidie van 3.000 Reichsmark toe, omdat zij het prestige van Duitsland hielpen hooghouden en de Duitse weerwraakspolitiek steunden. Kort na Hitlers machtsovername vroeg de hoofdredakteur van *Jong Dietschland*, Victor Leemans, die in '32 een lovende brochure over het nationaal-socialisme had gepubliceerd, het Duits Propagandaministerie opnieuw om een subsidie voor een speciaal Duitsland-nummer.

Grote sympathie vond het nationaal-socialisme vooral vóór Hitlers machtsovername bij het Verbond van Dietsche Nationaal-Solidaristen (Verdinaso), dat in 1931 door de gewezen volksvertegenwoordiger van de Frontpartij, Joris van Severen, en de dichter Wies Moens werd gesticht. Het Verdinaso was de eerste beweging in Vlaanderen, die een uitgesproken fascistische ideologie met een onverzoenlijk anti-Belgisch Diets nationalisme trachtte te verenigen. Niet zozeer de Dinaso-ideologie - een allegaartje van slecht verteerde Franse, Italiaanse, Duitse en Oostenrijkse invloeden - als wel de uiterlijke verschijningsvormen van het Verdinaso trokken de aandacht van de Duitse nationaal-socialisten (de leuze 'Heil van Severen', het leidersprincipe zelf, de militie met een van de nazi-Sturmabteilungen (S.A.) gekopieerde uniform, de soldateske stijl van de hele beweging). Reeds in 1930 werd van Severen door Duitse bladen met bewondering de 'Vlaamse Hitler' genoemd.

Dat Joris van Severen met een ongeduldige drang naar macht opstond en ging slapen, valt niet te betwijfelen; dat hij althans tot 1933 ook af en toe luidop van een staatsgreep droomde evenmin. In 1931 zocht van Severen toenadering tot de partij van Hitler, de N.S.D.A.P., die toen in Duitsland nog niet aan de macht was. De N.S.D.A.P. betoonde het Verdinaso een levendige belangstelling. De nauw bij de 'Bund der Flamenfreunde' betrokken Walther

Reusch oordeelde in april '33 zelfs, dat het Verdinaso de enige Vlaams-nationale organisatie was, die een Duitse subsidie waard was: 20.000 Reichsmark per jaar, voorzichtigheidshalve via Nederland te betalen, zouden volstaan. Of ze ook werden gegeven is onbekend, ofschoon toen inderdaad het gerucht de ronde deed, dat het Verdinaso Duits geld ontving.

Onmiddellijk nadat Ward Hermans in mei 1933 lid van het Verdinaso was geworden, reisde hij met van Severen naar Essen in het Duitse Roergebied, waar de Dinaso-leider met kopstukken van de Stahlhelm, een revanche-organisatie van Duitse oudstrijders uit de eerste wereldoorlog, onderhandelingen over subsidies aan het Verdinaso voerde die echter op niets uitliepen. Nog in juni 1934 wist een onbekende informant, die van Severen persoonlijk had ontmoet, de N.S.D.A.P. te melden, dat de Dinasoleider ‘altijd wel bereid zal zijn Duitse steun aan te nemen; of hij deze steun steeds zó zal aanwenden als wij mogen verwachten, valt te betwijfelen’. Van 1934 af verliet van Severen inderdaad de pangermaanse weg en verkoos het voor een grotere aanhang veiliger Belgisch pad, wat bij vele Duitse kringen, die het Verdinaso aanvankelijk met grote belangstelling hadden gevolgd, niet in goede aarde viel. Tekenend voor van Severens houding van toen zijn de verklaringen, die hij in september 1935 aan Antoon ver Hees aflegde. A. ver Hees, die verder nog ter sprake komt, was de zoon van een naar Duitsland uitgeweken aktivist, was tot Rijksduitser genaturaliseerd, werkte voor het Deutsches Nachrichtenbüro, en onderhield nauwe kontakten met de ‘Bund der Flamenfreunde’. Tegenover ver Hees veroorloofde van Severen zich allerlei onvriendelijke, spottende en zelfs vijandige opmerkingen aan het adres van Duitsland. Niettemin gaf hij de wens te kennen met een Duitse ‘Stelle’ in kontakt te komen, die zich voor het koloniaal vraagstuk interesseerde. Hem - van Severen - was een koloniale koncessie aangeboden, die hij wel aan de Duitsers wilde verkopen, op voorwaarde dat er wat financiële kruimels voor zijn beweging van de onderhandelingstafel zouden vallen (n.v.d.r. en wellicht ook voor zichzelf; van Severen zat steeds in geldnood en moest door vermogende vrienden onderhouden worden). Het is niet bekend of dit voorstel tot een konkreet resultaat leidde. Van Severen bleef echter door de Duitsers gewantrouwd, zodat het niet hoeft te verwonderen, dat het Militair Bestuur in juli 1940 zijn beweging (hijzelf werd de 20ste mei 1940 door Franse soldaten gedood) ‘politiek en moreel onbetrouwbaar’ zal noemen. Vooral na 1936, toen van Severen definitief zijn anti-Belgisch standpunt verlaten had, toonden daarentegen heel wat vooraanstaanden uit ‘belgicistische’ kringen grote belangstelling voor het Verdinaso. Zulks was o.a. het geval voor de industrieel Leon Bekaert; edellieden als de graaf de Renesse, de prinsen de Croij, Harold d'Aspremont-Lynden (na de oorlog P.S.C.-minister), Thierry de Limburg-Stirum, Pierre d'Ydewalle, de naoorlogse gouverneur van West-Vlaanderen; de koninklijke kommissaris voor de Administratrieve Hervorming en latere bankier Louis Camu, de socialistische voorman Hendrik De Man, de katholieke bankier en minister Philip Van Isacker. Ook zou van Severen goede betrekkingen hebben onderhouden met het Hof, Mgr. Lamiroy, de bisschop van Brugge (de drukker van het bisdom, Beyaert, was een persoonlijke vriend van de Dinaso-leider) en kanunnik Willy Cracco, die zich als een vertrouwensman van de kardinaal uitgaf en volgens de vooraanstaande Dinaso F. Van Dorpe geheim lid van het Verdinaso was.

Na 1933: het Duits Propagandaministerie spijst de V.N.V.-kas

Nam de Duitse belangstelling voor het Verdinaso sinds 1934 zienderogen af, dan mocht het in oktober 1933 gesticht Vlaamsch Nationaal Verbond (V.N.V.) zich in de tweede helft van de jaren '30 steeds meer in toenaderingspogingen van Duitse zijde verheugen. In tegenstelling tot het Verdinaso nam het V.N.V. wél aan verkiezingen deel. Bij de wetgevende verkiezingen van mei 1936 behaalde de lijst zelfs 16 zetels in de Kamer; samen met de Rex-lijst van Léon Degrelle profiteerde het V.N.V. ongetwijfeld van het wijd verbreid wantrouwen in de gevestigde partijen, dat door de politiek-financiële schandalen en de gevolgen van de ekonomische krisis van de jaren '30 sterk in de hand was gewerkt. Hoewel het V.N.V. ook een autoritaire beweging met totalitaire machtsoogmerken was, bood het allerminst

de ideologisch eenvormige aanblik van het Verdinaso. Radikale Dietsers (Jeroom Leuridan, Reimond Tollenaere) stonden er naast gematigde federalisten (Gerard Romsée, Hendrik Borginon, Hendrik J. Elias), openlijke nationaal-socialisten (Ward Hermans, Herman Van Puymbroeck) naast demokraten (Hendrik Borginon), enkele vrijzinnigen naast vele uiterst devote katholieken. Met enige overdrijving gezegd: zoveel hoofden zoveel zinnen. Tussen al deze tegenstrijdige stromingen moest leider Staf De Clercq trachten het schip drijvend te houden. Hij slaagde daarin zelfs vrij goed, ofschoon het V.N.V. nooit de partij van alle Vlaams-nationalisten werd, waarvoor het zich nochtans graag uitgaf. Niettemin telde het V.N.V. kort vóór het uitbreken van de tweede wereldoorlog veel meer leden dan het Verdinaso: 26.205 voor het V.N.V. per 30 juni 1939 - ten minste volgens De Clercq - tegenover een alleszins juist aantal van 2.453 voor het Verdinaso per 31 augustus 1939 (het Verdinaso, dat sinds 1934 qua ledenaantal op de terugweg was, had nooit meer dan 4.000 leden geteld).

Of en in welke mate reeds vóór 1933 betrekkingen tussen de voorloper van het V.N.V., de Frontpartij, en Duitse kringen bestonden, is niet bekend. Pas van 1936-37 af werden de banden tussen Duitsland en het V.N.V., en dan vooral het V.N.V.-dagblad *Volk en Staat*, nauwer aangehaald. Reeds in 1933 had de N.S.D.A.P. getracht de voorganger van *Volk en Staat*, het dagblad *De Schelde*, financieel in handen te krijgen. Doch het plan mislukte. Het blad kende voortdurend financiële moeilijkheden. De Nederlandse geldschieters, die *De Schelde* in 1928 op poten hadden gezet en ook reeds de Vlaamse aktivisten hadden gesteund, moesten herhaaldelijk tussenkomen. Tot november '36 was *De Schelde* in handen van de in 1928 opgerichte ‘Stichting ter Bevordering der Nederlandsche Beschaving’, en was geen echt V.N.V.-blad, overigens zeer tot ongenoegen van de V.N.V.-leiding. In november '36 deden zich eigenaardige dingen voor. Achter de rug van afgevaardigde-beheerder Karel Peeters om werd de titel van het blad tot *Volk en Staat* omgedoopt. Om het verlies te delgen werd tot een drastische kapitaalsverlaging overgegaan. Peeters werd als afgevaardigde-beheerder vervangen door de handelaar en gewezen aktivist Hendrik Van Hoofdstadt, raadslid van het Vlaams Ekonomisch Verbond, rechter bij de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen en financieel vertrouwensman van Staf De Clercq. Onderhandelingen met de Nationaal-Socialistische Beweging van de Nederlandse ingenieur Anton Mussert over steun aan het blad sprongen af. V.N.V.-volksvertegenwoordiger G. Romsée dook op als vertegenwoordiger van nieuwe geldschieters.

Of die toen werden gevonden, en wie die dan wel waren, is totnogtoe onbekend.

Met name is niet bekend, of toen reeds geld uit Duitsland in de kas van *Volk en Staat* belandde. Vast staat echter, dat een bedrag van 800 Reichsmark (9.600 fr. van toen, en ten minste 120.000 fr. van vandaag) maandelijks door het Duits Ministerie voor Propaganda aan *Volk en Staat* werd geschonken. Wanneer deze subsidiëring een aanvang nam, kan nog niet worden uitgemaakt; alleszins was zij in december '37 een tijd aan de gang, en er zijn aanwijzingen, dat de subsidiëring reeds in april '37 was toegekend. Het geld kwam van het Duits Propagandaministerie (Promi) via Robert Holthöfer, die de ‘Aussenstelle’ van het Promi te Essen leidde. Het Promi zelf putte hiervoor uit de grote sommen, die door Duitse industriëlen en bankiers in de N.S.D.A.P.-kas werden gestort. Holthöfer was sinds april '33 lid van de N.S.D.A.P., en was reeds in '33 bij de Duitse poging tot aankoop van ‘*De Schelde*’ betrokken

geweest. De Duitse steun aan *Volk en Staat* werd door Staf De Clercq, Amaat Bockaert (een schoonzoon van Frans Daels en van '35 tot '44 beheerder van de Kredietbank), August Borms en Hendrik Van Hoofstadt in Nederland opgehaald. Holthöfer zelf maakte sinds '36 ook deel uit van de leiding van de Deutsch-Niederländische Gesellschaft, waarin ook een vroegere geldschieter van *De Schelde*, de reder Van Beuningen, een leidende rol speelde.

Om een nog onbekende reden werd het ‘bureau Holthöfer’ in de tweede helft van '38 opgedoekt, maar zulks betekende niet dat de subsidiëring van *Volk en Staat* door het Promi werd stopgezet, wel integendeel. Alleszins in januari '39 was de subsidie reeds vervijfvoudigd (4.000 RM. per maand, ca. 45.000 BF van toen, en ten minste 580.000 BF van vandaag). Het is niet bekend of deze subsidiëring tot de Duitse inval, de 10de mei '40, is blijven voortduren. Het is nl. mogelijk dat het Promi uit voorzichtigheidsoverwegingen de steun heeft stopgezet, nadat de Belgische rege-

1

2

3

4

5

6

7

(1) en (2) De Dietse Militanten Orde van het Verdinaso, en (3) Verdinasoleider Joris van Severen in het uniform van deze Orde.
(4) Een landdag van het Verdinaso. De spreker is Emiel Thiers. Zittend aan zijn rechterzijde: leider van Severen. Aan diens rechterzijde: de leider van Verdinaso-Nederland Ernst Voorhoeve. Uiterst rechts op de foto: Dinaso-jeugdleider Leo Poppe.
(5) Een groep Vlaams-nationale parlementsleden op de trappen van het parlementsgebouw.
(6) Optocht bij een V.N.V.-landdag.
(7) August Borms (midden) en Amaat Bockaert (rechts), beiden beheerders van de N.V. De Schelde, die het dagblad 'Volk en Staat' uitgaf.

8

9

LOS VAN FRANKRIJK

10

11

12

13

14

15

16

17

Fritz Scheuermann (8) was de Abwehr-officier met wie V.N.V.-leider Staf De Clercq (9) tijdens de mobilisatie kontakten onderhield en de Militaire Organisatie uitbouwde.

(10) Ook het V.N.V. steunde de 'Los van Frankrijk'-kampagne, die o.m. door de Vlaamse oudstrijders, 'De Standaard' en 'Nieuw Vlaanderen' werd gevoerd.

(11) René Lagrou stond reeds vóór de oorlog in veelvuldig kontakt met de SS in Duitsland, terwijl Karel Van Roosendael (12), Odilon Broucke (13) en Jules De Hen (14) ook reeds vóór de oorlog in Duitse dienst stonden.

(15) Rond Herman Van Puymbroeck (tweede van links) verenigden zich bij het einde van de jaren '30 een handvol Vlaamse nationaal-socialisten.

(16) Firmin Parasie trachtte het V.N.V. op allerlei wijzen te kompromitteren.

(17) De hartstochtelijke anti-Belg Ward Hermans te midden van Belgische rijkswachters.

ring in juni '39 een wet had uitgevaardigd, waarbij het ontvangen van geldelijke steun uit het buitenland voor pers- en propagandadoeleinden met gevangenisstraf kon bestraft worden. Het is bijgevolg vooralsnog ook niet mogelijk de precieze omvang van de Duitse steun aan *Volk en Staat* te bepalen. Het staat echter vast dat het bedrag, omgerekend op een minimale basis, ten minste 40.800 RM beloopt, d.i. ca. 490.000 BF. van toen of ten minste 6 miljoen BF. van vandaag. Deze minimale basis gaat van de veronderstelling uit, dat de subsidiëring niet vóór april '37 een aanvang heeft genomen, dat de vervijfvoudiging van het toegekend bedrag niet vóór januari '39 plaatsvond, en dat de steun met ingang van juli '39 werd stopgezet.

Maar er is een andere, maximale mogelijkheid. Tijdens het onderzoek, dat het Belgisch gerecht in '39 naar de financiering van *Volk en Staat* instelde en dat tijdens de bezetting werd voortgezet, verklaarde Antoon Mermans de 29ste april '41, dat hij in april '38 bij zijn aanstelling tot afgevaardigd-beheerder van de N.V. De Schelde, die *Volk en Staat* uitgaf, geëist had dat alle geld uit Duitsland in de boekhouding van het blad als ‘steun van het V.N.V.’ zou ingeschreven worden. Nu blijkt uit nagelaten dokumenten van Staf De Clercq dat het V.N.V. van '37 tot en met '39 1.203.700 F. van toen (ten minste 14 miljoen BF. van vandaag) aan *Volk en Staat* heeft gegeven. Indien de verklaring van Mermans zó moet verstaan worden, dat *alle* bedragen, die in de boekhouding van *Volk en Staat* als ‘steun van het V.N.V.’ werden ingeschreven, in feite gecamoufleerde Duitse subsidie waren, dan zou *Volk en Staat* van '37 tot en met '39 meer dan 1.200.000 F. van toen van het Promi hebben ontvangen.

Wat er ook van zij, het Promi meende in een uitvoerig verslag dd. 10 januari '39 te kunnen stellen, dat het V.N.V. ‘door aanzienlijke financiële steun aan zijn dagblad bestendig van ons afhankelijk is’, en dat ‘de leider van deze partij thans bereid is zich uitsluitend volgens onze richtlijnen te gedragen’. Als men bovendien nog weet, dat het Promi toen een taktisch bondgenootschap had met het OKW (het opperbevel van het Duits leger), o.m. om zich inzake beïnvloeding in het buitenland tegen het opdringerig Auswärtiges Amt (het Duits Ministerie voor Buitenlandse Zaken) te verdedigen, dan is het beeld van de V.N.V.-bondgenoten in Duitsland volledig. Volgens een bericht dd. 21 juni '39 van de Sicherheitsdienst, de geheime inlichtingsdienst van de Duitse SS, die met het OKW in scherpe rivaliteit stond, nam het Promi inzake propaganda in het buitenland geen enkele beslissing zonder het fiat van het OKW De Promi-referent, die voor propaganda in België, Nederland, Luxemburg en Zwitserland bevoegd was, werd door de SD een gewillig werktuig genoemd in handen van de OKW-bevoegden voor deze gebieden, majoor Marwede en Regierungsrat Neumeister, twee officieren van de Abwehr. Het Promi speelde alle briefwisseling betreffende Vlaanderen aan het OKW door.

Nu was de V.N.V.-leider Staf De Clercq op een onbekend tijdstip, mogelijk in '36 of kort tevoren, door bemiddeling van Ward Hermans in kontakt gekomen met officieren in de Duitse legerleiding, waarvan ook de militaire inlichtings- en veiligheidsdienst, de Abwehr, afhing. Op de kontakten tussen het V.N.V. en de Abwehr wordt in een volgend hoofdstuk nader ingegaan. Hier weze enkel vermeld, dat Staf De Clercq in een dokument uit begin '42 de uitspraak van het Promi uit januari '39 bevestigd heeft. Hij situeerde de kontaktname met de Abwehr in '34-'35, en voegde eraan toe: ‘Van dit ogenblik af werd de gehele politiek van het V.N.V., hoewel zelfstandig bepaald, steeds na overleg en bespreking met Duitsche instanties uitgevoerd en door deze aangenomen. Het doel was: België als militaire bondgenoot

van Frankrijk vrij en onbetrouwbaar te maken.' Men mag dus aannemen, dat de kampagne van de Vlaams-nationalisten tegen het in 1920 gesloten geheim Frans-Belgisch militair akkoord in Duitsland goed werd ontvangen.

In dit verband is een ongedateerde nota (mogelijk uit '36 of '37 en hoogstwaarschijnlijk van de hand van Staf De Clercq) over 'de verhoudingen van het V.N.V. tot het buitenland' van groot belang. Uit de gehele kontekst blijkt duidelijk, dat met hetgeen de auteur diskreet 'het buitenland' noemde, in feite Duitsland werd bedoeld. Het V.N.V., zo stelde de auteur van de nota, 'weet dat het in het buitenland vrienden heeft, die de rechtvaardigheid beseffen van den Dietsch nationalen strijd', en dat 'een aantal dier vrienden niet beter vragen dan de rechtmatige betrachtingen der Vl(aamsch) Nat(ionalisten) doelmatig te steunen'. Het V.N.V. 'acht zich niet gerechtigd

dien steun af te wijzen', op twee voorwaarden echter: dat het V.N.V. onafhankelijk van deze 'buitenlandsche vrienden' zou blijven en dat het V.N.V. alle onderdelen van de beweging zou blijven beheren. En hier komt de aap uit de mouw: de V.N.V.-leiding zou niet kunnen dulden dat de pers (bedoeld wordt: *Volk en Staat*) 'zich zou ontwikkelen als en tot een macht, die ontsnapt aan de centrale leiding'. Het is zonder meer duidelijk, dat hier tussen de regels een toespeling wordt gemaakt op de mogelijkheid, dat *Volk en Staat* door de toekenning van Duitse subsidie aan de kontrole van het V.N.V. zou ontsnappen. Daarom achtte de auteur het noodzakelijk erop te wijzen, dat het V.N.V. en zijn 'buitenlandse vrienden' op elkaar aangewezen waren - en meteen wordt hier het bewijs geleverd, dat die vrienden van het V.N.V. van Duitse nationaliteit waren: 'Onze gemeenschappelijke vijand is Frankrijk. Voor ons geldt het feit dat Frankrijk ons volksbestaan bedreigt; voor hen dat hunne veiligheid door denzelfden vijand wordt bedreigd. (...) Tegen Frankrijk ageeren is (de Dietsche) doelstelling bevorderen. Tegen Frankrijk ageeren is ook in de kaart onzer buitenlandsche vrienden spelen: Het V.N.V. steunen beteekent dus voor deze vrienden, in groote mate, hun eigen belang steunen'. Hieruit blijkt duidelijk, dat de V.N.V.-leiding zich wel degelijk ervan bewust was, dat het aanvaarden van materiële steun uit Duitsland aan een politieke tegenprestatie verbonden was.

Het is niet bekend of de V.N.V.-leiding zelf om die steun had gevraagd, dan wel of het Promi geld heeft aangeboden. Vast staat, dat het V.N.V. het aanvaard heeft, wellicht met des te meer gretigheid naarmate de 'steun van het V.N.V.' aan *Volk en Staat* de beweging een vastere greep op het blad bezorgde. Tot '38 was de overtuigde nationaal-socialist Herman Van Puymbroeck hoofdredacteur van de krant en tot '36 ook grootste aandeelhouder van de N.V. De Schelde. Eind '37 legden echter De Clercq en zijn financiële vertrouwensman Van Hoofstadt reeds het grootste aandelenpakket voor, en de 24ste augustus '39 werd het blad ten slotte definitief eigendom van het V.N.V., doordat Staf De Clercq 779 van de oorspronkelijke 820 aandelen kocht van de 'Stichting ter bevordering der Nederlandsche Beschaving'. Maar was de 'Stichting' wel de werkelijke eigenaar van deze aandelen? In juni '38 schreef de gewezen aktivist Paul Vrijdaghs, die door Ward Hermans en vermoedelijk ook door Van Puymbroeck over de interne gang van zaken werd ingelicht, aan de Sicherheitsdienst te Aken, dat 820 aandelen van de N.V. De Schelde, die oorspronkelijk eigendom van de 'Stichting' waren, op een door Vrijdaghs niet nader omschreven tijdstip door 'het bureau te Essen' (Holthöfer) waren aangekocht. De 13de januari '39 schreef de naar Nederland uitgeweken aktivist Jan Wannijn aan Staf De Clercq, dat uit de hem voorgelegde stukken ontegensprekelijk was gebleken' dat er door U daden zijn gesteld, die de overtuiging vestigen, dat U machten vreemd aan onzen nationalen strijd over de Schelde-aandelen hebt laten beschikken, en er maandelijksche toelagen van diezelfde machten zijn aanvaard, die bij het groote publiek de Zaak van het Vlaamsch nationalisme voor jaren zullen bederven'.

Indien de door Vrijdaghs en Wannijn aangevoerde stelling met de werkelijkheid overeenstemt, dan kunnen hiervoor twee verklaringen worden vooropgesteld: ofwel heeft het 'bureau Holthöfer' zijn aandelen in de N.V. De Schelde opnieuw aan de Stichting verkocht op het ogenblik waarop het 'bureau' (vermoedelijk einde '38) werd opgedoekt, ofwel zijn de aandelen Duits bezit gebleven, en bestond tussen het Promi en de Stichting een afspraak, volgens welke de aandelen pro forma eigendom van de stichting bleven, maar in werkelijkheid in Duitse handen waren.

De aanklachten tegen het V.N.V., die het klavertje-vier Van Puymbroeck-Hermans-Parasie-Vrijdaghs bij monde van laatstgenoemde aan de SD heeft gericht, hebben ongetwijfeld tot gevolg gehad, dat het V.N.V. bij de Duitse SS-leiding reeds vóór de oorlog slecht stond aangeschreven. Promi en OKW bleven echter het V.N.V. steunen. Zo financierde het Promi het Vlaams Sekretariaat te Berlijn o.l.v. A. ver Hees, die rechtstreeks in kontakt met de Ausland-Abwehr stond. Holthöfer had tevoren ook reeds het V.N.V. zelf gesteund: uit een brief van Van Puymbroeck dd. 22 februari '39 aan de Nederlandse aandeelhouder van Es blijkt, dat de 26ste juni '37 in het Centraal Station te Antwerpen in aanwezigheid van Van Puymbroeck een som van 10.000 F. vanwege Holthöfer aan Staf De Clercq werd overhandigd, als voorschot op een bedrag

van 40.000 F., dat door De Clercq werd gevraagd voor het schrijven van de brochure *Het V.N.V. en het militaire vraagstuk*.

Vrijdaghs schatte de drukkosten van de 2.000 exemplaren op slechts 3.000 F., wat hem tot de overtuiging bracht, dat zowel door Holthöfer als door De Clercq met dubbel krijt werd geschreven, en dat zij zich op kosten van het Promi persoonlijk verrijkten. Dat ook het OKW op het V.N.V. bleef mikken, blijkt uit een onderschept geheim verslag van het OKW, dat de SD-Aken de 9de april 1939 aan de S.D.-Oberabschnitt West stuurde, en dat de 12de juni 1939 te Düsseldorf door de S.D. werd besproken. Het OKW zag geen graten erin katholieke V.N.V.-ers als 'loyaal, betrouwbaar' te bestempelen (o.a. Leuridan, Romsée, Van den Berghe werden zelfs bij name vermeld). De wel zeer vrome G. Romsée werd door het OKW een 'waardevolle bondgenoot' genoemd. Figuren als Borms ('geen politieke leider'), Gravez (gewezen V.N.V.-jeugdleider, n.v.d.r.) en Van Puymbroeck - juist zij dus, die door de SD bruikbaar werden geacht - konden duidelijk niet op de OKW-sympathie rekenen. Tekenend voor de taktiek van het OKW zijn de richtlijnen, die het aan Promi- (en SD-) medewerker dr. Ispert meegaf: Ispert moest al zijn relaties met de anti-V.N.V.-gezinde Vlaamsnationalisten stopzetten, en daarentegen met de V.N.V.-leiding, het Verdinaso, de K.V.V. (Vlaamse vleugel van de katholieke partij), en Vlaamse socialisten kontakt opnemen. Extra nadruk werd erop gelegd, dat elk kontakt van Ispert met buiten het V.N.V. staande Vlaams-nationalisten ongewenst was.

Alles wijst erop, dat het OKW met het vooruitzicht op een mogelijke oorlog in het Westen, elk kontakt met personen of groepen, die openlijk voor hun nationaal-socialistische overtuiging uitkwamen, wilde vermijden. Niet zozeer de ideologische zuiverheid, maar vooral de praktische diensten, die een beweging als het V.N.V. kon bewijzen, telden voor het OKW. Doordat het V.N.V. met medeweten van OKW en Promi op tijd en stond van sommige aspekten van het nationaal-socialisme en zijn oorlogsschreden afstand nam, leek het een respektabele partij. Kleine nazi-groepjes, die na 1936 ook in Vlaanderen vooral rond Van Puymbroeck ontstonden, hadden zich immers bij de publieke opinie gekompromitteerd en konden gemakkelijk als 'verkochten' en 'Hitler-knechten' worden afgedaan. Ook het V.N.V. zelf wilde niet graag voor pro-Duits doorgaan. In 1938 werd niet enkel Van Puymbroeck als hoofdredakteur van *Volk en Staat* ontslagen, maar Staf De Clercq zette ook Hilaire Gravez als V.N.V.-jeugdleider af. De V.N.V.-leider verweet Gravez al te zeer pro-Nazi te zijn. In feite ging het echter om een personenkwestie, die niet bepaald de meest verkwikkende zaak uit de V.N.V.-geschiedenis is. Gravez was sinds 1936 provinciaal senator te Aalst. Op zijn zetel werd sinds enige tijd geaasd door Adiel Debeuckelaere, de 'ruwaard van Vlaanderen', leider van de Frontpartij tijdens de eerste wereldoorlog, die toen reeds Gravez van de leiding had verdrongen. Om Debeuckelaere een element tegen Gravez in handen te spelen, vertelde De Clercq aan de 'ruwaard', dat Gravez maandelijks geld van Holthöfer ontving. Het V.N.V.-jeugdblad *Deltakamp* kreeg sinds april 1937 inderdaad 100 RM (ca. 1.200 fr.) per maand van het Promi, hoewel dat nog minder dan een peulschil was in vergelijking met de grote sommen die De Clercq zelf en *Volk en Staat* ontvingen - sommen waarvan Debeuckelaere best op de hoogte was, vermits hij met ingang van de 1ste juli 1937 tot financieleider van het V.N.V. was aangesteld. De kampagne

tegen Gravez had niettemin sukses: in 1939 werd Debeuckelaere inderdaad provinciaal senator...

De grondslag voor de gespannen verhoudingen, die tijdens de bezetting tussen de kollaborerende politieke bewegingen in Vlaanderen zouden ontstaan, was dus reeds vóór de oorlog gelegd. De hele bezetting door zou het V.N.V. een trouwe bondgenoot van het OKW blijven, en ook steeds door de Allgemeine SS gewantrouwd worden. Door de positie, die het V.N.V. in de prekollaboratie heeft ingenomen, wordt zulks volkomen begrijpelijk.

De vrienden van het nieuwe Duitsland

Naar buiten uit was het V.N.V. vrij gematigd in zijn sympathiebetuigingen ten gunste van Duitsland. Aan het eind van de jaren '30 telde Vlaanderen echter enkele tientallen extreem Duitsgezinde nationaal-socialisten, die hun sympathieën niet onder stoelen of banken

staken, en open ervoor uitkwamen, dat Vlaanderen eigenlijk Duits Rijksgebied was, dat slechts op aansluiting bij de grote broer in het Oosten wachtte. Vooraan in de rij stond de Nationaal Socialistische Vlaamsche Arbeiderspartij (N.S.V.A.P.), die de 20ste maart 1938 door een 18-jarige gewezen loopjongen van *Volk en Staat*, August Segers, werd opgericht. Achter de oprichting zat de Nederlandse nationaal-socialistische leider Van Rappard, die een instrument van de Duitse nazi-partij was, zodat de N.S.V.A.P. slechts een Vlaams filiaal hiervan was. Zulks bleek ten overvloede uit het partijprogramma: 'Duitsch ons volk. Duitsch ons ideaal en streven. Ons heimwee naar het grootere socialistische vaderland en onze liefde voor Adolf Hitler zal ons de kracht geven van onze roeping te volbrengen onder de leus: na Oostenrijk, Nederland. Heden Oostenrijk, morgen Vlaanderen'. Opvallend is, dat de N.S.V.A.P. overwegend bestond uit ontevreden V.N.V.-ers, die deze partij ideologisch niet radikaal genoeg vonden, en ontgoochelde Dinaso's, die na 1934 hun anti-Belgische gevoelens in het Verdinaso niet meer kwijt konden.

Het spreekt vanzelf, dat Gust Segers ook als N.S.V.A.P.-leider een loopjongen voor anderen was. Tevoren is reeds gebleken, dat de Duitse nazi-partij en vooral de Duitse SS met een groep anti-V.N.V.-gezinde Vlamingen kontakten onderhield. Tot deze groep behoorden het kwartet Vrijdaghs - Parasie - Van Puymbroeck - Hermans (hoewel in '39 V.N.V.-volksvertegenwoordiger), maar ook René Lagrou, die eind 1940 tot leider van de rechtstreeks op bevel van Berlijn gestichte Algemene SS-Vlaanderen zal aangesteld worden. Lagrou, een te Antwerpen gevestigd advokaat uit West-Vlaanderen, had na een mislukte kloosterroeping in de Dietse studentenbeweging gemiliteerd, even met het Verdinaso geflirt, en was na een omweg via de Katholieke Vlaamsche Volkspartij in 1933 uit de aktieve politiek gestapt. Hij bleef evenwel kontakten onderhouden met radikale Dietsers, die noch in het V.N.V., noch in het Verdinaso hun draai konden vinden - zoals met de gebroeders Edmond en René Van Thillo, van wie laatstgenoemde eind 1940 met de steun van Lagrou leider van de Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen zal worden. H. Van Puymbroeck zette van zijn kant - terwijl hij nog hoofdredakteur van *Volk en Staat* was - allerlei pronazi-organismen op, zoals 'De vrienden van het nieuwe Duitsland', 'De Adelaar' en dies meer. Samen met Van Puymbroeck was Lagrou de spil, waarrond de kleine Vlaamse nazigroepjes draaiden, die vooral in het Antwerpse aktief waren. Voor hen was 'Diets' slechts een klankverschuiving van 'Duits'; indien zij Grootnederlands dachten, dan was het niet met het oog op de wedervereniging der Nederlanden als een zelfstandige politieke eenheid, zoals het V.N.V. die voorstond, maar met de hoop op spoedige aansluiting bij het Grootduitse Rijk. De Duitse SS, die zelf hierop aanstuurde, begreep maar al te goed dat Lagrou en zijn medestanders te gepasten tijde 'nuttig' konden gebruikt worden.

De aktie van al deze groepjes beperkte zich niet tot het verspreiden van nazi-propaganda. De N.S.V.A.P. bezat een verzameling wapens, verscheidene van haar leden spioneerden vóór de inval voor Duitsland - één onder hen, de gewezen Dinaso Wim Lauwaert, werd zelfs wegens spionage veroordeeld - en speelde het Duits konsulaat namen door van personen, die het naziregime niet gunstig gezind waren. In juni 1940 werd door een adjudant van de rijkswacht een radiozender in de tuin van Lagrou's woning te Ekeren opgedolven, zender die ook wel niet als kinderspeelgoed zal gediend hebben. Als dank voor de bewezen diensten werd Lagrou vanuit Duitsland ruim van geldmiddelen voorzien. Het hoeft dan ook niet te

verwonderen, dat hij na de Belgische kapitulatie van de 28ste mei 1940 en na zijn terugkeer uit Franse gevangenschap in augustus '40 zijn uur gekomen achtte. Zoals vóór de bezetting bleef Lagrou ook een vertrouwensman van de Sicherheitsdienst. Lagrou's medestander Ward Hermans stond met verscheidene Duitse diensten in kontakt: de SD (via SS-Hauptsturmführer Josef Perey), de Gestapo (via Werner Best), het Propagandaministerie (via het blad 'Der Angriff'). Tevens was hij korrespondent voor verscheidene Duitse bladen, en ontving hij evenals August Borms een subsidie van het Promi, dat hoopte hem op die manier onder kontrole te houden, en zijn ondermijningswerk binnen het V.N.V. in te dijken. Ook uit Aken (vermoedelijk van de SD-Aussenstelle aldaar, waaraan Hermans'vriend Perey verbonden was) ontving Hermans geld, dat naar zijn zin soms te lang op zich liet wachten.

Volgens de Sicherheitsdienst van de SS was

daarenboven het Duits ministerie voor Oorlog in '36 met Ward Hermans in kontakt getreden, omdat dit ministerie wist dat Hermans zou trachten ‘in geval van een Duits-Belgisch konflikt met alle middelen, dus ook door sabotage, de deelname van de Vlamingen aan een oorlog tegen Duitsland te verhinderen’.

DeVlag en studenten: politiek onder het mom van kultuur

De levendige intellektuele belangstelling voor Duitsland, die sinds de 19de eeuw bij heel wat ontwikkelde Vlamingen leefde, werd door Duitse kringen handig aangegrepen om via Beethoven en Wagner, Nietzsche en Dürer belangstellende Vlamingen ook voor de politieke ontwikkeling in Duitsland te interesseren. Binnen dit kader werd o.m. door de ‘Bund der Flamenfreunde’ geregeld voor uitwisseling van studenten, hoogleraren en kunstenaars gezorgd. Zo groeide ook de belangstelling voor de ‘verwezenlijkingen’ van het Nazi-regime; Arbeidsdienst, Hitler-Jugend, de Duitse ‘oplossing’ voor de werkloosheid, ‘sociale vrede’ en ‘een Volkswagen voor eenieder’ trokken de aandacht.

Dat het niet bij onschuldige kulturele uitwisseling bleef, blijkt o.m. reeds hieruit, dat Duitse ‘studenten’ in België (W. Reusch, Fritz Scheuermann) voor de Abwehr bleken te werken, en dat Vlaamse ‘studenten’ te Berlijn er veelal heel andere dingen deden dan studeren. Zij speelden inlichtingen door of specialiseerden zich zoals Jan Servaes, zoon van de bekende kunstschilder, in de bediening van de draadloze telex, wat hem voor zijn betrekking bij de gewezen aktivist Godfried Rooms, ambtenaar bij het Duitse ministerie voor Buitenlandse Zaken, uitstekend van pas kwam. Overigens was nazi-Duitsland voor Jan Servaes als overtuigd nationaal-socialist lang geen onbekend terrein. Hij had er reeds van '35 tot '38 verbleven, en had er o.m. vrijwillige arbeidsdienst verricht.

Eveneens als ‘gaststudent’ werd de V.N.V.-er Jules De Hen in Duitsland opgevangen, nadat hij in '39 onder verdenking van spionage voor Duitsland het land was ontvlucht. De Hen vond een onderkomen in het Vlaams Sekretariaat van ver Hees te Berlijn. Zijn ‘studie’ bestond hierin, dat hij via een radiozender vóór en tijdens de 18-daagse veldtocht anti-Franse en defaitistische slogans tot Vlaamse soldaten richtte. Voor wat hoort wat, moet ook de Abwehr hebben gedacht.

Van 1935-1936 af werd met het oog op de versteviging van de kulturele betrekkingen tussen Duitsland en Vlaanderen de Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft/Duitsch-Vlaamsche Arbeidsgemeenschap (DeVlag) opgericht. De Vlaamse tak werd geleid door de atheneumleraar Jef Van de Wiele, tevens redaktiesekretaris van het maandblad *Nieuw-Vlaanderen*; de Duitse aanvankelijk door Jupp Deckers. De eigenlijke politieke werking van de DeVlag zal pas tijdens de bezetting tot uiting komen. Toch dient opgemerkt dat de organisatie van meet af aan door Duitsland werd gesteund. Het Duits-Nederlands blad van de DeVlag werd gefinancierd door Theodoor Reissman-Grone (1863-1949), die menigvuldige banden met Vlaanderen had. Van 1890 tot 1915 was hij referent voor Nederland, België en Zuid-Afrika in het Alldeutscher Verband (een uiting van het Duitse imperialisme); in 1898 was hij medestichter en financier van het Vlaams-Duits tijdschrift ‘Germania’ (een voorloper van ‘DeVlag’). Tevens was Reissman-Grone sinds 1895 eigenaar van

de *Rheinisch-Westfalische Zeitung*, de spreekbuis van het Rijn- en Roerpatronaat, en gedurende lange tijd trad hij op als raadgever van het ‘Bergbau-Verein’, waaraan ook de V.N.V.-geldschieter Holthöfer verbonden was. Via zijn schoonzoon Otto Dietrich, Hitlers latere perschef, bracht hij in 1929 een ontmoeting tot stand tussen Hitler en de Rijnlandfinancier Emil Kirdorf, ontmoeting die zeer veel tot de steunverlening van Duitse grootindustriëlen en bankiers aan Hitler bijdroeg.

Gezien de Duitse industriekringen, waarin DeVlag-financier Reissman-Grone verkeerde, is het niet verwonderlijk, dat één van de eerste ‘studiereizen’, die Vlaamse DeVlag-leden aan Duitsland brachten, precies wapenfabrieken in het Roergebied gold. Nog in '39 werd een bezoek gebracht aan een ander ‘kultureel oord’, nl. een opleidingscentrum van de Luftwaffe te Detmold, waar bovendien een gezellig onderonsje werd gehouden met piloten van het Condorlegioen, dat zich tijdens de Spaanse burgeroorlog zó verdienstelijk ten gunste van Franco had gemaakt... De lezer kan zich hiermee troosten, dat DeVlag-leden met hun enthousiasme lang niet

alleen stonden. Tot 1936 heerste ook in de katholieke studentenbeweging bewondering voor het nationaal-socialisme. Na een reis naar het Rijnland in februari '34, waarbij een fabriek van I.G. Farben te Leverkusen (één van de belangrijkste geldschieters van Hitler) werd bezocht, was het orgaan van het Leuvens Katholiek Vlaamsch Hoogstudentenverbond vol lof over het nieuwe regime, dat 'geen klassenstrijd meer' toeliet, en over het nieuwe type student 'die niet meer is de kastemens die zich verheven waant boven de proletariër en de burger, maar de jonge man die de SA - of de SS-uniform draagt, die in gemeenschap leeft, die zijn lichaam hardt in strenge discipline en gezonde sport'. Naarmate de 'kerkvervolging' in Duitsland in het buitenland beter bekend werd, verkoelde echter de sympathie van de katholieke studenten voor het nationaal-socialisme.

Degrelle: ambitie en geld met hopen

Rex ontstond in 1933 in het Leuvens studentenmilieu onder jongeren, die lid waren van de Katholieke Aktie. Ofschoon de jonge Rexistengeneratie reeds vrij vroeg politieke aspiraties vertoonde, bleef de verhouding met de kerkelijke overheid tot 1935 relatief goed. Katholieke Aktieproost Mgr. Picard moedigde Degrelle en zijn volgelingen sterk aan en toen de beweging in 1934 een uitgeverij oprichtte ('Les Editions de Rex'), behoorden de Leuvense advokaat, later C.V.P.-senator en beheerder van de Generale Bankmaatschappij Maurice Schot, de Norbertijnenpaters van Averbode, benevens Degrelle, diens vader en schoonvader, tot de medestichters. Al gauw stond de uitgeverij zwaar in het krijt bij de abdij van Averbode, zodat Degrelles schoonvader in juni '35 de 600 aandelen van de paters moest afkopen om de schulden te delgen. Bovendien ging Degrelle, verteerd door machtsdrang als hij was, in 1935 op de politieke toer, en begon in zijn dagblad *Le Pays Réel* een venijnige kampagne tegen de korruptieschandalen, waarbij politici van alle kleur tijdens de jaren '30 waren betrokken. Voorgelicht door Gustaaf Sap, gewezen minister voor Financiën en beheerder van de Algemeene Bankvereeniging (de bank van de Boerenbond) trok Degrelle vooral scherp van leer tegen de katholieke bankiers-politici, die jarenlang vervalste balansen van de bank met de mantel der (eigen)-liefde hadden bedekt. Bij de zgn. 'putsch van Kortrijk' (november '35) wierp Degrelle zich op tot de grote zuiveraar van de katholieke partij, noemde minister van Staat Paul Segers een 'levend uitwerpsel' en wilde eenvoudigweg zelf de leiding van de partij in handen nemen. Daarmee was het voorgoed uit tussen Degrelle en de katholieke partij, ofschoon kardinaal Van Roey hem nog na de verkiezingen van '36 in audiëntie ontving.

Toen Degrelle zag, dat hij niet in zijn opzet zou slagen, besloot hij Rex tot een zelfstandige politieke beweging uit te bouwen. Van dan af heeft Degrelles bochtige politieke loopbaan slechts één konstante vertoond: de drang naar de verovering van de politieke macht. De hele beweging stond in dienst van Degrelles diktatoriale strevingen - een grondtrek van alle fascistische voormannen.

Het is algemeen bekend, dat de gewezen leider van de Rex-beweging, Léon Degrelle, niet van zijn eerste leugen gestorven is. Zo houdt hij ook nu nog bij hoog en bij laag staande, dat hij noch vóór, noch tijdens de bezetting één centiem uit Duitsland heeft ontvangen. De werkelijkheid is echter volslagen anders.

Dat Degrelle voor het bereiken van zijn doel financiële hulp, niet alleen uit Italië, maar ook uit Duitsland niet geschuwd heeft, staat onbetwistbaar vast. Reeds van de 29ste april tot de 3de mei 1933, enkele maanden na de machtsovername door Hitler, reisden Degrelle en twee van zijn medestanders, Guido Eeckels en Jean Denis, naar Berlijn en woonden er de viering van het Eerste Mei-feest bij. Gratis reiskaartjes en een dito visum waren hun door het Duits gezantschap te Brussel bezorgd. Tot 1936 schijnt Degrelle geen verdere betrekkingen met Duitsland te hebben onderhouden.

Tijdens de zomer van 1936, nadat Rex bij de wetgevende verkiezingen van mei '36 een spektakulaire uitslag had behaald (in één klap 21 volksvertegenwoordigers en 12 senatoren; 72.000 stemmen in Vlaanderen alleen, tegenover 166.000 voor het V.N.V.) slaagde Degrelle erin zich door Mussolini te laten uitnodigen. Hij ontmoette de Duce en diens minister voor Buitenlandse Zaken en schoonzoon Ciano de 27ste juli 1936 te Rome - de dag waarop zijn dochtertje Anne werd geboren. Eén konkreet resultaat van

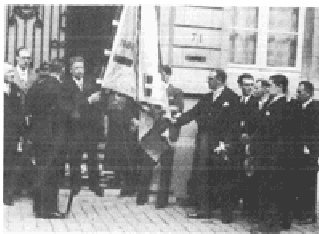
volks verwering

PROPAGANDABLAD TER BEVRIJDING VAN RAS EN BODEM

Antwerpen... Stad der Joden !

Huysmans Hersens !

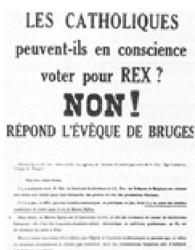
18

19

20

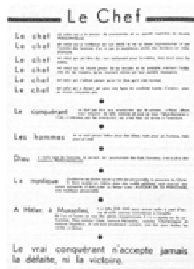

LES CATHOLIQUES
peuvent-ils en conscience
voter pour REX ?
NON!
RÉPOND L'ÉVÊQUE DE BRUGES

21

22

Le Chef

Le chef

Le chef

Le chef

Le chef

Le chef

Le chef

Le conquérant

Les hommes

Dieu

Le mystique

A Hitler, à Mussolini,

Le vrai conquérant n'accepte jamais la défaite, ni la victoire.

23

24

25

(18) Het tijdschrift ‘Volksverwering’ voerde reeds vóór de oorlog anti-Joodse propaganda.
(19) Jef Van De Wiele (tweede van rechts) als atheneumleraar. Hij was tevens redaktiesekretaris van ‘De Vlag’ en ‘Nieuw Vlaanderen’.
(20) De Rex-leider Léon Degrelle werd na zijn verkiezingsoverwinning van 1936 door kardinaal Van Rocy ontvangen, maar in 1937 trok het episkopaat ten aanval tegen Degrelle (21).
(22) Een Rex-meeting vóór een Waalse kerk.
(23) en (24) De leidersmystiek vierde vooral na 1937 ook bij Rex hoogtij.
(25) Bij het einde van de jaren '30 kopieerde Degrelle zorgvuldig de propagandamethoden van Hitler.

REX
overwint
Moscou
geen schrik want
REX
overwint
Moscou
Rex
ZEGE

26

Vive l'Italie Fasciste!
ALARME!...
LA GUERRE MENACE
L'Angleterre, les IIe et IIIe Internationales rouges, collaborent pour provoquer une conflagration universelle.
L'ON POUSSE L'ITALIE A LA GUERRE
Dans l'espoir d'abattre le Fascisme, Socialisme et Communisme se sont vendus aux Marchands de Canons et soutiennent les esclavagistes abyssins.
L'Italie fasciste veut apporter au VRAI peuple éthiopien, à celui qui est torturé, massacré ou enlevé dans les razzias, à celui qui souffre sous la Dictature des Seigneurs orgueilleux et barbares :
La VIE DES HOMMES LIBRES et la CIVILISATION
PEUPLE DE BELGIQUE!
Si notre pays est à nouveau entraîné dans une tuerie sanglante, nous tiendrons pour responsables :
Les Ministres, les Députés et les Sénateurs
qui tolèrent chez nous l'antimilitarisme défaitiste et autorisent les provocations belliqueuses et les mensonges honteux dirigés contre une Nation amie.
Vive le Duce Initiateur de l'Ordre Nouveau Universel !
A NOUS!
LÉGION NATIONALE
LIEGE: 38, Boulevard de la Sauvenière.
BRUXELLES: 40, rue des Commerçants.
GAND: 32, rue Basse des Champs.
ANVERS: 12, Longue rue Neuve.
TOURNAI: 50, Grand Place.
NAMUR: 34, rue Julien Colson.

27

28

29

30

31

(26) Rex of Moskou: anti-kommunistische sluitzegels met geld uit Italië (1936).
(27) Ook het Nationaal Legioen liep met Mussolini hoog op.
(28-31) Optocht van oudstrijders, de 25ste oktober '36, vóór het koninklijk paleis. Léon Degrelle waande zich toen bijna eerste-minister.

deze ontmoeting was de massale financiële steun, die Ciano aan Degrelle toekende. Volgens Xavier de Grunne, tot 1937 rexistisch senator, ontving Rex van augustus '36 tot en met mei '37 19 miljoen BF van toen. Ofschoon de Grunne goed geplaatst was om het te weten - hij had Degrelle naar Rome vergezeld, en ging de biljetten te Rome afhalen - lijkt dit enorm cijfer bepaald overdreven. In november '37 noteerde Ciano inderdaad, dat hij ertoe besloten had Rex opnieuw ‘zijn subsidie’ uit te keren, nl. 250.000 lire per maand. Indien Rex van augustus '36 tot mei '37 hetzelfde maandelijks bedrag toegestoken kreeg, dan beliep deze som, rekening gehouden met de devaluatie van de lire in oktober '36, ca. 4.338.000 BF van toen en grosso modo 47 miljoen F van vandaag-op zichzelf nog een reusachtig bedrag, dat van november '37 af blijkbaar opnieuw werd aangevuld. Voegt men daarbij nog het krediet van 250.000 RM (2.975.000 fr. van toen en ca. 32 miljoen F van vandaag), dat Rex door bemiddeling van de industrieel Gustave Wyns in september '36 vanwege het Promi ter beschikking werd gesteld, dan wordt het duidelijk, dat Rex vóór de oorlog in veel grotere mate dan het V.N.V. door geld uit het buitenland werd rechtgehouden.

De grote belangstelling, die de leiders van het Derde Rijk in '36 voor Degrelle aan de dag legden, blijkt niet enkel uit de gulheid van het Promi. Op aanraden van Ciano, Degrelles Italiaanse geldschieter, wendde de Rex-leider, nog dronken van zijn recente verkiezingsoverwinning, zich de 6de september '36 tot het Duits gezantschap te Brussel: hij wilde Propagandaminister Goebbels en zo mogelijk de Führer zelf ontmoeten. Nauwelijks drie weken later was het zover: de 26ste september '36 dronk Degrelle thee met Hitler. Bij die gelegenheid kreeg G. Wyns vanwege het Promi het reeds vermelde krediet van 250.000 RM toegewezen. Tot de ontvangst van Degrelle hadden de N.S.D.A.P.-gouwleider voor Aken-Keulen Josef Grohé (die in juli '44 tot hoofd van het Duits burgerlijke bezettingsbestuur in België zal aangesteld worden) en officieuze diplomaten van de ‘Dienststelle Ribbentrop’ (onder wie Otto Abetz) hun steentje bijgedragen. Niet enkel Degrelle, maar ook de leider van de Rexistische parlementsfraktie Pierre Daye, werd kort vóór Degrelle door Hitler en diens toekomstige minister voor Buitenlandse Zaken von Ribbentrop ontvangen. Geen enkele Vlaams-nationalistische leider is ooit - noch vóór, noch tijdens de oorlog - erin geslaagd Hitler te ontmoeten, maar daarvoor draaide Degrelle als het ware zijn hand nog niet om.

Hoewel Degrelles ontmoetingen met Hitler en Goebbels (die hij ook nog de 9de oktober '36 te Keulen zag) in het grootste geheim plaatsvonden, lekte toch één en ander erover uit. Ook de financiële steun aan Degrelle uit Italië en Duitsland was eind '36 in Belgische regeringskringen geen geheim meer. Voor de Duitse diplomatieke vertegenwoordiging te Brussel was het nu oppassen geblazen: ten slotte, zo schreef de Duitse gezant aan zijn chefs te Berlijn, was Van Zeeland en niet Degrelle eerste-minister van België. Blijkbaar werd ook Berlijn voorzichtiger: eind '36 was een eerste voorschot van 100.000 RM op de door het Promi beloofde som van 250.000 RM in papier omgezet (Rex had hiervoor nl. 140 ton papier gekregen, dat voor pers- en propagandadoeleinden werd aangewend), maar ondanks het aandringen van G. Wyns bleef de bron droog. Aangenomen mag worden, dat de Duitse leiders niet geneigd waren de beter wordende DuitsBelgische betrekkingen door steun aan een Belgisch oppositieleider opnieuw te vertroebelen. Daarbij komt nog, dat het Duits gezantschap te Brussel en wellicht ook het Duits ministerie voor Buitenlandse Zaken - die beide niet bepaald door de fanatiekste nazi's waren bezet - de bemoeiingen van

amateur-diplomaten als Otto Abetz ten gunste van Degrelle niet erg op prijs stelden. Degrelle des te meer. Hij zal dan ook niet aarzelen Abetz tijdens de bezetting, als kersvers Duits ambassadeur te Parijs, vóór zijn kollaboratiewagen te spannen.

Ofschoon Degrelles vrijwel onbegrensde ambitie reeds in '36 voldoende bekend was, mocht hij toen niet enkel in Duitsland en Italië op grote belangstelling rekenen. Ook in gevestigde Belgische kringen vond hij sympathie. Zo betaalde bankier en industrieel baron de Launoit tijdens de zomer van '36 in één klap 120.000 abonnementen op het dagblad *Le Pays Réel*, dat gedurende één maand gratis in de provincie Luik werd uitgedeeld. Zo besloot Degrelle in februari 1937, in overleg met de gewezen minister Sap en de toekomstige minister Charles d'Aspremont-Lynden, te Brussel een tussentijdse verkiezing

uit te lokken. Dat hij hiervoor een medestander tot ontslag als volksvertegenwoordiger moest dwingen was hem geen zorg. Degrelle wilde hiervan een soort volksraadpleging maken, die hem aan de macht zou brengen. Hij vergiste zich deerlijk. Met uitzondering van het V.N.V. schoven alle partijen, ook de kommunisten, een tegenkandidaat van formaat naar voren: niemand minder dan de katholieke extra-parlementaire eerste-minister Paul Van Zeeland, die een verpletterende overwinning behaalde, wat Degrelle niet belette zijn 69.242 stemmen (tegenover 275.840 voor Van Zeeland) ‘op zijn Degrelliaans’ nog als een overwinning voor te stellen. Hierbij dient opgemerkt, dat de kardinaal aanzienlijk tot Degrelles nederlaag had bijgedragen, doordat hij op de valreep had afgekondigd, dat de katholieken enkel voor Van Zeeland mochten stemmen. Deze verkiezingsuitslag maakte duidelijk, dat de Belgen in het duel Degrelle-Van Zeeland, dat als een match tussen fascisme (Degrelle) en demokratie (Van Zeeland) werd voorgesteld, zich duidelijk tegen Degrelle hadden uitgesproken.

Veel van de aanhang, die Degrelle in '36 in Franstalige en vaak anti-Vlaamse kringen (o.m. bij oudstrijders) had gevonden, was tegen het einde van dit jaar '36 verloren gegaan. De 6de oktober '36 was tussen Rex en het V.N.V. een geheim akkoord ondertekend - zó geheim, dat het bestaan ervan twee dagen later in *Le Soir* werd bekend gemaakt. Een gedeelte van Degrelles Franstalige aanhangers vereenzelfvigde het V.N.V. met de ‘landverrader’ Borms, en een koalitie met ‘landverraders’ sluiten was water met vuur willen verzoenen. Zowel Staf De Clercq als Degrelle, maar vooral de Rex-leider, hadden de grootste moeite om het akkoord door hun aanhangers te doen aanvaarden. Degrelle verloochende het in feite reeds zeer vlug, noemde Borms ‘un cadavre qu'on déterre’ en haalde zich zo ook nog heel wat Vlaamse woede op de hals. Degrelle werd aldus voor velen een onbetrouwbare partner.

Ook voor de Duitsers. Hij die in 1936 door Goebbels, von Ribbentrop en Hitler zélf werd ontvangen, mocht zich van 1937 af steeds minder in Duitse belangstelling verheugen. Zulks was ook hieraan te wijten, dat Degrelle door zijn eigenzinnig optreden steeds meer aanhangers verloor, en bijgevolg voor de Duitsers niet meer interessant was. De wetgevende verkiezingen van 1939 waren katastrofaal voor Rex; de beweging behaalde nog slechts 4 volksvertegenwoordigers (onder wie Degrelle zelf) en 1 senator. Degrelle spande zich nu in om van zijn Duitsgezinde reputatie verlost te geraken, ofschoon Rex de ‘aansluiting’ van Oostenrijk en de Duitse inval in Tsjechoslowakije door Duitsland toejuichte. Niet enkel Degrelles wispelturigheid, zijn eeuwige bluf en grootspraak, maar ook het feit dat de traditionele partijen de ekonomische krisis toch enigszins hadden weten in te dijken, deed hem veel van zijn populariteit verliezen. Nu had Degrelle juist op een verscherping van de ekonomische krisis in '36 gerekend. Tijdens een gesprek met een Duitse korrespondent van enkele Belgische kranten, dr. Duesberg, verklaarde Degrelle kort vóór de wetgevende verkiezingen van mei '36, dat hij van de krisis een toenemende radikalisering van de massa verwachtte, waarbij hij hoopte dat alle tegenstanders van het kommunisme in zijn vaarwater zouden terechtkomen. Enkel een verbetering van de ekonomische toestand kon volgens hem het bestaande partijensysteem in stand houden - iets waarin hij zich dan eens niét vergiste.

In 1940 was Degrelle voor de Duitsers nog niet helemaal uitgerangeerd. In januari 1940 verzocht hij de Duitse ambassadeur te Brussel om financiële steun voor een

nieuw neutralistisch dagblad, *Le Journal de Bruxelles*. De ambassadeur ging slechts gedeeltelijk op Degrelles wens in. Hij wilde wel de betaling van 10.000 abonnementen gedurende 3 maanden, maar niet een gans jaar lang aan Berlijn voorstellen. Om een onbekende reden werd het plan nooit uitgevoerd. Nog in maart 1940 was dezelfde ambassadeur bereid Berlijn de subsidiëring van *Le Pays Réel* met advertenties ter waarde van 1.000 RM (11.900 F) voor te stellen. Hierbij werd het Rex-dagblad slechts op dezelfde voet als de liberale *Etoile belge*, de katholieke *Métropole*, de onafhankelijke *Indépendance Belge* en het weekblad *Cassandre* behandeld. Dat de rexistische pers een financiële injektie kon gebruiken, blijkt hieruit, dat Schulze, de leider van de Auslandsorganisation van de N.S.D.A.P. in België, in oktober '39 vernomen had, dat *Le Pays Réel* financieel aan de grond zat, zelfs dermate dat de redakteurs geen regelmatig loon meer ontvingen. De AO-leiding meldde zulks ‘streng vertrouwelijk’ aan de persafdeling van het Duits mi-

nisterie voor Buitenlandse Zaken, met de klaarblijkelijke maar niet uitgesproken suggestie, dat hier een mogelijkheid tot beïnvloeding lag. Ook tijdens de bezetting bleef het blad verlieslatend, en kon enkel met Duitse financiële steun worden rechtgehouden. Wat niet belette dat Degrelle zich de ongekroonde koning van België, meer nog: de geestelijke leider van Europa bleef wanen...

2 Liever Berlijn dan Moskou

België neutraal: 'la politique des mains libres'

Indien iemand nog aan de Duitse oorlogswil mocht getwijfeld hebben, dan werd deze twijfel van maart 1936 af wel definitief weggenomen, toen Duitsland tegen alle internationale verdragen in het Rijngebied militair bezette. De groeiende oorlogsdreiging was voor België een aanleiding om het in 1920 gesloten geheim FransBelgisch militair akkoord op te zeggen, en om van oktober 1936 af op buitenlands vlak officieel een 'onafhankelijkheidspolitiek' te voeren. De buitenlandse en de militaire politiek - van oudsher zowat de 'chasse gardée' van het Hof - moesten zowel volgens Albert I als Leopold III tot doel hebben 'het land buiten elk conflict te houden en te voorkomen dat het opnieuw het Europese slagveld werd'. Konkreet betekende zulks, dat België tegenover de steeds machtiger wordende Oosterbuur geen agressieve politiek zou voeren. Reeds eind '35 had de Belgische regering (vooral Van Zeeland) in privé-gesprekken met Duitse diplomaten de Belgische wil tot toenadering tot Duitsland kenbaar gemaakt.

Over de werkelijke motieven, die tot het inluiden van een onafhankelijkheidspolitiek op buitenlands vlak hebben geleid, tast men nog grotendeels in het duister. De wens Duitsland niet voor het hoofd te stoten en het zo weinig mogelijk argumenten in handen te spelen om België toch binnen te vallen, heeft ongetwijfeld een rol gespeeld. Enkele schaarse gegevens wijzen erop, dat vooral in industriële kringen ook de vrees voor het kommunisme - of wat daarvoor doorging - een andere bekommernis was. Frankrijk, waar in 1936 een linkse Volksfrontregering aan de macht was gekomen, had de 2de mei 1935 met de Sovjet-Unie een bijstandspakt gesloten. Was het in deze omstandigheden nog wel verantwoord een militair akkoord met de zuiderbuur in stand te houden?

Dat een afstandname van België tegenover Frankrijk ook door Duitsland werd gewenst, blijkt o.m. uit een geheim bezoek dat Joachim von Ribbentrop, Hitlers officieuze diplomaat en van februari 1938 af diens minister voor Buitenlandse Zaken, de 27ste en de 28ste september 1935 aan de Belgische eerste-minister Paul Van Zeeland bracht, met het doel België uit de handen van de westelijke machten te halen. Of von Ribbentrop toen reeds toezeggingen werden gedaan is niet bekend. Wel was België bereid Duitsland ekonomisch tegemoet te komen, zoals ook later nog zal blijken. Het Auswärtiges Amt kon reeds in september 1936 aan de Duitse gezant te Brussel mededelen, dat Berlijn erg was ingenomen met de 'verstandige houding', die België op het internationale vlak innam, en in opdracht van Leopold III en Van Zeeland verklaarde de nieuwe Belgische gezant te Berlijn, Jacques Davignon, aan de Duitse minister voor Buitenlandse Zaken van toen, von Neurath, dat België met deze Duitse ingenomenheid zeer tevreden was.

Davignon lag, volgens zijn eigen verklaringen in november 1939 aan een Duitse diplomaat, mede aan de basis van de distanciëring van België t.o.v. Frankrijk, en van de hieraan gekoppelde zelf-

standigheids- en later neutraliteitspolitiek. Een andere hoofdakteur bij de tot standkoming van de zelfstandigheidspolitiek was baron Pierre van Zuylen, sinds 1934 direkteur-generaal van de Afdeling Politiek bij Buitenlandse Zaken. Zowel van Zuylen als Davignon waren van katholieke huize en hadden, via de vooraanstaande families waartoe zij behoorden, banden met het industrie- en bankwezen.

1936-1937: verbetering van de Duits-Belgische handelsbetrekkingen

Dat het zaken doen met Duitsland een belangrijk agendapunt in de leidende industriële kringen in België vormde, moge blijken uit volgende feiten. De 28ste september 1936 schreef de Aussenhandelsstelle Sachsen aan de Reichsstelle für Aussenhandel, dat de doortastende afwijzende houding van de Duitse regering tegen het kommunisme' door de Belgische industriële kringen ten zeerste gewaardeerd werd: Belgische bestellingen, die vroeger gewoonlijk in Spanje of Frankrijk werden geplaatst, kwamen nu in toenemende mate aan Duitsland ten goede. Na een verblijf van een week in België kwam Carl Goerdeler (tot 1935 loon- en prijzenkommissaris, en van het eind van de jaren 1930 af één van de leidende elementen in de anti-Hitler oppositie) in een verslag aan de voorzitter van de Reichsbank dd. 12 juni '37 tot het besluit, dat met België zaken waren te doen. Vooral in industriële kringen was de anti-Franse stemming sterk toegenomen; daarentegen had 'de vriendelijke stemming (...) tegenover Duitsland' verrassend uitbreiding genomen. Van Kongo wilden de Belgen niets afstaan ('zij menen dat zij teveel erin hebben gestoken'), maar zij waren wel tot samenwerking met Duitsland in Kongo bereid: in ruil voor grondstoffen zou Duitsland het intellekt, machines en arbeidskrachten leveren. Met het oog op deze samenwerking konden Duits-Belgische 'dakondernemingen' gesticht worden. 'Ik heb de indruk, zo vervolgde Goerdeler, dat de Belgen veel belang hechten aan deze oplossing, daar zij de evolutie in Afrika voor zeer onzeker houden, en hun koloniale toekomst graag in samenwerking met Duitsland veilig willen stellen.' Steeds volgens Goerdeler beklemtoonden de Belgen 'steeds opnieuw de onbekwaamheid en onwil van de Fransen tot koloniseren'. Goerdeler had zich o.a. met de koning, met eerste-minister Van Zeeland en met graaf Lippens onderhouden. Vooral met Lippens, 'die zeker graag meedoet', konden Duitse bankiers en industriëlen, die in koper-, tin- en zinkovereenkomsten belang stelden, besprekingen voeren. Maurice Lippens (1875-1956) was hiervoor inderdaad een uitgelezen persoonlijkheid: benevens liberaal politicus was Lippens één van de leidende figuren uit het koloniaal imperium van de Société Générale (waarvan hij trouwens raadgever was). Bovendien was Lippens van 1921 tot 1922 goeverneurgeneraal van Kongo geweest; tevens was hij een kozijn van André de Kerchove de Denterghem, die tot 1935 Belgisch gezant te Berlijn, tot '38 ambassadeur te Parijs en nadien ambassadeur te Rome was. Door bemiddeling van de Kerchove slaagde Lippens in oktober '34 erin door de nieuwe Duitse leiders (Goebbels, Göring en Hitler zelf) ontvangen te worden. Aldus werd Lippens - twee jaar vóór Léon Degrelle deze eer te beurt viel - de eerste Belgische staatsman, die door de Führer werd ontvangen. Het gold hier echter geen officiële ontvangst, want alles was in het grootste geheim doorgegaan, en het bezoek geraakte slechts door een lek bekend. Lippens werd in '36 door het Duits gezantschap ook nog naar voren geschoven als kandidaat-voorzitter van een nog op te richten Duits-Belgisch

Studiekomitee en van een Duits-Belgische Vereniging (Deutsch-Belgische Gesellschaft). Voor de oprichting van het Studiekomitee, dat in '37 tot stand kwam, speelde de journalist Raymond De Becker (toen bij *l'Indépendance belge*, die als een half-officieel regeringsorgaan doorging) de rol van tussenpersoon tussen het gezantschap en tot medewerking bereid gevonden Belgen. De Becker kwam uit de katholieke jeugdbeweging, kende H. De Man, was een trouw bezoeker van het 'salon Didier', en koesterde alleszins in '36 een onverholen bewondering voor nazi-Duitsland (tijdens de bezetting werd hij hoofdredakteur van de 'gestolen Soir'). Benevens Lippens werden ook nog Edgard De Bruyne (hoogleraar te Gent en katholiek Vlaamsgezind senator), Jules Hiernaux (socialist) en de dirigent Defauw bij de leiding van het studiekomitee betrokken. Op te merken valt, dat zowel Lippens, De Bruyne als Defauw na '36 op de Rijkspartijdagen te Nürnberg werden uitgenodigd.

De Deutsch-Belgische Gesellschaft kwam in '38

tot stand, met als officieel doel de kulturele toenadering tussen Duitsland en België te bevorderen. Onder haar auspiciën werden inderdaad studiereizen en spreekbeurten in beide landen ingericht, maar het kan niet betwijfeld worden dat alleszins de Duitsers ermee politieke bijbedoelingen hadden:

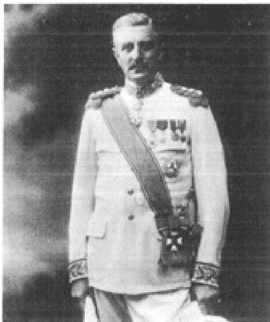
Van '37 af werden Belgisch-Duitse ekonomische komitees gevormd, waarin topfiguren uit de Belgische en Duitse financiële en industriële wereld zitting hadden. Ook werd op dit niveau heel wat heen en weer gereisd. Van de 13de tot de 15de april 1937 verbleef de Duitse minister voor Ekonomische Zaken en voorzitter van de Reichsbank Schacht in België. Hij voerde er besprekingen met de koning, zijn kollega H. De Man, eersteminister Van Zeeland, Louis Franck (gouverneur van de Nationale Bank), oud-minister Theunis, en met nog andere vooraanstaanden uit industriële, financiële en Hofkringen. Hij werd door allen zeer hartelijk ontvangen, en stelde o.m. vast, dat ook Van Zeeland ‘de noodzaak Duitsland op de één of andere wijze tegemoet te komen volledig erkende’. Van Zeeland, die zeer nauwe betrekkingen met het Brits Imperium onderhield, had nl. een plan ontvouwd met een nieuwe aanpak van de internationale ekonomische problemen op lange termijn, waardoor het Duitsland gemakkelijker zou worden uit het Afrikaanse - en uiteraard het Kongolese - grondstoffenreservoir te putten. Hoe belangrijk de koloniale kwestie voor Duitsland wel was, blijkt o.m. hieruit, dat zij één van de hoofdbrokken vormde van het gesprek, dat Schacht de 13de april 1937 met Leopold III voerde. Duitsland, zo verklaarde Schacht, was tot internationale politieke toenadering bereid, maar eerst moest Duitsland ekonomisch zichzelf kunnen bedruipen, en dat was onmogelijk zolang het geen kolonies had. De koning kon hiervoor alle begrip opbrengen.

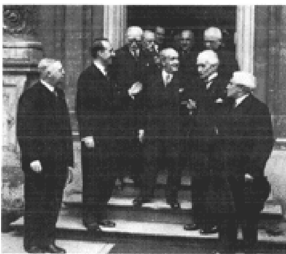
Dat de Britten als koloniale wereldmacht hierbij dienden betrokken, was onvermijdelijk. En zij waren tot verregaande toegevingen bereid. De 19de november 1937 had de Britse minister voor Buitenlandse Zaken, lord Halifax, een onderhoud met Hitler. Halifax erkende, dat de Führer niet enkel Duitsland grote diensten bewezen had, maar ook het kommunisme de weg naar het Westen had versperd, doordat hij in Duitsland zo efficiënt ertegen was opgetreden. Gebiedsuitbreiding in het Oosten (Dantzig, Oostenrijk, Tsjechoslovakije) wilden de Britten Hitler graag toestaan, op voorwaarde dat alles vreedzaam gebeurde. Het koloniaal vraagstuk kwam o.m. de 3de maart '38 ter sprake tijdens een vertrouwelijk gesprek tussen Sir Neville Henderson, Brits ambassadeur te Berlijn, en Hitler. Henderson stelde niet minder voor dan het Kongo-bekken (met inbegrip van het ertsrijke Katanga) met een nieuw beheer te begiftigen, waaruit ook Duitsland profijt zou halen. Blijkbaar wenste Hitler van zijn kant koloniale mogendheden als België en Portugal liever niet voor het hoofd te stoten. Hij had een eenvoudiger oplossing: Duitsland zijn vroegere kolonies teruggeven. De koloniale kwestie was trouwens een oud zeer. In 1912 wilden sommige Britse kringen Kongo boudweg aan Duitsland cadeau doen, op voorwaarde dat ze het beste stuk van de koek (Katanga) zouden krijgen. Het belang van Kongo voor de Britten zal tijdens de oorlogsjaren nog blijken.

‘Vredeswil’ in het Westen: ‘Laat Duitsland de vrije hand in het Oosten’

De verbetering van de Duits-Belgische handelsbetrekkingen behoorde tot de normale gang van zaken. Zakenlui verkiezen op het gebied van de buitenlandse handel in de eerste plaats afzetgebieden, die een stabiel politiek regime kennen; de ideologische inhoud van dit regime komt voor hen op de tweede plaats. Niet de oorlog, maar de vrede bevordert het zakenleven - dat wisten reeds de 19de-eeuwse Rotschilds. Nu kende Duitsland een stabiel politiek regime; bovendien was het 's lands derde handelspartner. De Britse politiek van ‘apeasement’, die duidelijk erop gericht was het Westen door toegevingen aan Duitsland buiten de oorlog te houden, impliceerde echter ook, dat Duitsland de vrije hand in het Oosten werd gelaten. Ideologische overwegingen waren hierbij zeker niet afwezig. Uit de rapporten van de Duitse ambassadeur te Londen von Diercksen blijkt, dat de Britten nog in augustus '39 aan een militair, politiek en ekonomisch bondgenootschap met Duitsland dachten. De vrees voor het kommunisme zat blijkbaar hoog. Want dààrom was het de toonaangevende kringen, ook en vooral de internationale financiers, te doen. Midden november '39, dus na de Duitse inval in Polen, lunchte Paul Berryer, blijkbaar in aanwezigheid van een vertrouwensman

1

2

3

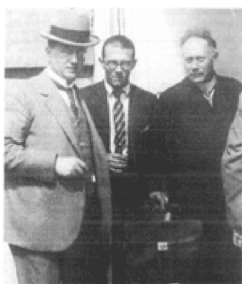

4

5

6

7

(1) André de Kerchove de Denterghem, tot 1936 Belgisch gezant te Berlijn, zorgde in 1934 ervoor, dat zijn kozijn Maurice Lippens (2) - hier als goeverneur-generaal van Kongo in de vroege jaren '20 - in het geheim Hitler, Goering en Goebbels kon ontmoeten.
(3) Een 'garden party' bij eerste-minister Van Zeeland. Tweede van rechts: de liberale politicus Paul Hymans, herhaaldelijk minister voor Buitenlandse Zaken.
(4) Zittend in het midden: de Britse ambassadeur in Duitsland, Sir Neville Henderson, in 1938 bij een receptie met Reichsführer-SS Heinrich Himmler (links) en Propagandaminister Goebbels (zittend aan de linkerzijde van Henderson).
(5) De Duitse amateurdiplomaat Otto Abetz spande zich vóór de oorlog ervoor in vooral in Frankrijk en in België sympathie voor nazi-Duitsland op te wekken. In 1940 werd hij Duits ambassadeur te Parijs.
Abetz vertoefde in België af en toe in het 'salon Didier', waar hij politici en journalisten, o.a. Raymond De Becker (6), ontmoette.
(7) Gustaaf Sap als minister voor Financiën (links), met enkele ambtenaren van zijn ministerie.

8

9

10

11

de Waarheid

Nieuwe Kandidatenlijst... en Programma's

Christus	of	Barabbas	Naastenliefde	of	Klassenstrijd
St Jan	of	Judas	Evolutie	of	Revolutie
Pius XI	of	Stalin	Offensief	of	Defensief
Pater Damiaan	of	Stavisky	Orde	of	Wanorde
Rome	of	Moscou	Godsdienst	of	Vrijdenkerij
Het Kruis	of	De Sikkel	Credo	of	Zonder-God
Christendom	of	Heidendom	Moraal	of	Zedeloosheid
Evangelie	of	Das Kapital	Ziel	of	Lichaam
Rerum novarum	of	Plan De Man	Mensch	of	Dier
Vrijheid	of	Dictatuur	Leven	of	Dood
Vrede	of	Oorlog	Eeuwigheid	of	Tijd

Gij staat voor de keuze. — Wat verkiest gij ?
Laat uw gezond verstand en uw geweten spreken.

12

13

(8) Charles d'Aspremont-Lynden, één van de leiders van de vooroorlogse katholieke partij, liet tijdens de jaren '30 zijn sympathie voor autoritaire bewegingen zoals Rex en het Verdinaso blijken.
(9) Ook Hubert Pierlot (links), herhaaldelijk eerste-minister, en Pierre Nothomb (rechts) wilden meer orde en gezag.
(10) Trouw en gehoorzaamheid aan de kerkelijke leiders werd vooral ook de leden van de katholieke jeugdbewegingen ingeprent. Hier KSA-leden, die de Romeinse groet brengen voor kardinaal Van Roey (rechts boven).
(11) De Dominikaan Dries Morlion leidde in katholieke kringen de anti-kommunistische aktie, maar ook de katholieke Perscentrale en Filmliga. Via de offensief-brigades en bladen zoals ‘De Waarheid’ (12) predikte hij zelfs de gewapende strijd tegen het kommunisme.
(13) De Duitse propaganda vond niet enkel haar weg in Nieuwe Orde-bladen, maar ook in sommige liberale en katholieke persorganen. Hier een voorbeeld uit het katholieke weekblad ‘Elckerlyc’.

van het Auswärtiges Amt, bij zijn broer Joseph, Belgisch ambassaderaad te Berlijn. Paul Berryer kwam uit een Luikse bankiersfamilie en was de zoon van een gewezen minister voor Binnenlandse Zaken. Hij was van 1930 tot 1942 juridisch adviseur en vertrouwensman van het Belgisch grootkapitaal bij de Bank voor Internationale Betalingen te Bazel (Zwitserland), waarvan benevens Westerse bankiers ook invloedrijke Duitse financiers deel uitmaakten, en die meer dan eens als draaischijf voor geheime internationale kontakten op hoog niveau diende. Te Bazel, zo vertelde Berryer tijdens de lunch bij zijn broer, wilde elkeen vrede. Niemand wenste een Duitse overwinning op Engeland, maar evenmin een nederlaag van Nazi-Duitsland, eenvoudig omdat ‘Hitler met het nationaal-socialisme de krisis van de moderne wereld door de verzoening van kapitaal en arbeid heeft kunnen overwinnen. (...) Als Hitler mislukt, zou dit resultaat voor de beschaafde wereld opnieuw op de helling worden geplaatst.’ Ook de Amerikaanse financiers gaven volgens Berryer onder vier ogen toe, dat een nederlaag van Hitler niet enkel in Europa, maar ook en vooral in de Verenigde Staten tot een ‘ondraaglijke Jodenheerschappij’ zou leiden. Daarom hoopten de internationale financiële kringen, dat de oorlog spoedig door een ‘verstandige vrede door vergelijk’ in het belang van alle partijen zou beëindigd worden.

De Belgisch-Duitse verhoudingen tussen 1936 en 1940 dienen in dit internationaal kader te worden geplaatst. Het hoeft geen verwondering te wekken, dat B.W.P.-voorzitter Hendrik De Man, die de neutraliteit van België als een doel op zichzelf beschouwde, voor de financiering van een ultieme vredespoging eind '38 - begin '39 geen beroep op de geheime fondsen van Buitenlandse Zaken deed, maar een som van 50.000 fr. van Dannie Heinemann, afgevaardigde-beheerder van de financiële trust Sofina, kon loskrijgen. Heinemann, een tot Amerikaan genaturaliseerde Jood van Duitse afkomst, stemde blijkbaar onmiddellijk met De Mans idee in om een tweede ‘München’ tot stand te brengen. Op te merken valt, dat enkel Spaak (minister voor Buitenlandse Zaken), Heinemann en Leopold III vooraf van de plannen van De Man op de hoogte waren, plannen die hem in zowat alle belangrijke Europese hoofdsteden brachten. De reizen van De Man hadden evenwel geen resultaat. Heinemann was evenmin als De Man een onbekende voor de Duitsers. Hoewel hij Jood was, werd hij toch niet het slachtoffer van de ‘Arisierungsgesetze’, waardoor Joden in Duitsland uit het openbaar leven werden geweerd. Wel integendeel: in 1938 had de Duitse minister voor Ekonomische Zaken na ruggespraak met Hitler zelf ertoe besloten, dat Heinemann kommissaris van o.m. de elektrotrust AEG mocht blijven, omwille van zijn belang voor de ekonomie en... zijn betrekkingen met het Belgisch koningshuis. Heinemann werd inderdaad door de Duitsers als ‘der amerikanische Finanzmann des belgischen Königs’ bestempeld. Volgens de Duitse ambassadeur te Brussel was Heinemann ook ‘één van de politieke raadgevers van de koning’.

Duitsland mikt op de gevestigde kringen

In alle opzichten hechtte de Duitse Rijksleiding veel meer belang aan kontakten met Belgische officiële kringen dan met de Belgische Nieuwe Orde-bewegingen. Zulks blijkt overduidelijk uit de lijsten van Belgen, die op de Rijkspartijdagen te Neurenberg

tussen 1937 en 1939 werden uitgenodigd. Niet alleen in Belgische perskringen was reeds grote belangstelling voor de Rijkspartijdag merkbaar.

Want als eregasten van de Führer zelf werden inderdaad in 1937 uitgenodigd: de alomtegenwoordige graaf Lippens, Eugène de Grunne (broer van de rexistische senator Xavier de Grunne, en van de grootmeester van het Huis van Koningin Elisabeth), mevr. Kreglinger (echtgenote van een Antwerpse industrieel en een goede bekende van Goebbels), Raymond Ledoux (volksvertegenwoordiger voor Rex) en... de administrateur van de Belgische Openbare Veiligheid Robert de Foy, die door 'Reichsführer-SS und Chef der deutschen Polizei' H. Himmler in persoon als eregast werd voorgesteld (over de achtergrond van deze uitnodiging, zie verder). Onder de 5 eregasten bevond zich dus slechts één vertegenwoordiger van een Belgische Nieuwe Orde-beweging. Hij was trouwens de enige van wie met zekerheid geweten is, dat hij de Partijdagen ook bijwoonde.

Ook in '38 waren Nieuwe Orde-aanhangers in de minderheid onder de Belgische uitgenodigde eregasten. De Partijdagen van '39 gingen wegens de Duitse inval in Polen niet door. Ware zulks wel

het geval geweest, dan zouden de organisatoren hem met het nodige cynisme 'De Partijdag van de Vrede' hebben genoemd. Opnieuw bevonden zich onder de vijftien uitgenodigde Belgische eregasten vooral vooraanstaanden uit de gevestigde kringen. Enkel H.J. Elias (nr. 2 in het V.N.V.) en de notoire nationaal-socialist Jozef De Langhe kwamen uit de Nieuwe Orde. Elias aanvaardde de uitnodiging trouwens niet, omdat hij zich niet wilde kompromiteren. Vier Belgische eregasten hadden wel aanvaard: Fernand Van Ackere (katholiek senator en voorzitter van het Nationaal Christelijk Middenstandsverbond), Olivier Gérard (hoge ambtenaar bij Ekonomische Zaken), Pierre Ansiau (direkteur van de Société Générale des Minerais, die goede zaken deed met de Duitse chemiereus I.G.-Farben) en baron de Launoit (vooraanstaand bankier en industrieel). De eerste drie werden reeds in '38 uitgenodigd.

Een andere Belg- en niet de minst onaanzienlijke - zat op een uitnodiging op de partijdagen te wachten: Louis Camu, een brouwerszoon uit Aalst, die algauw diverse funkties in liberale kabinetten bekleedde. Hij werd in 1936 tot Koninklijk Kommissaris voor de Administratieve Hervorming aangesteld, en was een sympathisant van het Verdinaso. Camu zal als vertrouwensman van Leopold III nog ter sprake komen, maar het is niet onbelangrijk te vermelden, dat de Duitsers (zowel de ambassade te Brussel als Reichsführer-SS Himmler en vermoedelijk ook Hitler zelf) van deze vertrouwensrelatie op de hoogte waren. Camu nu had in juli '39 aan een lid van de Duitse ambassade te Brussel verklaard, 'dat hij zeer graag eens naar de Rijkspartijdag te Neurenberg zou gaan'. De Duitse ambassadeur plaatste hem dan maar als 'reserve'.

Oorlog of geen oorlog: zaken zijn zaken voor de Belgische industriëlen

Wie zou denken dat toonaangevende Belgische kringen na de Duitse inval in Polen (september '39) en de ermee gepaard gaande oorlogsverklaring van Frankrijk en Engeland aan Duitsland wat voorzichtiger waren geworden, vergist zich. Tot dan was Duitsland na Groot-Brittannië en Frankrijk, België's belangrijkste exportland geweest. Zou het niet jammer zijn dit afzetgebied te laten verloren gaan? De Belgische regering en vele industriëlen oordeelden van wel. Ondanks de door de Britten opgelegde blokkade, met verbod van de transitohandel van België naar Duitsland van een aantal goederen die de Duitse oorlogsindustrie konden ten goede komen, spanden Belgische industriëlen zich ervoor in dit uitvoerverbod te omzeilen. Vooral het verhandelen van textielgoederen schijnt toen een winstgevend zaakje te zijn geweest. Zo zou Frantz Van Dorpe, vooraanstaand lid van het Verdinaso, bedrijvig in de Kortrijkse textielsektor en tot december '39 vertegenwoordiger van I.G. Farben in België, in die periode massa's textiel uit de Verenigde Staten aan Duitsland hebben doorverkocht, en daarmee veel geld hebben verdiend. Dit mocht de auteur ten minste vernemen tijdens een voorbereidend interview met enkele Dinaso-militanten en -sympathisanten, die tijdens de oorlog in het Vlaams Legioen zijn getreden en die dus een heel andere weg zijn gegaan dan Frantz Van Dorpe, die midden 1941 tot het verzet is toegetreden. Hun verklaringen worden door Frantz Van Dorpe ten stelligste ontkend. Volgens hem heeft hij noch vóór, noch tijdens, noch na de mobilisatie-periode ooit enige invoer van textielwaren uit de Verenigde Staten of om het even welk ander land verricht. Wat de door hem in die perioden verrichte

uitvoer van in België vervaardigde textielwaren naar Duitsland en andere landen betreft, verklaarde Frantz Van Dorpe ons, dat hij steeds de bepalingen van de in maart 1940 te Parijs ondertekende akkoorden ter regeling van de uitvoer naar oorlogvoerende landen en de voorschriften van de Belgische overheid ter zake heeft nageleefd. In dezelfde periode zorgde Roger de Staercke ervoor dat grote hoeveelheden wol uit Engeland via een letterlijke of figuurlijke omweg aan Duitsland werden geleverd, op het gevaar af dat Engeland de invoer naar België zou stopzetten. En als bij toeval kreeg De Staerkes broer August, tot dan een kleine textielhandelaar op de Elsenesteenweg te Brussel, exportvergunningen naar Duitsland voor verscheidene honderden ton wol...

Het is volkomen begrijpelijk, dat de Duitsers zich hierover verheugden. Zo wist het Duits ministerie voor Ekonomische Zaken de 6de november '39 aan het Auswärtiges Amt te melden, dat de Vereniging van Belgische Wolhandelaars liever de toevoer van wol uit Engeland zou verzaken, dan zich de handel met Duitsland uit handen te

laten nemen'. Ook hier dus: 'zaken zijn zaken' (en winst).

De Belgische ultra-neutralisten

Maar ook op politiek vlak deden de Belgische leidende kringen al het mogelijke om te bewijzen, dat de in september '39 officieel ingeluide 'neutraliteitspolitiek' ook en vooral een welwillende houding t.o.v. Duitsland inhield. In september '39 verscheen in enkele Franstalige bladen een door 13 intellectuelen ondertekend manifest, waarin ultra-neutralistische stellingen werden verdedigd en dat achteraf door minister voor Buitenlandse Zaken Spaak werd goedgekeurd (volgens sommigen vooraf). Een aantal ondertekenaars van dit manifest (P. Daye, Robert Poulet, Gabriel Figeys, Gaston Derijcke, Paul Herten en Paul Colin) zullen wij tijdens de bezetting in de kollaboratiepers terugvinden. Ook in de Vlaamse pers verscheen een neutraliteitsmanifest, met talrijke handtekeningen. Meer nog: in oktober '39 verscheen het nieuw weekblad *L'Ouest*, dat tot januari '40 door de Belgische regering werd gesubsidieerd. Daarna kwam er geld 'uit Finland' (volgens hoofdredakteur Raymond De Becker) of van de Duitse ambassade (volgens Léon Degrelle). Nieuwe Orde-gezinden en 'onafhankelijke' journalisten (ook Hergé, de ontwerper van Kuifje) van alle slag werkten eraan mee, en verdedigden de 'neutralité à outrance' - politiek van de meeste leidende kringen. Een broeikas waar dergelijke opvattingen werden gehuldigd was het 'salon Didier', dat op de Renbaanlaan te Elsene door het echtpaar Edouard en Lucienne Didier (maar vooral door de gastvrouw) werd 'geanimeerd'. Duitse 'charme-diplomaten' uit de 'von Ribbentrop-stal' als Otto Abetz en Max Liebe - die ook in bezet België een rol zullen spelen - ontmoetten er min of meer regelmatig jonge katholieken als Marcel Grégoire, Albert Lohest en Henri Bauchau (van 1940 tot '43 leider van de Waalse Vrijwillige Arbeidsdienst), rexisten als Pierre Daye en José Streel, Dinaso's als Joris van Severen, socialisten als P.-H. Spaak, H. De Man, Léo Moulin, en journalisten als Robert Poulet en Raymond De Becker. Sommigen onder hen zullen na de kapitulatie met minder of meer voorbehoud de weg van de kollaboratie inslaan. Vóór de oorlog organiseerde het echtpaar Didier- o.m. in het domein van de familie Lippens te Knokke - geregeld ontmoetingen tussen jonge nazi's en deelnemers uit verscheidene andere Europese landen. Tijdens deze ontmoetingen, en ook in het salon Didier zelf, dook voortdurend de gedachte aan een Nieuwe Europese Orde op, waarbij - geliefkoosde idee van Abetz en Liebe - het Westen het Derde Rijk in het Oosten vrije expansie zou verlenen. Ook het streven naar een sterk koninklijk gezag leefde in deze kringen, terwijl H. De Man in het 'salon Didier' o.m. de eenheidsvakbond van 'hand- en geestesarbeiders' verdedigde, die hij tijdens de bezetting boven de doopvont zal helpen houden.

Hier en daar verhief zich een stem in de woestijn tegen de neutraliteit te allen koste. De liberale voorman Victor de Laveleye verweet in die periode de regering slechts één gevaar te zien: het kommunisme. Nochtans, zo vervolgde de Laveleye: 'Ce n'est pas l'Armée Rouge qui campe à nos frontières'. Maar benevens enkele liberalen (o.a. Jean Rey) en socialisten (o.a. Isabelle Blume) volgde het overgrote deel van de politici de regeringskoers.

Een spook waart door Europa: het spook van het kommunisme’

Met de hierboven geciteerde uitspraak van de Laveleye, die tijdens de bezetting van België vanuit Londen via de radio de Belgen tot aktief verzet tegen de Duitsers en hun kollaborateurs zal aansporen, belanden we bij één van de grote obsessies van de leidende kringen uit de jaren '30: de vrees voor het kommunisme, dat ook vijand nr. 1 van het nationaal-socialisme was. Deze gemeenschappelijke obsessie leidde tot een partieel bondgenootschap tussen de nazi's en de Belgische konservatieve kringen.

Deze kringen hadden de Russische revolutie van 1917 en de invoering van het enkelvoudig stemrecht in België (1919) nooit verteerd. De demokratisering van het stemrecht betekende niet enkel winst voor de socialisten, maar gaf ook de kommunisten de kans tot verkiezingsdeelname en het voeren van propaganda voor hun opvattingen. Nu zijn de kommunisten vóór 1940 in België numeriek nooit bijzonder sterk geweest,

maar vele konservatieven gingen ervan uit, dat bijv. ook de socialisten bewust of onbewust de politiek van Moskou dienden - ook dienaangaande zijn de tijden niet veel veranderd. De verkiezingen van 1936 brachten ten gevolge van de ekonomische krisis een polarisering naar de politieke extremen met zich: winst voor Rex en het V.N.V. aan de rechterzijde, winst voor de kommunisten ter linkerzijde, zwaar verlies voor de katholieke partij en in mindere mate voor de liberalen, terwijl de socialisten zich vrij goed handhaafden. De spontane stakingen, die na de verkiezingen van '36 in de Antwerpse haven uitbraken, en zich van juni '36 af over het hele land verspreidden, leidden in rechtse kringen tot een ware psychose. Gevreesd werd voor een Volksfront van kommunisten, socialisten, eventueel linkse liberalen en kristen-demokraten. De voorbeelden van Frankrijk en Spanje werkten daarbij aanstekelijk, en deden de hele Belgische rechterzijde tegen het Volksfront partij kiezen, waarbij zij de Belgische fascistische bewegingen, vooral Rex, het Verdinaso en het Belgisch Nationaal Legioen, als bruikbare stoottroepen beschouwde.

Reeds van augustus '35 af werden in rechtse en militaire kringen plannen tot een staatsgreep gesmeed - een staatsgreep die in een autoritair regime moest uitmonden, waarin de Koning de ‘echte’ leider van de natie zou zijn, en met de parlementaire demokratie komaf zou gemaakt worden. Bij de voorbereidende besprekingen die tot oktober '36 duurden, waren betrokken: vertegenwoordigers van het Nationaal Legioen (een in 1922 gestichte en sterk op het Italiaans fascisme geïnspireerde beweging), de middenstandsorganisatie ‘Burgerwelzijn’, die nauw bij Rex aanleunde, Rex zelf, en de UFAC (Union des Fraternelles de l'Armée de Campagne 14-18, een oudstrijdersorganisatie). Degrelle, die de hele zaak voor zich wilde monopoliseren, deed het opzet echter mislukken, doordat hij in oktober '36 een overeenkomst met het V.N.V. sloot; het V.N.V. was voor de andere belgicistische deelnemers de duivel in persoon, de bewerker van het einde van België e.d.m. Kolonel Lambert Chardome van de Ardense Jagers zou volgens Degrelle in oktober '36 de steun van zijn regiment voor een beslissende ‘mars op Brussel’ hebben aangeboden.

Na deze mislukte plannen bleven de gevestigde kringen in dezelfde geest voortwerken. Baron de Launoit, die steeds kwistig met geld is omgesprongen - ten minste wanneer het (vooral) rechtse politieke organisaties betrof -, betaalde volgens Degrelle tijdens de zomer van '36 in één klap 120.000 maandabonnementen op *Le Pays Réel*, die gratis aan de arbeiders uit de provincie Luik als tegengif voor de verderfelijk geachte Volksfrontidee werden uitgedeeld.

De Launoit steunde vermoedelijk ook het Nationaal Legioen, en onderhield een eigen privé-militie die de schrik van zijn bedrijf was, en in begoede Belgische kringen (o.a. bij het Verdinasolid prinses Madeleine de Croij) een goede faam had. Twee rechtse katholieken - ooit Belgisch minister -, Gustaaf Sap en Charles d'Aspremont - Lynden, droomden in '36 van een regeringskoalitie tussen de rechtervleugel van de katholieke partij, Rex en het V.N.V. Tijdens de zomer van '36 was in Vlaanderen de oorspronkelijk door *De Standaard* van G. Sap en Jan Boon gelanceerde gedachte van een koncentratie van alle ‘gezonde volksche krachten’ niet uit de lucht. Veel kwam ervan niet in huis, behalve de overeenkomst tussen het V.N.V. en de Vlaamse vleugel van de katholieke partij (december '36). Ook tijdens het katholiek kongres van augustus '36 was het al anti-kommunisme wat de klok sloeg.

Het groot schrikwekkend voorbeeld was Spanje, waar een linkse regering in de ogen van de katholieken kerk en godsdienst met de voeten trad en kortweg wilde

uitroeien. Maar goed dat er een redder in de persoon van de autoritair-gezinde Franco opdook. Maar goed ook dat benevens Belgen voor de (linkse) Internationale Brigades ook landgenoten (vooral leden van het Nationaal Legioen) werden gevonden, die aan de zijde van Franco wilden strijden. Tegen het einde van de jaren '30 erkende zelfs de socialist Spaak de opstandige Franco-regering. Alras vormden zich in België komitees tot steunverlening aan het Franco-regime. Zeer aktief hierbij was burggraaf Charles Terlinden, hoogleraar aan de katholieke universiteit te Leuven, kontaktman tussen het Nationaal Legioen en het Hof, die in '34 samen met Paul Hoornaert aan een internationaal fascistisch kongres te Montreux in Zwitserland had deelgenomen. Breder van opzet was de organisatie ‘Action et Civilisation’, die in 1932 werd gesticht door vier Belgische journalisten en een

pater jezuïet, een organisatie die bepaalde sympathieën voor het nationaal-socialisme vertoonde. Edellieden, industriëlen en enkele militairen reikten er elkaar de hand voor het verwezenlijken van het einddoel: 'le communisme hors la loi' (het kommunisme buiten de wet). De 13de februari 1940, hoogstwaarschijnlijk als gevolg van de alarmerende berichten over defaitistische aktiviteiten van kommunisten onder de gemobiliseerde militairen, dienden drie liberale gekozenen des volks zelfs een 'Wetsvoorstel tot ontbinding van de Communistische Partij' in. Het voorstel geraakte evenwel nooit in de pleno-vergadering van de Kamer.

Maar de katholieken bleven toch meesters in het vak. Zij hadden een lange anti-socialistische en anti-kommunistische ervaring, waaruit zij in de jaren '30 rijkelijk konden putten. De katholieke anti-kommunistische aktie in België, die ongetwijfeld over ruime internationale kontakten beschikte, werd geleid vanuit de katholieke Perscentrale, waarvan de Dominikanen-pater Félix Morlion de bezieler was. Als een ware kruisvaarder dweilde Morlion de patronaten, kolleges en kerken in Vlaanderen af ter vermaledijding van het goddeloos kommunisme: 'De katholieke aktiemotieven hebben nu geen belang meer; één zaak alleen telt: Hoeveel katholieken kunnen er nu goed het geweer hanteren, hoevelen zullen er den moed hebben morgen te vechten om hun godsdienst te verdedigen?!' Dat zouden er tijdens de oorlog een heel aantal worden... Morlion leidde tevens de 'Concentration de la Propagande Anticommuniste', beter bekend onder haar afkorting COPAC, waarvan opnieuw Charles Terlinden het voorzitterschap van de Raad van Beheer waarnam.

COPAC en de nauw met haar samenwerkende 'Société d'Etudes Politiques, Economiques et Sociales' (SEPES) legden een bijzondere belangstelling aan de dag voor de vijfde kolonne-aktiviteiten van de Komintern, m.a.w. voor de spionage en pogingen tot subversie, waartoe door leden of agenten van de centraal vanuit Moskou geleide Kommunistische Internationale werd overgegaan. Het spreekt vanzelf dat ook de nazi's uitermate in deze aktiviteiten geïnteresseerd waren; om die beter te kunnen bestrijden hadden zij trouwens een anti-Komintern-organisatie opgezet, die alleszins in '37 in kontakt was met de Belg Guy d'Aspremont-Lynden.

COPAC en SEPES voerden een uitgebreide propaganda-aktie, o.m. door middel van anti-kommunistische affiches, waarvan Morlion er te Luik 9.000 wilde verspreiden en de kostprijs van 70.000 F. door vooraanstaande Luikse industriëlen als hun bijdrage in de strijd wilde laten betalen. Er is geen reden om eraan te twijfelen, dat zij hun geldbeugel geopend hebben. Zij hadden alle belang erbij, dat stakingen en sabotage van de produktie achterwege bleven.

Hoezeer de ook door de nazi's gehanteerde theorie van een vanuit Moskou geleide Joodsbolsjewistisch - maçonnieke samenzwering om de 'Westerse kristelijke beschaving' te vernietigen, eveneens in Belgische konservatieve kringen de ronde deed, blijkt uit nota's, die 's konings belangrijkste militaire raadgever, generaal Van Overstraeten, de 3de april '40 nam na een gesprek met H. Bernier, vermoedelijk een lid van de Belgische militaire veiligheid. Het gesprek liep over 'de socialistisch-kommunistisch-Joodse koalitie, (die), met de steun van een gedeelte van de Loge, en ondergronds geleid door Moskou, de omverwerping van de sociale orde en de veralgemening van het Volksfront voortzet'. Als kopstukken van dit ondermijningswerk werden 'C.H.' (Camille Huysmans) en diens dochter genoemd. Steeds volgens Bernier diende de benoeming van W. Ganshof Van der Meersch tot auditeur-generaal (8 maart '40) in dit kader geplaatst. België, aldus nog Bernier, liep

over van gevluchte en subversieve vreemdelingen. Buitenlandse kommunistenleiders verbleven in België (de Spaanse Passionaria te Antwerpen, de Franse KP-leider Thorez bij de Belgische minister M.-H. Jaspar en diens echtgenote, een 'Berlijnse Jodin'). Vele Belgen uit de hoge burgerij, zo besloot het gesprek, waren bewust of onbewust speeltuigen van Moskou.

De Belgische militaire veiligheid werkte overigens nauw samen met een uitgesproken fascistische organisatie, die het anti-kommunisme hoog in haar banier voerde: het Belgisch Nationaal Legioen, dat zich als 'de Pretoriaanse Wacht van de monarchie' beschouwde. Deze beweging werd geleid door de gewezen kristen-demokraat Paul Hoornaert, juridisch raadgever van het staalbedrijf Ougrée-Marihaye, waarvan Baron de Launoit de leiding had. Hoornaert had in '34 deelgenomen aan een internationaal fascistisch kongres te Montreux in Zwitserland, dat ingericht was door een 'Comité d'Action pour l'Uni-

versalité de Rome' (CAUR). Dit Caur, dat gepatroneerd werd door de propagandadiensten van Mussolini, beschikte ook over een Belgische afdeling o.l.v. nogmaals Charles Terlinden, waarin vooral leden van het Nationaal Legioen bedrijvig waren. Terlinden was daarenboven ook nog de verbindingsman tussen het Hof en het Nationaal Legioen. Zeer bedrijvig in deze kringen was nog een andere vertrouwensman van baron de Launoit: de industrieel en reserve-officier Marcel De Roover, die na de oorlog als ridder in de adelstand werd verheven en van '47 tot '49 voorzitter was van de Kring van officieren en industriëlen 'Mars et Mercure'.

Waarin bestond nu de samenwerking tussen het Nationaal Legioen en de Belgische militaire veiligheid? In de schoot van het leger beschikte het Nationaal Legioen sinds het begin van de dertiger jaren over een eigen organisatie, 'Le Mot du Soldat', afgekort als MDS. In samenwerking met de militaire veiligheid, en met de goedkeuring van de militaire overheid, spoorde de MDS kommunisten en defaitisten in het leger op. Tijdens de mobilisatie werd deze bedrijvigheid voortgezet, en werden ook Vlaams-nationalisten van nabij gevolgd, zodat de MDS zowat als de patriotische 'tegenhanger van de Militaire Organisatie van het V.N.V. kan beschouwd worden.

Vele oud-leden van het Nationaal Legioen bleven ook in het verzet principieel anti-kommunist, en stonden na de bevrijding, tijdens de koude oorlog, aan de spits van de anti-kommunistische en Leopoldistische aktie. Ook hier speelde Marcel De Roover een centrale rol, vaak in samenwerking met een andere vertrouwensman van zowel de Launoit als van Leopold III, Robert Nieuwenhuys, die tijdens de oorlog te Londen heel wat ervaring met veiligheids- en inlichtingsdiensten had opgedaan. Voor al deze figuren waren het anti-kommunisme en het Leopoldisme zeer nauw met elkaar verbonden: de tegenstanders van Leopold werden bijzonder vlug als 'kommunisten' gebrandmerkt.

De Belgische en Duitse Staatsveiligheid: goede maatjes

Aangenomen mag worden, dat ook de Veiligheid het tijdsklimaat van de jaren '30 onderging en het grootste gevaar in de linkse hoek lokaliseerde. Alleszins trad Robert de Foy, sinds 1934 administrateur van de Belgische Openbare Veiligheid, in het voorjaar van '36 in kontakt met de Duitse geheime politie met het oog op uitwisseling van informatie. Aanleiding tot dit bezoek was de uitlevering door België aan Duitsland van de Duitse kommunistische emigrant Heinrich Bell en vier Joodse vluchtelingen; de Foy zou toen 'voor de Gestapo interessant materiaal' hebben meegebracht. Toen Himmler en Heydrich, chefs van de Duitse nazi-politie, in 1937 het plan opvatten te Berlijn een internationaal politiekongres te organiseren, waarop vertegenwoordigers van 14 staten o.l.v. 'Reichsführer SS und Chef der deutschen Polizei' Himmler maatregelen 'ter bestrijding van het bolsjewisme' zouden bespreken, werden de Foy en twee van zijn medewerkers hierop uitgenodigd. Aan de eigenlijke besprekingen nam de Foy niet deel, zijn twee medewerkers wel; toch werd hij evenals zijn dertien kollega's als persoonlijke eregast van Hitler op de Rijkspartijdagen van september '37 uitgenodigd. Of de Foy de partijdagen inderdaad bijwoonde is niet bewezen. Vast staat, dat de Belgische Veiligheidschef de 6de september '37, de dag waarop de partijdagen aanvingen, te München aankwam. Vast staat eveneens, dat de Foy evenals

zijn dertien kollega's op initiatief van Himmler met de Orde van de Duitse Adelaar werd onderscheiden. Van de 19de tot de 22ste oktober 1938 was de Foy te Berlijn voor besprekingen op Buitenlandse Zaken. Hij verklaarde er o.m. ‘dat België geen verdere toeloop van Joden meer kon dulden, en dat bijgevolg alle Joden, die illegaal België binnenkwamen, onverbiddelijk weer over de grens zouden gezet worden’.

Nog tijdens de laatste maanden vóór de Duitse inval bezorgde de Foy aan zijn kollega Heydrich, hoofd van het Reichssicherheitshauptamt, blijkbaar kostbare gegevens. De 16de juli '40 drong Heydrich bij het inmiddels te Brussel gevestigd Duits bezettingsbestuur inderdaad erop aan, dat de Foy, die begin juli '40 door de Duitse politie omwille van zijn aandeel in de aanhouding (in mei '40) van een reeks verdachte Belgen en o.a. ook Rijksduitsers, was aangehouden, spoedig in vrijheid zou gesteld worden ‘daar de Foy de laatste maanden vóór de inval zeer goed met het RSHA en (Heydrich) persoonlijk had samen-

Breng uw
Verlof door
in
Duitschland
het ideale land om te reizen

14

15

16

17

18

19

20

(14) Duitsland, het ideale land om te reizen... ook voor ‘Elckerlyc’.
(15) Jacques Davignon, van 1936 tot 1938 gezant en van 1938 tot 10 mei 1940 ambassadeur van België te Berlijn.
(16) Baron Paul de Launoit (rechts vooraan), een vooraanstaand bankier en industrieel, onderhield reeds vóór de oorlog goede betrekkingen met koning Leopold en werd ook uitgenodigd op de Rijkspartijdagen te Neurenberg. Hij bevindt zich hier in gezelschap van de Duitse ambassadeur te Brussel, von Bülow-Schwante, bij de opening van het Duitse paviljoen op de Internationale Watertentoonstelling te Luik in 1939.
(17) Vóór, tijdens en na de oorlog zorgde Marcel De Roover (hier als officier) ervoor, dat financiële steun van baron de Launoit aan bewegingen met een rechtse tot extreem-rechtse signatuur haar bestemming bereikte.
(18) Hjalmar Schacht, voorzitter van de Deutsche Reichsbank, op bezoek bij zijn kollega van de Belgische Nationale Bank, Louis Franck (1937).
(19) In 1938 werd Vicco von Bülow-Schwante (tweede van rechts) de nieuwe Duitse ambassadeur te Brussel. Hoewel hij lid van de NSDAP was, behoorde hij tot de groep anti-Hitlergezinde diplomaten. Hier bij de Kongreskolom, ter gelegenheid van de overhandiging van zijn geloofsbrieven.
(20) De Koninklijke Kommissaris voor de Administratieve Hervorming, Louis Camu, had ook graag eens de Rijkspartijdagen te Neurenberg bijgewoond.

21

22

23

24

25

(21) In Westerse financiële kringen werden vóór de oorlog talrijke pogingen ondernomen om met Duitsland tot een vergelijk te komen. De Amerikaanse financier Dannie Heinemann (foto), een vriend van koning Leopold, was ertoe bereid zulk initiatief van Hendrik De Man te finanderen.

(22) De pogingen van Duitse zijde om vóór 1940 met het Westen tot een vredelievende oplossing te komen, behelsden ook de verwijdering van Hitler. Eén van de leidende figuren hierin was een bekende van koning Leopold, de gewezen burgemeester van Leipzig, Carl Goerdeler (hier tijdens zijn proces na de mislukte aanslag op Hitler van de 20ste juli '44).
(23) Kardinaal Van Roey (links) was een overtuigde voorstander van de neutraliteitspolitiek. Deze foto werd genomen bij de opening van de Internationale Watertentoonstelling te Luik in 1939, waar de jonge prins Albert (vóór de mikro) een toespraakje hield.
(24) De nauwe banden tussen het Huis van Savoie en het Huis van Saksen-Coburg-Gotha zijn kort vóór en tijdens de tweede wereldoorlog van groot belang geweest. V.l.n.r.: koning Leopold, zijn zuster Marie-José, koningin Astrid en Marie-José's echtgenoot, kroonprins Umberto van Italië.
(25) Voor velen, ook voor extreem-rechtse bewegingen, was koning Leopold het boegbeeld van een ordevolle gezagsstaat. Hijzelf stond vóór de oorlog vooral op de strikte eerbiediging van zijn grondwettelijke rechten.

gewerkt en belangrijk materiaal geleverd'. Het is wellicht niet vermetel te veronderstellen, dat dit materiaal op in België verblijvende Duitse kommunisten en socialisten, en wellicht ook op Joden, betrekking had.

Vooral in de haven van Antwerpen werd de bedrijvigheid van Belgische en buitenlandse kommunisten van zeer dichtbij gevolgd. De hoofdrol hierin werd gespeeld door adjunkt-waterschout Armand Tilman (die in het hoofdstuk over de Belgische ordediensten nog ter sprake komt) en kommissaris bij de gerechtelijke opdrachten Georges Block. Vooral Tilman volgde op de voet de sabotagedaden en -pogingen, die van '36 af door kommunisten (ook Rijksduitsers) op Duitse, Italiaanse en Japanse schepen in de haven van Antwerpen werden ondernomen. In verband hiermee was hij geregeld in kontakt met de direkteur van het Duits Zeevaarthuis te Antwerpen, Ulrich, die tevens voor de Abwehr werkte. Negen Belgen werden in augustus '42 wegens hun medeplichtigheid bij deze vooroorlogse sabotagedaden voor een Duitse 'Volksrechtbank' gedaagd en terechtgesteld. Onder de bewijsstukken, die door het Openbaar Ministerie werden voorgelegd, bevonden zich o.m. ook 'uittreksels uit Belgische politiedossiers'. Dat Block de Duitse politiediensten tijdens de bezetting politiedossiers van vóór de oorlog liet bezorgen, staat vast. Of het gegevens over de sabotagedaden in de haven van Antwerpen betrof, kan vooralsnog niet met zekerheid worden uitgemaakt. Na de bevrijding zette Block zijn werk als kommissaris bij de gerechtelijke opdrachten ijverig voort, en schreef uitvoerige studiën over... politieke kollaborastiebewegingen als de DeVlag, het V.N.V.e.a.

De koning aan de macht!'

Last but not least: de rol van het Hof in de DuitsBelgische betrekkingen tussen '36 en '40. Na de oorlog schreef de gewezen eerste-minister Pierlot in een artikelenreeks in *Le Soir:* 'Zonder een fascist te zijn zou hij (Leopold) het heel goed kunnen stellen met een corporatief stelsel à la Mussolini of à la Salazar. (...) De koning had liever een extra-parlementaire regering gehad, die weinig talrijk zou zijn, en die zou bestaan uit twee provinciegouverneurs, een generaal, een hoge ambtenaar van het Ministerie voor Buitenlandse Zaken, en enkele mannen uit de wetenschappelijke en economische kringen.' Pierlot kon het weten, want hij had met Leopold meer dan eens wrijvingen gehad over de werking van de instellingen, waarbij de koning erop stond zijn grondwettelijk recht om de ministers te benoemen en te ontslaan naar de letter te interpreteren. Meer dan eens berispte Leopold zijn ministers over de wijze, waarop Belgische regeringen onder druk van groeps- of partijbelangen ten val kwamen, en stelde als enige remedie tegen de 'krisis van het regime' de versterking van de uitvoerende (d.i. zijn eigen) macht voor. Autoritaire opvattingen waren hem dus niet vreemd. Deze opvattingen, gekoppeld aan een voorkeur voor persoonlijke en geheime diplomatie en een steeds grotere greep van de (grondwettelijk onverantwoordelijke) koninklijke entourage op de besluitvorming, moesten tot botsingen leiden met ministers, die verondersteld waren de koning tegenover het parlement te dekken: 'on ne découvre pas la Couronne'. Dit latent konflikt zou pas tijdens de 18-daagse veldtocht tot uitbarsting komen, en vooral tijdens de koningskwestie (1945-1950) stof tot heel wat verhitte diskussies leveren.

De versterking van het koninklijk gezag, eventueel met afschaffing van het parlement, was het refrein van een tussen 1920 en 1945 door de Belgische konservatieve kringen (ook in het verzet) in alle toonaarden gezongen lied. Fascistische bewegingen als het Nationaal Legioen en het Verdinaso verheerlijkten de monarchie, en zagen vooral in Leopold de gedroomde Leider van België. Beide groepen onderhielden kontakten met Hofkringen, wat op enige wederzijdse sympathie wijst. In januari '40 deden geruchten de ronde, dat de koning van zins was naast de officiële regering een officieus Directorium te plaatsen, een soort extra-parlementair schaduwkabinet, waarop Leopold rechtstreeks vat zou hebben. Als mogelijke leden werden o.a. genoemd: H. De Man (voorzitter van de socialistische partij, vertrouwensman en officieus diplomaat van de koning), Philip Van Isacker (gewezen minister, bankier en Dinaso-sympathisant), generaal Van Overstraeten (militair raadgever van de koning en in de wandeling vaak de ‘vice-koning’ genoemd), P.-H. Spaak, Gustaaf Sap en de Dinaso-

leider Joris van Severen - allen alleszins overtuigde voorstanders van de neutraliteitspolitiek en (met uitzondering van Spaak) verdedigers van een autoritair Nieuwe Orde-regime. Mocht dit voornemen werkelijk hebben bestaan, dan kwam hiervan toen niets in huis.

Vóór de Duitse inval stond het voor de koning vast dat België enkel zijn grondgebied moest verdedigen en in het dreigend Europees konflikt geen positie mocht kiezen. Wel stelde de koning bijv., evenals Spaak en graaf Lippens, prijs erop in juni '37 de galavertoning van Leni Riefenstahl's film over de Rijkspartijdagen in Nürnberg, 'Triumph des Willens' - een meesterwerk van nazi-propaganda - in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel bij te wonen, en de kineaste persoonlijk te gaan gelukwensen. Opvallend bij het optreden van de Belgische ambassadeur te Berlijn, Jacques Davignon, is het feit, dat hij onvoorwaardelijk geloof scheen te hechten aan de verklaringen van Hitler en het Auswärtiges Amt, dat Duitsland zijn in '37 gedane belofte de integriteit van het Belgisch grondgebied niet te schenden, ook zou nakomen. Zo verklaarde Davignon de 2de november '39 aan de Berlijnse korrespondent van het Brussels dagblad 'l'Indépendance Belge', dat in België inderdaad een zekere twijfel omtrent de eerlijkheid van de Duitse verklaringen heerste, maar dat deze bezorgdheid geenszins door de koning, Spaak en de werkelijk leidinggevende Belgen werd gedeeld. Het vertrouwen van de Belgische leiders in de Duitse politiek berustte volgens Davignon zelf grotendeels op zijn eigen beoordeling van de toestand. Davignon zou woordelijk gezegd hebben: 'Ik heb de Koning persoonlijk ervan verzekerd, dat ik in de eerlijkheid van de Duitse politiek tegenover België geloof. Ik heb mijn Koning gezegd, dat de Führer van het Duitse Rijk bevestigd heeft, dat Duitsland de neutraliteit van België zal eerbiedigen, en dat ik onvoorwaardelijk in het woord van Adolf Hitler vertrouwen heb. De koning twijfelt er niet aan, dat Hitler zijn woord zal gestand doen. Met mij is de koning de mening toegedaan, dat de bezorgdheid van de Belgische bevolking systematisch door de Britse propaganda in het leven wordt geroepen. De Britse propaganda tracht door de verspreiding van paniekstemming het Belgische volk voor haar politieke doeleinden te misbruiken'. Zulk oordeel was bepaald niet gunstig voor één van de garanten van de Belgische neutraliteit.

De houding van de koning tegenover Duitsland en zijn algemene politieke houding werden in het Derde Rijk met grote aandacht gevolgd. Het aandeel van de vorst in de totstandkoming van de zelfstandigheids- en neutraliteitspolitiek en de strikte handhaving daarvan, was de Duitsers bekend en werd op prijs gesteld. Uit diverse boodschappen van de Duitse ambassade te Brussel had de Rijksregering eveneens kunnen opmaken, dat Leopold niet bijzonder op het parlementair regime gesteld was.

Via geheime kontakten trachtten de Duitsers de koning over zijn inzichten en politieke houding te polsen. Als tussenpersoon trad hierbij o.a. SS-Standarten- en later Oberführer dr. Karl Gebhardt op, als arts een bekend beenderspecialist, die van 1937 af, benevens de koninklijke kinderen en de koning zelf, ook geregeld patiënten uit de hoogste Belgische kringen behandelde: graaf Guillaume De Grunne (grootmeester van het Huis van Koningin Elisabeth), gravin de Baillet-Latour (verwant met de voorzitter van het Internationaal Olympisch Komitee), mevrouw Camu (echtgenote van de reeds genoemde Koninklijke Kommissaris voor de Administratieve Hervorming), Raoul Richard (beheerder van 's konings privé-goederen, afgevaardigde-beheerder van Sofina en in februari '39 gedurende enkele dagen

minister voor Ekonomische Zaken), alsmede Dannie Heinemann (financier en politiek raadgever van de koning). Ook H. De Man kende de SS-arts. Gebhardt maakte van zijn kontakten in België gebruik om politieke inlichtingen in te winnen; hij bracht geregeld verslag uit bij de Reichsführer-SS Himmler, die Hitler op de hoogte bracht. Op die manier droeg Gebhardt bij tot het beeld, dat Himmler en Hitler zich van de koning vormden. Ook de koning, maar vooral de koningin-moeder (zelf een Duitse uit Beieren) wilden van Gebhardt één en ander over het naziregime vernemen. Zij liet hierbij niet na de 10de juli '39 tegenover Gebhardt te beklemtonen, dat het haar zoon ernst was met zijn politiek van 'absolute neutraliteit', en dat hij 'het opbouwend werk van de Führer ten zeerste bewonderde'.

Dat Gebhardt, benevens zijn medische bedrijvigheid, inderdaad ook politieke bedoelingen had, blijkt uit volgende overweging van Gebhardt over Louis Camu: 'Een jongere, buiten-

gewoon aktieve en Duitsvriendelijke man. Ik heb zelf vastgesteld - en de Duitse ambassadeur heeft mij zulks bevestigd - dat Camu in grote mate medeverantwoordelijk is voor de oriëntering van de koning tegenover Duitsland', zo schreef Gebhardt de 3de juni '39, op een ogenblik waarop Camu aan de Duitse ambassadeur te Brussel had laten weten, dat hij 'zeer graag' eens de Rijkspartijdagen te Nürnberg zou meemaken. De koning zelf beschikte over een afgesproken kodewoord om Gebhardt tot een 'officieuze' ontmoeting om andere dan medische redenen uit te nodigen. Begin februari '40 werd Gebhardt in zijn privékliniek door R. Richard opgebeld met de mededeling, dat 'al uw vrienden en zieken te Brussel zich ten zeerste erover zouden verheugen als U spoedig nog eens naar Brussel zou komen'. Volgens Gebhardt betekende zulks luidens een vroeger gemaakte afspraak, dat Leopold de arts officieus wenste te spreken. Wilde Leopold Gebhardt uithoren over de Duitse oorlogsbedoelingen in het Westen, die toen voor ingewijden geen geheim meer waren? De dokumenten, die in het te Mechelen-aan-de-Maas neergestorte vliegtuig waren gevonden, en de herhaalde verwittigingen uit Rome en Berlijn kondigden inderdaad aan, dat de inval nakend was. Dat toen in het Rijk aan een eventuele reis van Gebhardt naar Brussel groot politiek belang werd gehecht, wordt bewezen door het feit dat Himmler, alvorens te beslissen of hij Gebhardt toestemming tot reizen zou geven, eerst het oordeel van Buitenlandse Zaken en 'desnoods van de Führer' zelf wilde inwinnen. Voor zover bekend is, kwam Gebhardt toen niet naar Brussel.

Of de koning werkelijk 'sympathieën voor Duitsland' had - zoals de Duitse ambassadeur te Brussel de 7de september '39 aan zijn minister berichtte - dan wel of hij een taktisch spel speelde om te pogen België zolang mogelijk uit een gewapend konflikt te houden, is uiteraard vooralsnog niet uit te maken. Vast staat dat sympathieverklaringen tegenover Duitsland werden afgelegd, en dat althans vanwege het Hof en personen uit de omgeving van de koning (bijv. ambassadeur Davignon) uitingen van nauwelijks verholen wantrouwen tegenover Frankrijk en Engeland geen zeldzaamheid waren. Vast staat anderdeels ook, dat de koning betrekkingen met leden van Duitse anti-Hitler-gezinde oppositiegroepen onderhield, o.a. met de gewezen Oberbürgermeister van Leipzig, Carl Goerdeler, die vermoedelijk begin maart 1940 aan Leopold een bezoek bracht, met het doel de koning erover in te lichten, dat in Duitsland een regimeverandering mogelijk en het sluiten van een eervolle vrede tussen Duitsland en de Westerse bondgenoten wenselijk was. Ook de koning achtte zulks wenselijk, maar dan met uitsluiting van het bestaand Duits regime. Goerdeler en een aantal groepen waarmee deze in kontakt stond, stuurden inderdaad reeds vóór de inval in het Westen op een staatsgreep in Duitsland en de uitschakeling van Hitler aan. Goerdeler wenste een gematigd rechts regime.

Besluit: nog liever Berlijn dan Moskou

De tweede helft van de jaren '30, met haar nasleep van de ekonomische wereldkrisis, werd op politiek vlak niet alleen in België door een toenemende polarisering naar de extremen toe gekenmerkt. Voor gematigde demokraten en konservatieven waren zowel het kommunisme als het nationaal-socialisme een gevaar, maar in de ogen van de konservatieven kwam het grootste gevaar niet uit Berlijn, maar uit Moskou.

Niet het V.N.V. of Rex, maar de kommunistische partij moest verboden worden. Niet het ondermijningswerk van Duitse agenten en hun Belgische handlangers, maar dat van het Komintern diende opgespoord. En nochtans kampeerde niet het Russisch, maar het Duits leger aan onze grenzen, zoals wij de 10de mei '40 aan den lijve ondervonden.

3 Wat had Duitsland met België voor?

Wat zou met België gebeurd zijn indien Duitsland de oorlog had gewonnen? Volgens thans beschikbare Duitse bronnen zou ons land ongetwijfeld bij een 'Groot-Germaans Rijk' onder Duitse leiding zijn ingelijfd en als soevereine staat opgehouden hebben te bestaan. Mogelijk zou(den) één (of twee) schijnregering(en), bestaande uit enkele vooraanstaande politieke kollaborateurs (ongetwijfeld L. Degrelle en J. Van de Wiele), het land een uiterst beperkte autonomie op bijkomstige deelterreinen hebben gewaarborgd, maar het spreekt vanzelf dat in zulk geval niet meer van een zelfstandige staat België had kunnen gesproken worden.

Het lot van België op de lange baan

Toch heeft de 'Führer aller Germanen', Adolf Hitler - sinds 1933 steeds meer belust op weerwraak (voor de nederlaag van 1918) en gebiedsuitbreiding voor het Duitse Rijk - nooit een definitieve beslissing over het lot van België genomen. Nog na de bevrijding van België, in januari '45, toen het von Rundstedt-offensief in de Ardennen mislukt was, besliste Hitler het lot van België op de lange baan te schuiven ('dilatorisch zu behandeln'). Precies deze woorden had Hitler reeds in juli '40 gebruikt, toen hij duidelijk liet blijken, dat het lot van België nog niet vaststond. Nochtans hebben zich gedurende deze vier en een half jaar een aantal gebeurtenissen afgespeeld, die alle in dezelfde richting wijzen: won Duitsland de oorlog, dan zou België bij het Rijk geannexeerd worden. Om hetgeen hierna volgt beter te begrijpen, lijkt een algemeen overzicht van de ontwikkeling der Duitse bezettingspolitiek in België noodzakelijk. De onderscheiden vormen van kollaboratie van Belgen met Duitsland, of de bereidheid daartoe, konden zich immers slechts ontplooien naarmate zij de Duitse bedoelingen dienden.

Het zou grondig verkeerd zijn te geloven, dat de Duitsers van alle Belgen, die tot één of andere vorm van medewerking bereid waren, verlangden dat zij zich openlijk nationaal-socialist zouden betonen. Zulks was slechts het geval op het politieke vlak, en van '42 af ook op sociaal gebied, maar op alle andere gebieden was de ideologie bijkomstig: 'loyale' ambtenaren volstonden om de administratie draaiende te houden; Belgische goederen konden de Duitse oorlogsinspanning dienen, ook als de voortbrenger ervan niet bepaald als een nazi optrad (en slechts een uiterst geringe minderheid der ondernemers deed zulks). Op deze terreinen - ekonomie en administratie - verkoos de bezetter veruit een vrijwillige, loyale medewerking binnen het kader van de Belgische wetgeving en de konventie van Den Haag over het oorlogsrecht, boven dwang. De Duitsers waren maar wat blij dat de ganse Belgische industrie en de hele administratie na de kapitulatie van het Belgisch leger, de 28ste mei '40, uit eigen beweging opnieuw aan het werk gingen. Waar zouden zij de duizenden geïmproviseerde ambtenaren en bedrijfsleiders hebben gehaald om industrie en administratie op gang te brengen? En zelfs indien zij die hadden gevonden, staat het nog lang niet vast, dat beide sektoren van het Belgisch openbaar leven dan meer voor Duitsland zouden gepresteerd hebben. De kans op sociale onrust, stakingen en sabotage was ongetwijfeld geringer als de Belgische verantwoordelijken op hun post bleven. Zij gaven het voorbeeld; hun ondergeschikten volgden (meestal). Zij wensten

evenzeer als de Duitsers ‘rust en orde’, wat niet belet dat precies de ordehandhaving steevast een bron tot konflikt tussen de bezetter eensdeels en de Belgische administratie en magistratuur anderdeels uitmaakte.

Op politiek vlak eisten de Duitsers zo mogelijk een totale inzet van diegenen, die tot medewerking bereid waren. Maar hier wilden de kollaborateurs niet zelden ‘heiliger dan de paus’ zijn;

vaak boden zij de Duitsers meer aan dan de bezetter vroeg, en soms moesten de Duitsers kollaborerende Belgen werkelijk in toom houden. Want ongeduldig als zij waren om van Duitsland ‘de macht’ te krijgen, holden zij niet zelden door, vroegen van de Duitsers bijv. een zelfstandig Vlaanderen of Dietsland (zoals het V.N.V.) of de macht in gans België (zoals Degrelle) - en dat paste nu juist niet in de Duitse bedoelingen. Tot vervelens toe was het Duitse antwoord: geen beslissing nopens het politieke lot van België zolang de oorlog duurt. Deze ook van Duitse zijde afwachtende houding heeft een reeks Belgische vooraanstaanden, om te beginnen Leopold III zelf, voor een avontuur behoed. Diezelfde afwachtende Duitse houding heeft nochtans de politieke kollaboratie niet verhinderd; doordat de Duitsers zich niet uitspraken, hebben zij zelfs de kollaboratie in een bepaalde mate in de hand gewerkt door het aanwakkeren van de onderlinge wedijver.

Welk bezettingsregime?

Tot hiertoe werd steeds gewag gemaakt van ‘de Duitsers’, ‘de bezetter’ en ‘de Duitse bedoelingen’, alsof in Duitsland één enkele vastomlijnde politiek werd gevoerd, waarachter iedereen als één man stond. Niets is minder waar. De gedetailleerde beschrijving van de elkaar bekonkurrerende groepen, die als vertegenwoordigers van het Naziregime elkaar omwille van meer macht bestreden en die machtsstrijd ook in de bezette gebieden uitvochten, zou ons binnen dit bestek te ver leiden. Toch dient even in het kort hierop gewezen. Tevens dient in essentie gewag gemaakt van die groepen in Duitsland, die streden om de wederverovering van de macht, die zij sinds Hitlers bewind in 1933 hoe langer hoe meer hadden verloren, en die zich van 1937-38 af in oppositiekringen begonnen te verenigen. Juist deze oppositiekringen, die zich graag ‘het andere Duitsland’ noemden, hebben een aandeel gehad in de vorm, die het bezettingsregime van België heeft aangenomen.

Benevens Hitler, wie elke uiteindelijke beslissing terzake toekwam, hebben vooral het Oberkommando des Heeres (OKH, het opperbevel van het Duitse landleger) en in mindere mate Reichsführer SS, Heinrich Himmler, in 1940 een rol gespeeld in de diskussie omtrent België's bezettingsregime. Tussen de SS, die hoe langer hoe meer een gevreesde staat in de staat zal worden, en het OKH, dat meestal bestond uit officieren die Hitler van de Weimarrepubliek had overgeërfd, bestond een scherpe rivaliteit, die naarmate de oorlog vorderde steeds meer in het voordeel van de SS scheen te worden beslecht. Heel wat leidende militairen waren oorspronkelijk tegen de inval in en de bezetting van de neutrale staten (waaronder België) gekant, vooral omwille van het prestigeverlies, dat Duitsland hierdoor bij de wereldopinie zou lijden. Himmler en zijn SS zagen in de inval van Germaanse landen zoals Noorwegen, Denemarken, Nederland en het Vlaams gedeelte van België evenwel een middel om het Grootgermaanse Rijk van bloed- en rasverbonden volkeren een stap dichter bij de werkelijkheid te brengen ... en hun eigen macht gevoelig te verruimen. Bij de inval in Polen (september '39), waar geen Germanen woonden, had de SS zich door wreedheden tegenover de burgerbevolking en vooral tegenover de Poolse Joden laten opmerken. Toen bleek dat Hitlers besluit om ook in het Westen aan te vallen in de herfst van '39 vaststond, spanden de leidende militairen zich ervoor in om te bekomen,

dat de SS in de nieuwe bezettingsregimes, dus ook in België, zo weinig mogelijk zou te zeggen hebben.

Als het beste middel daartoe beschouwden zij het vestigen, ook in België, van een 'reine Militärverwaltung', een bezettingsregime, dat louter door militairen zou geleid worden, een Militair Bestuur dus dat niet rechtstreeks aan Hitler, maar aan de Duitse legerleiding onderworpen was. Geen 'Zivilverwaltung', geen burgerlijk bestuur, waarop Hitler rechtstreeks kon ingrijpen en waarop de politieke en meteen de SS-invloed veel groter zou geweest zijn. De militairen slaagden in hun opzet, althans wat België betreft: ons land kreeg een militair bestuur, waarvan werd aangenomen, dat het best geschikt was voor gebieden, die voor vereniging met het Grootduitse Rijk niet in aanmerking kwamen of wier lot tot het einde van de oorlog in het ongewisse moest gelaten worden. Het vestigen van een burgerlijk bestuur in een bezet land wees daarentegen erop, dat dit gebied wel degelijk voor annexatie (Anschluss) in aanmerking kwam. De keuze tussen een militair en een burgerlijk bestuur ver-

toonde dus ook een politieke dimensie: al dan niet aanhechting bij het Grootduitse Rijk maakte staatkundig een heel verschil uit. Daarbij kwam nog dat een militair bestuur doorgaans als een gunstiger bezettingsregime voor het bezet land zelf werd beschouwd - echter niet door Hitler, die een 'Zivilverwaltung' 'een gunst voor Germanen' vond.

Het wankel evenwicht van het Militair Bestuur

De militaire goeverneur voor België en Noord-Frankrijk kwam de 1ste juni '40, vier dagen na de Belgische kapitulatie, te Brussel aan. Het was de 62-jarige generaal Alexander Freiherr (baron) von Falkenhausen, die gedurende enkele dagen tevoren dezelfde funktie in Nederland had bekleed. De keuze van von Falkenhausen zelf was veelbetekenend. Zijn oom was reeds tijdens de eerste wereldoorlog militair goeverneur in België geweest- wat bij de Belgen bittere herinneringen kon oproepen - maar Alexander von Falkenhausen zelf stond bij het OKH bekend als een tegenstander van Hitler. Met andere Duitse opposanten was hij het erover eens, dat Hitler aan de dijk moest gezet worden. In november '39 liet hij de Belgische regering zelfs onrechtstreeks waarschuwen over het invalsgevaar, dat vanuit Duitsland dreigde. Von Falkenhausen onderhield geregeld kontakten met de oppositiekring rond Carl Goerdeler, die door sommigen als het toekomstig Duits staatshoofd na de val van Hitler werd beschouwd (hij was een bekende van Leopold III, en een konservatieve liberaal) en met de anti-Hitlergezinde generaal Ludwig Beck; ook met de gewezen Duitse ambassadeur te Rome Ulrich von Hassell - alle drie zouden zij na de mislukte aanslag op Hitler van de 20ste juli '44 hun aandeel daarin met hun leven bekopen.

Het administratief apparaat onder von Falkenhausen bestond uit een 'Verwaltungsstab' (het eigenlijke bestuursapparaat o.l.v. de gewezen 'Regierungspräsident' te Keulen, Eggert Reeder, tevens ere-SS-generaal) en een 'Kommandostab' o.l.v. kolonel von Harbou, die zich met de zuiver militaire aangelegenheden inliet en eveneens als een tegenstander van het Hitler-regime bekend stond. Wanneer hierna de term 'Militair Bestuur' zal gebruikt worden, zal daarmee doorgaans de 'Verwaltungsstab' bedoeld worden. Dit bestuursapparaat telde verscheidene takken, die bijv. voor de behandeling van vraagstukken inzake 'Volkstum', propaganda (de 'Propaganda-Abteilung') justitie, ekonomie, sociaal en syndikaal leven e.d.m. bevoegd waren. De betrekkingen tussen Reeder en zijn chef von Falkenhausen verliepen niet altijd rimpelloos; von Falkenhausen was het bijv. niet eens met de door Reeder en zijn medewerkers bij het begin van de bezetting uitgestippelde 'Flamenpolitik', die erop gericht was de Vlamingen binnen het kader van de Belgische staat te bevoordelen. Eén van de meest opvallende uitingen van deze 'Flamenpolitik' was, benevens de vrijlating van de Vlaamse krijgsgevangenen, die geen beroepsofficier waren, de zgn. 'Bormskommissie', die ervoor zorgde, dat aan een duizendtal gewezen aktivisten uit de eerste wereldoorlog aanzienlijke bedragen tot schadevergoeding werden uitbetaald, als tegemoetkoming voor de loon- en pensioenderving die de Belgische staat hun wegens hun samenwerking met Duitsland in '14-'18 had opgelegd. Een gebaar, dat het belang aanduidt, dat ook nazi-Duitsland aan het aktivisme hechtte - een gebaar ook, dat de bezetter des te

gemakkelijker kon doen, vermits het geld voor de gewezen aktivisten niet uit de Duitse, maar uit de Belgische schatkist kwam. Deze ‘Flamenpolitik’ van Reeder stemde in grote lijnen met de Germaanse opvattingen van Hitler en Reischführer-SS overeen, maar verschilde althans op één punt ervan. Reeder was nl. van oordeel, dat de eenheid van de Belgische staat voorlopig moest behouden blijven zolang de oorlog duurde (o.m. om ekonomische redenen). Hij meende ook - en vanuit zijn eigen positie is zulks volkomen begrijpelijk - dat de invoering van een Duits burgerlijk bestuur diende vermeden. Hierover was hij het eens met von Falkenhausen en de Belgische leidende kringen (koning, kardinaal, sekretarissen-generaal). Zijn bezorgdheid gold echter niet het behoud van België - ook voor Reeder stond het vast, dat België na de oorlog zou verdwijnen en ‘mittelbar oder direkt deutsches Vorland’ zou worden - maar Reeders bekommernis gold vooral zijn eigen positie.

Die steunde op een zeer wankel evenwicht tussen steun aan Nieuwe Orde-bewegingen op politiek vlak en aanvaarding van vertegenwoordi-

1

2

3

4

5

6

7

(1) en (3) Een ontspannen Hitler resp. met Eva Braun en zijn hond Blondie in zijn verblijf te Berchtesgaden.
(2) Heinrich Himmler, Reichsführer-SS en chef van de Duitse politie, één van de machtigste mannen in het Derde Rijk. Hij heeft op zijn manier getracht politieke invloed in de bezette gebieden te verwerven. In België vond hij bondgenoten in Léon Degrelle en Jef Van de Wiele...
(4) Himmler trachtte ook het Duits militair bezettingsbestuur te Brussel te ondergraven. Zo slaagde hij erin in april '43 Frans Thedieck uit het Militair Bestuur te doen verwijderen, ondanks de steun waarop Thedieck vanwege zijn chef, Eggert Reeder (5), kon rekenen.
(6) en (7) Niet enkel Hitler, maar ook de Duitse militaire goeverneur te Brussel, generaal Alexander von Falkenhausen, was een hondenliefhebber. Voorts hadden beide mannen weinig gemeen: von Falkenhausen stond bekend als een politiek tegenstander van Hitler.

gers van de ‘oude orde’ buiten de eigenlijke politiek (administratie, ekonomie). Zowel de politiek in enge zin als alle andere gebieden van het openbaar leven werden door Reeder als zijn domein beschouwd, waarin hij geen inmenging duldde. Precies zo'n indringer stond van bij het begin van de bezetting te trappelen om zich met Belgische binnenlandse aangelegenheden te bemoeien: Reichsführer-SS Himmler, die Reeder met een door Hitler aanvaarde taktiek van ‘hineinregieren’ gedurende vier jaar het leven zuur zou maken. De taktiek bestond hierin, dat Himmler van de Führer, op wie hij veel invloed had, beslissingen kon bekomen, waartegen Reeder zich niet kon verzetten en waardoor Himmler stapsgewijze Reeders manier van besturen ondermijnde (vandaar de term ‘hineinregieren’). Met deze taktiek hoopte Himmler zijn einddoel te bereiken: de aanstelling door Hitler van een Höherer SS-und Polizeiführer (wat bijv. in Nederland tot een echt terreurregime heeft geleid) en de invoering van een rechtstreeks van Hitler afhangend en politiek geëngageerd burgerlijk bestuur als voorbode van de door Himmler openlijk nagestreefde annexatie van België bij Duitsland.

Reeds tijdens de allereerste dagen van de bezetting drong Himmler bij Hitler erop aan, dat althans in Vlaanderen een partijgebonden Duitse Rijkskommissaris zou aangesteld worden. Hij haalde zijn slag niet thuis, maar verkreeg de 4de juni '40 toch van Hitler, dat Vlaanderen ‘later’ onder een burgerlijk bestuur zou geplaatst worden, terwijl Wallonië een militair bestuur zou behouden. Eveneens in juni '40 slaagde Himmler erin aan de Louizalaan te Brussel een ‘Dienststelle’ van de SIPO-SD op te richten, die rechtstreeks van hem als chef van de Duitse politie, maar ook van Reeder afhing (de Sipo, Sicherheitspolizei, was de SS-politie; de SD, Sicherheitsdienst, was de SS-veiligheids- en inlichtingsdienst). Deze ‘Dienststelle’ heeft op het gebied van de ordehandhaving én op politiek vlak een belangrijke rol gespeeld. Zo was deze ‘Dienststelle’ de motor van de oprichting van de zowel door het V.N.V. als door het militair bestuur gevreesde Algemene SS-Vlaanderen, al dient hieraan onmiddellijk toegevoegd, dat Reeder deze om een andere reden vreesde dan het V.N.V. Voor het V.N.V. was de Alg. SS een gevaarlijke politieke konkurrent, ‘een kaper op de kust’, voor Reeder was haar oprichting zonder zijn voorkennis een nieuwe blijk van Himmlers ‘hineinregieren’: hij voelde zich voorbijgegaan op een gebied, dat hij nu juist voor zichzelf had willen voorbehouden, nl. de ‘Volkstumspolitik’. Hij zou trouwens niet nalaten de Alg. SS handig tegen het V.N.V. uit te spelen als een ‘waardevolle kontrolemogelijkheid’ om het V.N.V. op het juiste nationaal-socialistisch pad te houden.

Hoewel de Walen tot '43 in de ogen van Himmler geen Germanen waren, deed zich begin '41 in Wallonië vrijwel hetzelfde scenario voor: zonder voorkennis van Reeder stichtte de SIPO-SD te Luik de vereniging ‘Les Amis du Grand Reich Allemand’ (AGRA), zonder twijfel bedoeld als een zweep op de afgebrokkelde Rex-beweging van Léon Degrelle, die door het Militair Bestuur met nog meer voorbehoud dan het V.N.V. gesteund werd. Begin '43 - Degrelles woorden over de Germaanse aard van de Walen waren nog niet koud - oordeelde de Duitse SS-leiding het reeds nodig een andere organisatie, de DeWag (Deutsch-Wallonische Arbeitsgemeinschaft) als tegengewicht voor de blijkbaar nog steeds gewantrouwde Degrelle, te ‘aktiveren’ - precies zoals tijdens de herfst van '41 gebeurd was met de DeVlag (Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft), toen de SS definitief elke hoop op samenwerking met het V.N.V. had opgegeven. Naarmate de invloed van de SS

in Duitsland toenam, nam ook het ‘hineinregieren’ uitbreiding. Bleef het in '40 tot Vlaanderen beperkt, dan breidde het zich in '41 kortstondig en van '43 af permanent ook over Wallonië uit. Alle terreinen, waarmee Himmlers ‘politieke centrale’, het SS-Hauptamt o.l.v. Gottlob Berger (een gewezen onderwijzer) zich in Vlaanderen van '40 af bemoeid had (de partijpolitiek, de jeugdbewegingen, de Arbeidsdienst), kwamen ook in Wallonië van '43 af steeds meer onder SS-invloed. Het dient gezegd, dat het SS-Hauptamt hiervoor zonder moeite handlangers vond, in Vlaanderen bij de DeVlag o.l.v. Jef Van de Wiele, in Wallonië bij Léon Degrelle - met des te minder moeite naarmate het geld van de ‘Germanische Leitstelle’ van het SS-Hauptamt kwistiger werd uitgedeeld.

Nog méér 'hineinregieren'

Himmlers en Bergers optreden werd steeds driester. Van augustus '42 af was er om zo te zeggen geen houden meer aan. De 12de augustus '42 werd Himmler nl. door Hitler officieel en uitsluitend ertoe gemachtigd 'onderhandelingen met alle Germaanse volksgroepen in Denemarken, Noorwegen, België en Nederland' te voeren. De praktische uitvoering hiervan werd aan het SS-Hauptamt (Berger) toevertrouwd. Maar Himmler en Berger beperkten zich niet tot onderhandelingen. Zij moeiden zich ook met interne partijaangelegenheden, zoals bij de opvolging van de in oktober '42 overleden V.N.V.-leider Staf De Clercq door de advokaat H.-J. Elias (volgens Berger 'onze bitterste vijand'). Himmler verweet Reeder, dat deze de aanstelling van Elias niet had kunnen verhinderen (het SS-Hauptamt had nl. een eigen kandidaat klaar: de socialistische renegaat Edgar Delvo, leider van de Unie van Hand- en Geestesarbeiders en tot '42 lid van de V.N.V.-leiding, waarin hij steeds de toenadering tot de Alg. SS had bepleit). Himmlers verwijt lag Reeder zo zwaar op de maag, dat hij ontslag vroeg als Militärverwaltungschef, een ontslag dat evenwel niet werd aanvaard.

Zelfs op het vlak van de administratie waagde Himmler het Reeder het vuur aan de schenen te leggen. Om uiteenlopende redenen eiste hij in '43 het ontslag van drie sekretarissen-generaal: Schuind (Justitie), De Winter (Landbouw) en Romsée (Binnenlandse Zaken). De aanval was goed gericht: twee van de drie (Schuind en Romsée) hadden rechtstreeks te maken met Himmlers stokpaardje: de ordehandhaving, waaronder Himmler hoofdzakelijk de bestrijding van het verzet verstond. Schuind kon niet gered worden; hij werd opgevolgd door de administrateur van de Openbare Veiligheid de Foy (waarbij Reeder niet naliet diens vooroorlogse verdiensten ten gunste van het Reichssicherheitshauptamt te onderstrepen). De Winter, die steun van het Hof had, werd behouden, evenals Romsée, die nochtans Himmlers geliefkoosd doelwit was: hij had immers de vrijwillige arbeidsdiensten onder zijn bevoegdheid, waarvan Himmler als rekruteringsveld voor de Waffen-SS zoveel verwachtte. Opvallend is, dat Reeder Romsées volstrekte onmisbaarheid onderstreepte, doordat hij o.m. verwees naar het feit dat alle Duitse instanties, de van Himmler afhangende SIPO-SD inbegrepen, Romsée ten zeerste waardeerden.

De hierboven vermelde voorbeelden van Himmlers 'hineinregieren' (en de lijst is op verre na niet volledig) zijn slechts een flauwe afspiegeling van het veel strenger bezettingsregime, dat België zou gekend hebben, indien van in '40 een Duits burgerlijk bestuur had gefunktioneerd. De 'politiek van het minste kwaad', waarvoor de Belgische elites hadden gekozen, bracht ook met zich, dat zij in sommige gevallen bereid waren het Militair Bestuur een handje toe te steken (en bijgevolg toegevingen te doen die in zekere mate de Duitse belangen dienden) om de invoering van een 'Zivilverwaltung' te voorkomen.

Want dààrover (en over de benoeming van een 'Höherer SS - und Polizeiführer') ging de strijd op het hoogste niveau tussen het Militair Bestuur en het duo Himmler-Berger. Duidelijk dient hier onderstreept, dat een burgerlijk bestuur voor de SS slechts een middel was om het einddoel, de Anschluss, te bereiken. Voor het eerst was van het doel (de verdeling van België in een 'Reichsgau Flandern' én een 'Reichsgau Wallonien') sprake in een brief van Berger aan Himmler dd. 21 oktober '42 - maar dat was binnenskamers. In '43 zou Berger als voorzitter van de DeVlag het in Vlaanderen in het openbaar zeggen: 'Wir werden Flandern heimholen' - alsof

Vlaanderen vroeger al een deel van het Grootduitse Rijk was geweest. In zijn geest was dat ook zo: uit zijn brief aan Himmler dd. 15 mei '40 blijkt, dat hij de Nederlanders én de Vlamingen als 'reines deutsches Volkstum' beschouwde.

Merkwaardig is dan wel, dat Himmler tussen '40 en '44 geen noemenswaardige druk op Hitler heeft uitgeoefend om in België een burgerlijk bestuur in te voeren. Hij werkte blijkbaar liever in stilte aan de ondermijning van het Militair Bestuur, en bleef zich enkel in een HSSPF vastbijten. Reeds van bij het begin van de bezetting werkten SS-officieren in Vlaanderen in opdracht van Himmler, maar pas van april '42 af beschikte Himmler over een 'gevolmachtigde', die zich ook politionele bevoegdheid toeëigende, alvorens hij in augustus '44 officieel als HSSPF werd aangesteld, en die zich ook in de strijd tegen het verzet liet gelden: SS-Brigadeführer Richard Jungclaus. Naast de 'Dienststelle Jungclaus' bleef Himmler over de SIPO-SD Dienststelle beschikken, hoe-

wel ook van deze SS-diensten niet kan gezegd worden, dat zij steeds met getrokken messen tegenover Reeder stonden.

Toen dan de 12de juli '44 - na vier jaar militair bestuur - in het hoofdkwartier van de Führer uiteindelijk de beslissing viel om in België een Zivilverwaltung in te voeren (met N.S.D.A.P.-gouwleider voor Aken-Keulen Josef Grohé als Rijkskommissaris voor België en Noord-Frankrijk) kreeg Himmler wel zeer laat zijn zin. En zelfs niet helemaal: Reeder bleef de 'Volkstumspolitik' onder zijn bevoegdheid houden. Maar dat België (of beter de voorziene Rijksgouwen Vlaanderen en Wallonië) alle hoop op zelfstandigheid kon opgeven, werd dan wel duidelijk: Himmler dacht reeds eraan de militaire dienstplicht in het Duits leger voor één militieklas in te voeren. Gelukkig was het einde van de oorlog nabij...

Een verbond tussen Leopold en von Falken- hausen?

Het antwoord op de vraag waarom Hitler vier jaar heeft gewacht om in België een burgerlijk bestuur in te voeren, is niet eenvoudig. De belangrijkste hinderpaal was de aanwezigheid van de koning in het land. Van die aanwezigheid had Hitler bij het begin van de bezetting gebruik willen maken: met Leopold viel misschien iets aan te vangen. Hoe langer hoe meer werd het Hitler echter duidelijk, dat met de koning niets viel aan te vangen, - hoewel Hitler daarvan goeddeels zelf de oorzaak was - zodat hij van '42 af zijn bittere spijt uitsprak over zijn 'fameuze dwaasheid' om Leopold in België te houden. Voor Hitler en Himmler stond het vast, dat de invoering van een Zivilverwaltung in België enkel nà de wegvoering van de koning naar Duitsland kon plaatsvinden, wat daags na de geallieerde landing in Normandië (6 juni '44) ook geschiedde. Leopold wist sinds begin '43 dat deze mogelijkheid bestond. Wat hij mogelijk niet wist - maar zekerheid daarover is er niet - is dat Himmler midden '43 Jungclaus had bevolen met alle middelen te verhinderen, dat Leopold uit het paleis te Laken zou ontsnappen. Maar Leopold zélf wilde niet ontsnappen. Evenmin wilde hij openlijk tegen Duitse dwangmaatregelen protesteren.

Volgens generaal Nuyten (een vleugeladjudant van Leopold), wiens naoorlogse verklaring door Victor Larock de 24ste januari '50 in de Kamer werd voorgelezen, was dat omdat de koning zich afvroeg: 'Wat zal er dan met generaal von Falkenhausen gebeuren?' (Leopold zou dit in april '43 aan Nuyten hebben gezegd). Deze verklaring van Leopold kan onbegrijpelijk lijken: was er dan niets anders dan het lot van von Falkenhausen om zich zorgen over te maken?

Het is duidelijk, dat Hitler von Falkenhausen voor een eventuele ontsnapping van de koning (bijv. om de leiding van het ondergronds verzet op zich te nemen, waarom herhaaldelijk en vergeefs door verzetsleiders bij Leopold werd aangedrongen) persoonlijk verantwoordelijk zou gesteld hebben en hem zou afgezet hebben. Terecht wantrouwde Hitler von Falkenhausen en zocht hij reeds lang een stok om hem te slaan.

Hitler verweet von Falkenhausen o.m. diens kontakten met de Belgische adel (zo bijv. had von Falkenhausen volgens Walther Reusch, tijdens de bezetting Kriegsverwaltungsrat bij het Militair Bestuur, geregeld kontakt met leden van de prinselijke familie de Croij). De Militärbefehlshaber leidde een komfortabel leven

in het kasteel te Seneffe in Waals-Brabant (eigendom van de bankiersfamilie van Joodse afkomst Philippson), en had een verhouding met de Belgische gravin Elisabeth Van der Noot d'Assche, weduwe van de Italiaanse oorlogspiloot Constantino Ruspoli. De familie Van der Noot, die o.m. een rol in de Brabantse Omwenteling had gespeeld, had ongetwijfeld haar ‘entrées’ bij het Hof. Vooral de ‘affaire Harbou’ zette kwaad bloed bij Hitler en generaal Keitel, chef van het OKW: einde '43 kwam het Reichsicherheitshauptamt van de SS te weten, dat gravin Ruspoli zich met medeweten van von Falkenhausen en met medeplichtigheid van von Harbou (hij had haar een pas voor Frankrijk verschaft) aan verboden deviezen-transakties in Frankrijk had schuldig gemaakt. Ruspoli en von Harbou werden aangehouden en naar Duitsland overgebracht, waar von Harbou zelfmoord pleegde. Tijdens de bespreking in het Führerhauptquartier de 12de juli '44, waar de beslissing over de invoering van een Zivilverwaltung in België en de afzetting van von Falkenhausen viel, zinspeelde Hitler op Falkenhausens kontakten met de Belgische adel - een uiting van Hitlers afkeer voor de adel, die hem de haat van vele Duitse aristokraten uit de

diplomatie, het leger e.d.m. op de hals had gehaald. Duitsland - zo meende Hitler - moest steunen op het 'Vlamentum', dat veel meer de lagere bevolkingslagen vertegenwoordigde.

Wat koning Leopold betreft, deze had wellicht redenen om zich om het lot van von Falkenhausen bezorgd te maken. Blijkbaar vermoedde of wist de koning, dat de afzetting van de generaal de invoering van een burgerlijk bestuur, en zijn eigen wegvoering kon teweegbrengen, en dat het bezettingsregime voor de Belgische bevolking hierdoor aanzienlijk harder zou worden.

Afgezien van de aanwezigheid van de koning in het land, hebben nog andere faktoren de invoering van een burgerlijk bestuur vertraagd: zo het feit, dat het zwaartepunt van de Belgische industrie - die voor de Duitse oorlogsekonomie produceerde - grotendeels in Franstalig België lag, en alleszins overwegend in het bezit van Franstaligen was, die 'l'idée belge' niet hadden opgegeven. Juist die 'idée belge' wilden Hitler en de SS uitbannen (in '43 verbood Himmler het gebruik van de term 'Belgen'; er mocht nog enkel over Vlamingen en Walen gesproken worden), maar tegelijk had het Derde Rijk de Belgische goederen hard nodig. Het is bijv. opvallend, dat Hitler zijn oorspronkelijk plan om in Vlaanderen een Rijkskommissariaat in te voeren (een plan dat hij tijdens de herfst van '41 opnieuw onderzocht, waarbij hij zelfs even de aansluiting van Vlaanderen bij Nederland overwoog) uiteindelijk liet vallen, en dat Grohé gans België en Noord-Frankrijk onder zijn bevoegdheid kreeg.

Veruit de meest onpopulaire maatregel, die het Militair Bestuur onder druk van Berlijn moest doorvoeren, en die de haat en het verzet tegen de bezetter bij brede bevolkingslagen heeft aangewakkerd, was de arbeidsverplichting in de Duitse oorlogsindustrie voor bepaalde leeftijdsklassen (oktober '42). Voor die maatregel was Gauleiter Sauckel verantwoordelijk. Deze verdere verstrakking van het bezettingsregime wees erop, dat nazi-Duitsland het land als een citroen wilde uitpersen. De 'totale oorlog' stond immers voor de deur, en daarvoor waren alle middelen goed. Tekenend voor de opstelling van von Falkenhausen tegenover het regime is het in de dagboeknotities van Ulrich von Hassell verhaalde feit, dat het ontwerp van de protestbrief die Leopold III terzake aan Hitler richtte, door een officier uit de omgeving van von Falkenhausen en met diens medeweten werd opgesteld. Tekenend ook voor de besluitvorming bij Hitler is het feit, dat de uiteindelijke beslissing van de 12de juli '44 om in België een Zivilverwaltung in te voeren (de principiële beslissing dateert van januari '44) luidens een mondelinge mededeling van de historicus A. De Jonghe werd genomen na een uitval van Sauckel bij Hitler tegen het Militair Bestuur, dat door de 'Gauleiter' vérgaande laksheid in de toepassing van de arbeidsverplichting werd venveten.

Gevangen in het raderwerk

Hoezeer de Belgen, die op één of ander terrein en op één of andere wijze met Duitsland samenwerkten, in het raderwerk gevangen zaten, blijkt zeer duidelijk uit hetgeen volgt. In oktober '43 besliste de Duitse minister voor Oorlogsindustrie Albert Speer, dat de arbeiders van sommige bedrijven van arbeidsverplichting in Duitsland

konden vrijgesteld worden... op voorwaarde, dat meer dan de helft van de produktie van deze bedrijven rechtstreeks de Duitse oorlogsinspanning ten goede kwam (zgn. Sperrbetriebe). Tevens ligt hier een goede illustratie van hetgeen de Belgische leidende kringen de ‘politiek van het minste kwaad’ noemden: als de arbeiders verplicht naar Duitsland moesten gaan werken, kwam hun arbeid hoe dan ook rechtstreeks de oorlog ten goede; bovendien waren zij ontheemd en uit hun gezinsverband gerukt. Dan nog liever ‘het minste kwaad’: in eigen land voor de Wehrmacht werken ...

4 De tijd der dwalingen

1 De verhouding koning-regering

Leopold III: een koning zonder regering

De wrijvingen, die reeds vóór de oorlog de betrekkingen tussen Leopold III en de regering-Pierlot hadden gekenmerkt, spitsten zich tijdens de 18-daagse veldtocht toe. Het belangrijkste meningsverschil betrof de vraag hoe België zijn verplichtingen tegenover de garanten van zijn onafhankelijkheid (Frankrijk en Engeland) moest nakomen. Leopold III en met hem H. De Man en generaal Van Overstraeten, die tijdens de veldtocht zijn belangrijkste raadgevers waren, meenden dat België enkel ertoe verplicht was het eigen grondgebied tegen de invaller te verdedigen en de strijd buiten Belgisch grondgebied niet hoefde voort te zetten. De regering oordeelde, dat de solidariteit met de garanten België ertoe noopte ook nog na een eventuele kapitulatie van het. Belgisch leger de strijd voort te zetten. Zij heeft zulks gedurende enkele weken ook in de praktijk omgezet. Voor de koning stond het echter vast, dat een kapitulatie van het Belgisch leger België ook meteen van alle verplichtingen tegenover de garanten ontsloeg.

Benevens dit principieel meningsverschil rees gedurende de veldtocht nog een ander politiek geschil tussen koning en regering. Tijdens een dramatisch gesprek tussen Leopold en vier van zijn ministers (Pierlot, Spaak, Denis en Vanderpoorten) de 25ste mei '40 in het kasteel te Wijnendale bij Torhout, ondernamen Spaak en Pierlot een laatste poging om Leopold ervan te overtuigen hen naar Frankrijk te volgen. Leopolds weigering deed bij de ministers de vraag rijzen of de koning dan van plan was nog te regeren, en zo ja, met welke regering: de ploeg-Pierlot of een nieuwe regering. Waarop Leopold antwoordde, dat hij wenste voort te regeren, maar niet met Pierlot en diens kollega's (‘deze regering zal noodzakelijk tegen mij zijn’), want de Duitsers zouden het niet aanvaarden.

De ongerustheid van de ministers nam nog toe, toen hun de 26ste mei '40 te Parijs een verzoek vanwege Leopold bereikte, opdat hem een door één minister ondertekende blanco-volmacht tot ontslag van de regering-Pierlot zou bezorgd worden. Dit verzoek - waarop de ministers eensgezind weigerden in te gaan - was voor hen een bewijs ervoor, dat de koning zijn voornemen om een andere regering aan te stellen ook in de werkelijkheid wilde omzetten. Gelukkig voor Pierlot en zijn kollega's was het de magistraat Raoul Hayoit de Termicourt, die de koning toen juridisch adviseerde, ontgaan dat niet de handtekening van een minister in funktie voor het ontslag van een regering vereist is, en dat ook een mogelijke nieuwe minister (H. De Man bijv.) het ontslag van de regering in funktie kon ondertekenen.

Leopolds weigering de regering naar het buitenland te volgen - zoals bijv. de Nederlandse koningin Wilhelmina wél had gedaan - en het geschil over de blanco-volmacht droegen ertoe bij, dat Pierlot na de Belgische kapitulatie over de Franse radio Leopold III ervan beschuldigde, dat deze tegen het eenparig advies van zijn regering in onderhandelingen met de vijand had aangeknoopt - wat onjuist was. Wel had de koning - maar dat wist Pierlot niet - tussen de 25ste en de 27ste mei '40 op advies van H. De Man inderdaad de vorming van een beperkte regering overwogen, die over een mogelijke voorwaardelijke wapenstilstand zou onderhandeld hebben

en waarvan De Man de leiding zou gehad hebben. De Duitse eis tot onvoorwaardelijke wapenstilstand maakte deze regering ‘ad hoc’ echter overbodig. De 31ste mei '40 bracht de regering aan een groep

Belgische parlementairen te Limoges verslag uit over de recente gebeurtenissen. Er werd harde taal aan het adres van de koning gericht, en sommige parlementairen wilden de koning zelfs vervallen van de troon verklaren.

De beschuldigingen van Pierlot bleven Leopold zeer zwaar en zeer lang op de maag liggen. Ter rechtvaardiging van zijn eenzijdige beslissing tot kapitulatie en zijn weigering de regering te volgen, schakelde Leopold drie vooraanstaande rechtskundigen en de kardinaal in.

De 30ste mei '40 stelden de juristen Hayoit, Pholien en Devèze vast, dat de koning door eenzijdig te kapituleren de grondwet niet had overtreden, maar tevens dat hij zich als krijgsgevangen opperbevelhebber én staatshoofd in de onmogelijkheid bevond te regeren. Op aandringen van de koning en mét toestemming van Hitler begaf de kardinaal zich de 31ste mei '40 naar het paleis te Laken, dat Leopold door Hitler als residentie was toegewezen. Het resultaat van dit gesprek was, dat de kardinaal de 2de juni '40 in de Belgische kerken een herderlijk schrijven deed voorlezen. Hierin rechtvaardigde Mgr. Van Roey de kapitulatie als een zuiver militaire en menslievende daad, riep hij de bevolking op zich eensgezind achter de koning te scharen (en sprak zich aldus impliciet tegen de regering uit), en schreef hij Pierlots toespraak over de Franse radio aan een ‘tragisch misverstand’ toe. Voor de notabelen, die bij de voorbereiding tot de ontmoeting koning-kardinaal betrokken waren (bankiers, juristen, magistraten, de Italiaanse ambassadeur en de pauselijke nuntius te Brussel, en sekretaris-generaal Verwilghen) was het echter duidelijk, dat het niet enkel om een ‘misverstand’, maar ook en vooral om een politiek konflikt over het al dan niet voortzetten van de strijd ging. Een misverstand was enkel in het spel, waar het de woorden van Pierlot betrof als zou de koning eenzijdig onderhandelingen met de vijand hebben gevoerd.

Het advies van de drie juristen (Hayoit, Pholien, Devèze) en de tekst van de herderlijke brief werden de 2de juni '40 te Bern door 's konings kabinetschef Frédéricq aan de diplomaat Joseph Berryer bezorgd, die tot de 10de mei '40 Belgisch ambassaderaad te Berlijn was geweest, en na de inval zich via Zwitserland bij de Belgische regering in Frankrijk had gevoegd. De inhoud van deze dokumenten stelde de regering enigszins gerust. Zij kreeg de indruk, dat Leopold haar als wettige regeringsploeg bleef erkennen. Maar het was niet meer dan een indruk, want Leopold zou alleszins van de Franse kapitulatie (18 juni '40) af alle bruggen met de regering-Pierlot opblazen en haar nooit meer als ‘zijn’ regering erkennen, zoals later nog zal blijken.

Kon de regering-Pierlot tot begin juli '40 in de waan verkeren, dat Leopold haar wettigheid erkende, dan bleek van dan af, dat zij zich vergiste. Sinds de 19de juni '40 - Frankrijk was pas ineengestort - was zij bereid tot ontslagname; Leopold wist zulks. Zij gebruikte alle beschikbare diplomatieke kanalen om én Laken en Duitsland diets te maken, dat zij een vredesverdrag met Duitsland wenste. De 3de juli '40 verzocht Pierlot J. Davignon, tot de 10de mei '40 Belgisch ambassadeur te Berlijn, zich naar Zwitserland te begeven en de Duitsers een vredesaanbod te doen. Davignon bedankte voor de eer. Namens wie zou hij spreken - in naam van een ontslagnemende regering? De ambassadeur besloot echter wel gehoor te geven aan een verzoek van Leopold om naar Brussel terug te keren, waar hij één van de belangrijkste politieke raadgevers van de koning werd. Enkele dagen nadat Davignon naar Brussel was vertrokken, keerde burggraaf Berryer van een zending naar Brussel bij de Belgische

regering in Frankrijk terug. Pierlot had hem gevraagd de koning het ontslag van de regering aan te bieden, de koning erom te verzoeken twee ministers te ontvangen, en te Brussel de wens van alle ministers mede te delen desnoods als privépersonen naar België te kunnen terugkeren. Totnogtoe was slechts bekend, dat de kabinetschef van de koning, Louis Frédéricq, de 4de juli '40 Berryer had medegedeeld, dat de koning geen politieke daden verrichtte en geen politici ontving (hij zag echter vrijwel dagelijks de socialistische politicus H. De Man, en hij had de liberaal Lippens en de katholiek Tschoffen ontvangen). Frédéricq gaf Berryer als zijn persoonlijke mening te kennen, dat de terugkeer van ‘Pierlot en consoorten’ niet aangewezen was. Het verslag, dat Berryer de 8ste juli '40 aan de in Frankrijk vergaderde ministers uitbracht, luidde echter enigszins anders. Berryer had tweemaal met de koning persoonlijk gesproken, en hieruit besloten, dat de regering in de ogen van de koning nog slechts een theoretisch bestaan leidde, daar zij niet meer over een mandaat van de bevolking

noch van de koning beschikte. Bijgevolg kwam er geen antwoord van Leopold op de vraag van Berryer of het ontslag van de regering wenselijk was. Leopold verwachtte, aldus nog Berryer, dat de ploeg-Pierlot een zachte dood zou sterven; voor Frédéricq was de regering eenvoudigweg onbestaande.

Dat was ze ook voor Hitler - een feit dat het Hof nog tijdens de aanwezigheid van Berryer te Brussel vernam. Wat kon de koning met een regering aanvangen, die voor Hitler toch niet meer bestond?

Haar ontslag aanvaarden kon hij niet. Hij kon haar zelfs niet tot zwijgen brengen - zo ongeveer verklaarde hij de 26ste juni '40 aan de ‘adjudant’, kolonel Werner Kiewitz, die Hitler bij het begin van de bezetting de koning had toebedacht.

Overigens had Leopold toen andere zorgen: via Kiewitz had hij de Führer diezelfde 26ste juni '40 laten mededelen, dat hij tot een politiek gesprek met Hitler bereid was, waar en wanneer deze maar wilde. Maar Hitler wilde nog niet zo gauw: eerst liet hij midden juli '40 de Belgische regering de terugkeer naar België verbieden, en kort daarop verstrakte hij zijn aanvankelijk welwillende houding tegenover de koning, mede als gevolg vande onrustwekkende berichten van het Militair Bestuur over de drukke politieke aktiviteit in en rond het Hof en de diverse voorstellen tot vorming van een nieuwe ‘belgicistische’ regering (zie p. 53 tot 58). De briefwisseling van het Paleis diende nu gekontroleerd, de bezoeken beperkt en elke politieke aktiviteit van de koning verhinderd.

In die omstandigheden - en in afwachting van een antwoord van Hitler op de bereidheid van de koning tot een ontmoeting - kon Leopold des te minder ingaan op toenaderingspogingen vanwege een regering, die noch hijzelf noch Hitler als de Belgische regering erkende. Zo'n toenaderingspoging kwam er nog in augustus '40, toen twee Belgische ministers, Gutt (Financiën) en De Vleeschauwer (Koloniën) reeds te Londen waren aangekomen - een derde, Marcel-Henri Jaspar, was in juni '40 door zijn kollega's uit de regering gezet omdat hij zonder hun toestemming naar Engeland was vertrokken.

De zending Hannecart: ‘une fin de non-recevoir’

Half augustus '40 belastte Pierlot nl. de industrieel Georges Hannecart, met een persoonlijke opdracht. Hannecart, die geregeld tussen België en Frankrijk heen en weer reisde, en van wie Pierlot wist, dat hij met het Hof in kontakt stond, moest de koning vragen wat de regering te doen stond: ontslag nemen, in Frankrijk blijven (maar dan als privé-personen) of naar Engeland vertrekken om er de strijd aan de zijde van de Britten voort te zetten. Hannecart geraakte in augustus '40 slechts bij generaal Tilkens, hoofd van het Militair Huis van de koning, en niet bij Leopold zelf. Er bestaat een sterk vermoeden, dat de koning heeft geweigerd Hannecart te ontvangen, omdat deze belast was met een opdracht van de regering, waarmee Leopold geen kontakt wenste en die hij trouwens ook niet meer erkende. Indien hij Hannecart wel had ontvangen, dan liep hij bovendien het gevaar Hitler voor het hoofd te stoten, als ook maar iets over het onderhoud was uitgelekt.

Wel bracht Tilkens over zijn gesprekken met Hannecart verslag uit bij de koning. De 23ste augustus '40 deelde Hannecart aan de Belgische regering te Vichy het ontgoochelend resultaat van zijn opdracht mee: de koning kon (n.v.d.r.: juister ware

wellicht geweest: ‘wilde’) zich niet uitspreken over de vraag wat de regering te doen stond. Tilkens zelf was echter overtuigd van de Britse overwinning, en wenste het vertrek van althans enkele ministers naar Londen. Volgens het in zeer voorzichtige woorden opgesteld verslag van de ministerraad van de 23ste augustus '40 verklaarde Hannecart, dat Tilkens ‘scheen te laten verstaan dat wat hij (Tilkens) zegde met de inzichten van de koning zou overeenstemmen’. Voorwaardelijker kan het niet, en het lijkt onwaarschijnlijk, dat de regering dit ernstig nam. Overigens had Tilkens eraan toegevoegd, dat de koning sterk beïnvloed werd door generaal Van Overstraeten, die volgens Tilkens van de Duitse overwinning overtuigd was. In feite werd de ‘zending Hannecart’ door de koning op ‘une fin de non-recevoir’ onthaald. Het ontgoochelend resultaat was een bevestiging van de woorden, waarmee Berryer begin juli '40 over zijn ongeveer gelijkaardige zending naar het Paleis verslag had uitgebracht: de koning erkende de ploeg-Pierlot

1

2

3

INDIGNATION mondiale devant la trahison de Léopold

Communiqués français

COMMUNIQUÉ 536. — 28 MAI (soir)

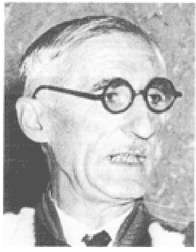
COMMUNIQUÉ 535. — 28 MAI (matin)

tandis que la presse nazie félicite l'ex-roi

(De notre envoyé spécial Robert LORETTE)

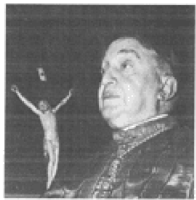
« FLETRISSURE » écrit la presse américaine

4

5

6

7

8

9

(1) Koning Leopold vertoefde reeds vóór de oorlog meer dan eens - letterlijk en figuurlijk - op eenzame hoogten. (2) De vooroorlogse vriendschap tussen Paul-Henri Spaak en koning Leopold eindigde tijdens de meidagen van '40. (3) Koning Leopold en de Britse admiraal Keyes in het kasteel te Wijnendale tijdens de meidagen van '40. (4) Na de kapitulatie van de 28ste mei '40 schandvlekte de Franse pers koning Leopold als een verrader. De 30ste mei'40 brachten drie vooraanstaande rechtskundigen een belangrijk advies uit, waarin de kapitulatie werd gerechtvaardigd en tegelijk werd besloten, dat de koning in de onmogelijkheid verkeerde om te regeren: Raoul Hayoit de Termicourt (5), de magistraat Pholien (6), en oud-minister Albert Devèze (7). (8) De pauselijke nuntius, Mgr. Clemente Micara, zorgde voor Hitlers toestemming tot een ontmoeting tussen de koning en kardinaal Van Roey. (9) De 2de juni '40 werd in de meeste Belgische kerken een herderlijk schrijven van kardinaal Van Roey voorgelezen, waarin de kapitulatie van de koning werd goedgekeurd en de houding van de regering impliciet afgekeurd.

10

11

12

13

14

15

16

17

(10) De 28ste mei '40 sprak de Franse minister-president Paul Reynaud opvallend harde taal aan het adres van koning Leopold.
(11) De 31ste mei '40 vergaderden Belgische parlementairen in de trouwzaal van het stadhuis te Limoges.
(12) Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert tijdens zijn toespraak te Limoges.
(13) De kollaboratiepers dreef de spot met de Belgische politici, die achteraf het liefst ‘Limoges’ uit de geschiedenis hadden gewist.
(14) In juni '40 werd burggraaf Joseph Berryer (hier - op het voorplan - als naoorlogs Belgisch ambassadeur bij het Vatikaan) door de regering-Pierlot ermee belast een verzoening met de koning tot stand te brengen.
(15) Raoul Richard, een financieel vertrouwensman van koning Leopold, werd ook door eerste-minister Pierlot zeer hoog geschat.
(16) Eerste-minister Pierlot (rechtstaand), Pierlots kabinetsattaché Etienne Taymans (zittend, links) en P.-H. Spaak (zittend in het midden) aan de Frans-Spaanse grens in september '40.
(17) Pierlot en Spaak onder een portret van Franco, wachtend op een gelegenheid om naar Engeland te vertrekken (september '40).

niet meer als ‘zijn’ regering; hij kon (wilde) haar geen enkele raad geven. Het enig verschil tussen de zending van Berryer en deze van Hannecart bestond hierin, dat Berryer begin juli '40 wél en Hannecart midden augustus '40 niet door de koning werd ontvangen. Tussen beide zendingen in had Hitler echter de strenge juli-instrukties t.o.v. de koning uitgevaardigd, waaraan Leopold zich, *althans wat kontakten met de regering-Pierlot betrof*, strikt wenste te houden. Want omstreeks de tijd toen Hannecart zich in augustus '40 te Brussel bevond verrichtte de koning wél politieke daden: de 21ste augustus '40 stuurde hij zijn sekretaris Capelle naar de Rexistenleider L. Degrelle met de opdracht deze een mededeling te doen (a.h.w. een audiëntie via een tussenpersoon); op hetzelfde ogenblik plande H. De Man een reis naar Berlijn, die o.m. op de positie van de koning betrekking had, en waarvan Leopold ten minste op de hoogte was; einde augustus '40 liet Leopold schriftelijk en via diplomatieke kanalen minister De Vleeschauwer op de vingers tikken. Kon de koning dan zelfs niet mondeling, diskreet en via een officieuze tussenpersoon zoals Hannecart de regering de raad geven waarom zij gevraagd had? Leopold kon dat wel, maar wilde dat niet. En hij wilde het niet, omdat hij Hitler niet voor het hoofd wenste te stoten door ook maar een schijn van kontakt met de regering-Pierlot te onderhouden, en omdat hij toen - volgens het naoorlogs getuigenis van zijn sekretaris Capelle - in de Duitse overwinning geloofde en voortzetting van de strijd aan de zijde van Engeland bijgevolg zinloos vond.

Leopold blijft koppig

De ganse bezetting door bleef Leopold aan die onverzettelijke houding tegenover ‘de regering van Londen’ vasthouden. A.h.w. om zijn diametraal tegen de regering gerichte politiek kracht bij te zetten, liet hij begin september '40 aan graaf d'Ursel, Belgisch gevolmachtigd minister te Bern én toen één van de meest koningsgetrouwe diplomaten, richtlijnen sturen, met het verzoek deze aan de Belgische diplomatieke vertegenwoordigingen door te sturen. Deze zgn. ‘richtlijnen van Bern’ waren vervat in een brief van Capelle aan d'Ursel; de inhoud ervan was tijdens wekelijkse gesprekken tussen Capelle, Van Zuylen (direkteur-generaal van de Afdeling Politiek bij Buitenlandse Zaken) en Davignon (gewezen ambassadeur te Berlijn) vastgelegd. Kort samengevat kwamen deze richtlijnen hierop neer: sinds de 28ste mei '40 is België niet meer in oorlog met Duitsland; de ministers, die de oorlog willen voortzetten, handelen tegen 's lands belang in; Kongo moet absoluut neutraal blijven. De 11de september '40 kwam Davignon, ongetwijfeld in opdracht van de koning, d'Ursel te Bern opzoeken, en bevestigde hem het groot belang, dat de koning aan deze richtlijnen hechtte. d'Ursel aarzelde dan ook niet die aan zoveel mogelijk Belgische diplomaten door te sturen - in telegramstijl ook aan de Belgische ambassade te Londen. De verontwaardiging van Gutt en De Vleeschauwer (toen de enige Belgische ministers te Londen - Spaak en Pierlot waren nog onderweg) valt daarom licht te begrijpen. Het ging hier immers om een rechtstreekse poging van het Hof om de ‘politiek van Laken’ bij de Belgische diplomaten ingang te doen vinden, en om een buitenlandse politiek te voeren, die regelrecht tegen de inzichten van Gutt en De Vleeschauwer - en later van Spaak en Pierlot - inging. De houding van de

koning tegenover de regering veranderde niet. Boodschappen van de regering met toenaderingspogingen tot de koning, liet Leopold onbeantwoord. Een ultieme poging om de spons te vegen over hetgeen de regering een verkeerde politiek vond - een poging die zonder twijfel ook op de hoop steunde, dat de regering hierdoor haar zonden uit de zomer van '40 zouden vergeven worden - strandde einde '43 - begin '44. In november '43 gaf de regering een lange brief voor de koning aan François De Kinder mee. De Kinder was niet enkel Pierlots schoonbroer, maar ook een vooraanstaande uit de financiële wereld. In de brief die de gedropte De Kinder bij zich droeg, en die via de kardinaal de koning bereikte, sprak de regering de hoop uit, dat de koning weer zijn funktie zou opnemen zodra hij vrij zou zijn. Zij vroeg dat hij bij die gelegenheid een verklaring met volgende punten tot de bevolking zou richten: België is steeds met Duitsland in oorlog geweest, en zal Duitsland en Japan tot de eindoverwinning blijven bestrijden; België zal in nauwe samenwerking met de geallieerden aan de politieke en ekonomische wederopbouw van de wereld meehelpen; de kollabo-

rateurs zullen een rechtvaardige straf krijgen; de orde in België zal in eerbied voor de grondwet hersteld worden. Het antwoord van de koning was een nieuwe koude douche, meer nog: een verwijt voor de regering. Enkel op het laatste punt (herstel van de orde volgens de grondwet, dus geen diktatuur) antwoordde Leopold, dat hij steeds de grondwet had geëerbiedigd en zulks ook in de toekomst zou doen. Inzake de drie andere punten gold 'de politiek van de stilte'.

Leopolds 'politiek testament'

Dat stilte soms ten minste even veelzeggend als spreken kan zijn, mocht de regering ervaren, toen zij na de bevrijding in het bezit werd gesteld van een nota van de koning, die enigszins ten onrechte als 'het politiek testament van Leopold III' bekend werd. Leopold ondertekende het stuk de 25ste januari '44. Deze tekst moet voor de regering, die pas uit Londen was teruggekeerd en door de bevolking al niet bijzonder hartelijk werd verwelkomd, een wel ijskoude douche zijn geweest. Hier was nu een dokument, dat de koning voor de openbaarheid bestemd had, en dat de regelrechte tegenstelling tussen de politiek van koning en regering juist scherp in het daglicht stelde. Zeer zwaar op de ministeriële maag bleef de paragraaf liggen, waarin de koning eiste, dat de ministers van de regering-Pierlot in het openbaar voor hun misstap uit 1940 (bedoeld werd o.m. de radiotoespraak van Pierlot van de 28ste mei '40) vergiffenis moesten vragen - zoniet zouden 'het prestige van de Kroon en de eer van het land' niet kunnen gedogen, dat zij nog enig gezag in België zouden uitoefenen. Een late wraak van een koppige koning.

Maar ook de volgende paragraaf over de buitenlandse en koloniale politiek moet bij de regering en de geallieerden (voor wie het dokument ook bestemd was) de haren ten berge hebben doen rijzen. Tegenover de geallieerden *eiste* Leopold, dat België opnieuw volledig zelfstandig zou worden - in november '40 had hij van Hitler met enige aandrang *gevraagd* dat Duitsland ten minste de binnenlandse zelfstandigheid van België zou garanderen (dat wist de regering toen nog niet maar zij zou het weldra vernemen). Voor de rest: geen woord van erkentelijkheid, noch voor de regering, noch voor de geallieerden.

2 Voorstellen tot regeringsvorming

Sinds het dramatisch gesprek tussen Leopold III en vier van zijn ministers de 25ste mei '40 te Wijnendale, beschouwde de koning de ploeg-Pierlot niet meer als 'zijn' regering. Hij hield op zijn minst rekening met de mogelijkheid nog tijdens de bezetting een nieuwe regering te vormen, waarvoor hij H. De Man als eerste-minister in petto hield. Na de radiotoespraak van Pierlot te Parijs de 28ste mei '40 - een toespraak die door Leopold als een niet meer goed te maken belediging werd aangevoeld - drong hij deze gedachte tijdelijk op de achtergrond, om de beschuldigingen van Pierlot geen nieuw voedsel te geven. Bovendien stelden drie vooraanstaande juristen hem de 30ste mei '40 een juridisch advies ter beschikking, waarin zij besloten tot zijn

‘onmogelijkheid om te regeren’. De 1ste juni '40 - nadat hij principieel op een uitnodiging van Hitler tot een politiek gesprek was ingegaan - stelde de vorst een kort memorandum op, waarin hij besloot ‘geen politieke daden’ te verrichten, zolang België het toneel voor militaire operaties was.

In zijn geest - en in de geest van velen - zou België dat niet lang meer zijn. Voor hem was de oorlog tussen België en Duitsland sinds de kapitulatie de facto ten einde; hij meende toen dat Frankrijk niet lang meer zou standhouden (wat de 17de juni '40 inderdaad werd bevestigd), en dat Duitsland ook Engeland zou binnenvallen. Leopold wilde eerst deze gebeurtenissen afwachten en dan pas handelen.

Kandidaat-formateurs

Sommigen waren beslist ongeduldiger dan de koning. Begin juni '40 ging H. De Man o.m. bij Luikse socialisten uitbazuinen, dat de vorming van een nieuwe regering nakend was. Paul Veldekens, stafhouder van de Orde van Advokaten bij het Hof van Verbreking en een vertrouwensman van de kardinaal, dacht ook dat zijn uur gekomen was om een eersterangsrol te spelen.

Hij wilde o.m. een nieuw dagblad uitgeven. Burggraaf Terlinden, die zich graag als een raadgever van de koning beschouwde en als verbindingsman tussen het Hof en het Nationaal Legioen optrad, schreef tijdens de allereerste dagen van de bezetting een stuk vol felle kritiek op de regering, gevolgd door een gestencild verspreide nota van de 4de juni '40. Volgens Terlinden moest het land door een 'zeer sterke regering' worden geleid, die door een 'energieke generaal' zou aangevoerd worden. Terlinden stuurde zijn nota ook naar het Hof, waar de koninklijke raadgever Van Overstraeten zichzelf in deze 'energieke generaal' meende te herkennen, wat niet bepaald Terlindens bedoeling was.

In augustus '40 hamerde Terlinden opnieuw op de noodzaak van een militaire overgangsregering na het nakende einde van de bezetting. Maar deze keer had hij zijn voorzorgen genomen: de leiding van deze regering diende toevertrouwd aan een generaal of aan een vooraanstaande, die in het leger een onbetwist aanzien had en hiermee kon Terlinden, auteur van een 'Histoire militaire des Belges', ook zichzelf bedoelen.

De opstellen van Terlinden uit de zomer van '40 zijn kenmerkend voor de atmosfeer, die toen in de Belgische gevestigde kringen heerste, die met de koning in het land waren gebleven: een wijd verbreid misprijzen voor de regering-Pierlot, de verwachting dat de oorlog in het Westen spoedig ten einde zou zijn en dat tussen België en Duitsland een 'eervol' vredesverdrag tot stand zou komen, waarna de vestiging van een sterke regering onder rechtstreekse leiding van de koning met uitschakeling van de parlementaire demokratie zou volgen. Terlinden, sinds lang een bewonderaar van vooral het Italiaans en het Spaans fascisme, holde wellicht wat door, maar hij stond beslist niet alleen. Persoonlijke ambitie stak niet enkel bij Terlinden de kop op, maar ook bij velen, die dachten dat hun uur geslagen had, nu de bezetting de parlementaire demokratie en het algemeen stemrecht - voorgoed, naar zij hoopten - had weggeveegd. Niet dat zij de bezetting gewenst hadden; maar zoals H. De Man beschouwden zij de nieuwe omstandigheden, die door de bezetting in het leven waren geroepen, als een uitermate geschikte voedingsbodem voor hun autoritaire plannen. Hierbij dient onderstreept, dat zij in de eerste plaats hun eigen belangen - die zij dan als 's lands hoger belang voorstelden - en niet die van de bezetter wilden behartigen. Later zal trouwens blijken, dat die bezetter hiermee niet gediend was. Niettemin speelden enkele elementen uit het heersende klimaat van de zomer van '40 in de Duitse kaart, niet zozeer de autoritaire bestrevingen als wel de vijandigheid tegenover de regering-Pierlot.

In juni '40 werd het Hof van Verbreking, door stafhouder Veldekens ermee belast een juridisch advies uit te brengen over de uitoefening van de macht na het einde van de vijandelijkheden. Zeer waarschijnlijk handelde Veldekens hier ten gevolge van een vraag van het Paleis; vast staat alleszins, dat het juridisch advies aan de kabinetschef van de koning werd overhandigd. Ook kardinaal Van Roey ontving vertrouwelijk een afschrift. Te onthouden uit dit advies is de stelling van 's lands meest vooraanstaande juristen, dat de koning opnieuw zou kunnen regeren van zodra 'gans België' (bedoeld werd o.m.: ook de regering-Pierlot) zou gekapituleerd hebben. Van zodra de koning met een door hem aangestelde regering zou kunnen optreden, achtten de juristen het mogelijk, nadat een vredesverdrag met Duitsland zou gesloten zijn, dat een volksraadpleging zou gehouden worden over de vraag of de koning voor de duur van één jaar ook wetgevende macht kon toegekend worden, zelfs voor het

uitvaardigen van wetten, die in strijd met de grondwet zouden zijn. Het parlementair stelsel had duidelijk alle krediet verloren.

Zo dachten vooraanstaande juristen zoals een Paul Struye, die nochtans niet van pro-Duitse sympathieën kon verdacht worden, en bijv. resoluut weigerde zijn medewerking te verlenen aan een nieuw katholiek dagblad, dat Veldekens tijdens de bezetting wenste uit te geven - een uitgave die de kardinaal door een negatief advies zou belet hebben.

Een reeks andere vooraanstaanden sleutelden na de Franse kapitulatie van de 17de juni '40 aan een ‘oplossing’ voor het machtsvacuüm, dat door de vraag om ontslag vanwege de regering-Pierlot ontstaan was. Eerste in de rij was Albert Devèze, een vooraanstaand jurist die herhaalde malen liberaal minister voor Landsverdediging was geweest en omwille van zijn frankofiele instelling precies over de defensiepolitiek menig geschil met de koning en Van Overstraeten had doen ontstaan. Vrijmetselaar Devèze schaarde zich in '40 ondanks zijn nauwe banden met Joodse mi-

lieus niet aan de zijde van de geallieerden, wel integendeel. Paul Tschoffen, die in hetzelfde verband nog zal ter sprake komen, verklaarde de 12de juni '40, dus nog vóór de Franse kapitulatie, aan de sekretaris van de koning, graaf Capelle, dat Devèze hem (Tschoffen) had gezegd, dat de oorlog ten einde was en voor een vredesverdrag (met Duitsland) diende gezorgd. Voor Devèze was het vanzelfsprekend, dat de regering-Pierlot hiervoor niet in aanmerking kwam; hij bood de koning alvast zijn diensten aan.

Vele anderen deden het hem na. Om te beginnen Antoine Delfosse, de enige minister van de regering-Pierlot die in België was gebleven, en zich nu eens wel en dan weer niet als minister in funktie uitgaf, maar alleszins nog in het Ministerie voor Verkeerswezen zijn kantoren betrok. De 17de juni '40, de dag waarop de nieuwe Franse regering-Pétain de Duitsers om een wapenstilstand vroeg, verklaarde Delfosse aan Capelle, dat hij ertoe bereid was desgewenst als verantwoordelijk minister de koninklijke besluiten tot ontslag van de regering-Pierlot en tot aanstelling van een nieuwe regering te ondertekenen. Na de oorlog vertelde Delfosse in het parlement, dat hij hierom verzocht was door een persoon die hij niet wenste te noemen (bedoelde hij Capelle? of Frédéricq?); volgens Capelle - eveneens nà de oorlog en in volle koningskwestie - bood Delfosse spontaan zijn diensten aan.

Van de Franse kapitulatie af tot einde juli '40 werd het Hof met voorstellen tot regeringsvorming overstelpt. De 20ste en de 26ste juni '40 klopte Paul Tschoffen bij Capelle aan; de 8ste en de 16de juli bij Frédéricq. Tschoffen, die toen reeds 65 jaar was, was gewezen minister voor o.m. Koloniën, juridisch raadgever van Ougrée-Marihaye (waarvan baron de Launoit, die zeer nauwe relaties met de koning onderhield, voorzitter was) en raadgever van de koning, die hem de 3de juni '40 in audiëntie ontving. Telkens suggereerde Tschoffen de mogelijkheid Delfosse voor het ontslag van de regering-Pierlot aan te wenden. Einde juni '40 kwam de katholieke vlaamsgezinde senator Edgard De Bruyne bij Capelle eveneens op een nieuwe regering aandringen. De 22ste juli '40 was het dan de beurt aan de liberale senator Octave Dierckx. Maar de ongeduldigste kandidaat-formateur was de eveneens 65-jarige graaf Maurice Lippens. Deze werd de 10de juni '40 door de koning ontvangen, en was toen géén voorstander van een nieuwe regering. Twee weken later - zoals Tschoffen - echter wel, omdat Frankrijk, waaraan de Belgische regering haar lot verbonden had, toen gekapituleerd had, en de regering-Pierlot in een boodschap, die de 26ste juni '40 op het Paleis te Laken aankwam, haar bereidheid tot ontslag had betoond. Lippens had waarlijk grootse plannen. De 6de juli '40 kwam hij Capelle een beperkte regering met vijf ministers voorstellen: Jacques Davignon (Buitenlandse Zaken), Max-Léo Gérard, voorzitter van de Bank van Brussel en gewezen sekretaris van Albert I (Financiën), de magistraat Hayoit de Termicourt (Justitie), en een generaal op Landsverdediging. Alleen voor Binnenlandse Zaken noemde Lippens geen naam; daarom vermoedde Capelle, dat Lippens deze portefeuille voor zichzelf wilde voorbehouden. Lippens achtte het ogenblik gekomen, waarop de koning naar Hitler diende te gaan (wist hij niet, dat Leopold de 26ste juni '40 de Führer inderdaad om een onderhoud had verzocht?) om de vorming van een regering en de vrijlating van de krijgsgevangen officieren te bepleiten. Alleszins achtte Lippens een nieuwe regering, of een Directorium, of een Comité voor het Algemeen Welzijn - de naam speelde volgens hem geen grote rol - noodzakelijk. Hij noemde de sekretarissen-generaal ‘des petits Messieurs’, die niet in staat waren de orde te

handhaven. En orde moest er zijn, want in bepaalde streken, vooral rond Luik, stak het kommunisme volgens Lippens de kop op, en dat diende bestreden. Kort daarop stelde Lippens nog de oprichting van een Staatsraad voor, maar toen bleek, dat hiertegen grondwettelijke bezwaren konden rijzen, stapte hij hiervan af; hij bleef echter er bij, dat er 'iets' moest gebeuren.

Benevens deze liberale en katholieke kandidaat-formateur zette H. De Man, voorzitter van de socialistische partij, zijn aktiviteit met medeweten en goedkeuring van de koning voort. Merkwaardig hierbij is, dat De Mans optreden noch door de omgeving van de koning (Van Overstraeten en vooral Capelle), noch door figuren als Lippens op prijs werd gesteld. Deze afwijzende houding kan o.i. door twee faktoren worden verklaard. In tegenstelling tot Van Overstraeten en Capelle bekleedde De Man officieel geen funktie aan het Hof, en kon hij toch op Leopolds sympathie rekenen; naijver van werkelijke Hofdig-

18

19

20

21

22

23

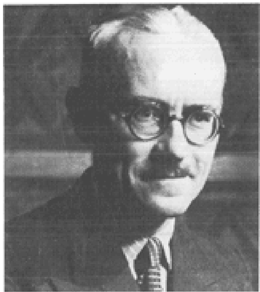

24

25

(18-21) De kollaboratiepers (hier de ‘gestolen’ Soir) stak in alle toonaarden de draak met de naar Frankrijk gevluchte regering Pierlot.
(22) Marcel-Henri Jaspar was de eerste Belgische minister, die reeds in juni '40 naar Engeland vertrok. Omdat hij zijn kollega's hierover niet had geraadpleegd, werd hij prompt als minister afgezet.
(23-24) In augustus '40 kwam ook minister voor Financiën Camille Gutt naar Groot-Brittannië.
(25) Eerste-minister Pierlot werd na de oorlog in de adelstand verheven, maar zijn politieke rol was uitgespeeld.

26

27

28

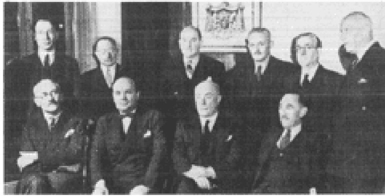

29

30

31

32

33

(26 en 28) De minister voor Ekonomische Zaken, August De Schrijver, slaagde in 1942 erin via Spanje naar Engeland te vertrekken. Hij bleef er minister, werd van 1945 tot 1949 CVP-voorzitter en nadien nog herhaalde malen minister.
(27) Antoine Delfosse, minister voor Verkeerswezen, kon in de meidagen van '40 de regering niet naar Frankrijk volgen. Wel vertrok ook hij in '42 vanuit België naar Engeland, van waaruit hij als minister voor Justitie terugkeerde. (29) Hubert Pierlot en Kamiel Huysmans te Londen. (30) P.-H. Spaak te Londen. (31) Belgische ministers te Londen, v.l.n.r.: Albert De Vleeschauwer, P.-H. Spaak en eerste-minister Pierlot. Uiterst rechts: de Nederlandse prins Bernard. (32) De Belgische regering te Londen. (33) De Belgische regering bij haar terugkeer uit Engeland in september '44.

nitarissen is zeker niet uitgesloten. Ten tweede was De Man een ‘socialistisch’ politicus; nu waren juist het anti-kommunisme en het anti-socialisme twee konstanten in het klimaat van de zomer van '40, vooral bij echte vertegenwoordigers van de gevestigde kringen zoals een graaf Lippens. Ondanks de koninklijke sympathie, waarop De Man kon rekenen, wantrouwde bijv. ook de kardinaal zeer sterk De Man, precies omwille van zijn socialistisch verleden.

Staat het vast, dat de koning De Man steunde, dan is het nog steeds niet bekend of de stappen van Tschoffen, Lippens e.a. enkel op hun initiatief plaatsvonden, dan wel of zij ook een antwoord vormden op vragen, die op diskrete wijze door het Paleis werden gesteld. Alleszins was het Militair Bestuur van de gonzende aktiviteit in en rond het Paleis op de hoogte, en gingen de Duitse ambtenaren ervan uit, dat het Hof de politieke plannenmakerij van Lippens en zijn medestanders tenminste duldde, zoniet leidde. Noch hiermee, noch met die plannen zelf, was het Militair Bestuur opgezet: het stuurde de 7de juli '40 een verslag hierover naar Berlijn, dat mede tot Hitlers strakkere houding tegenover de Belgische koning bijdroeg - een houding, die zich van midden juli '40 begon af te tekenen, en in Hitlers ‘juli-instrukties’ aan het Militair Bestuur vaste vorm kreeg.

Het ‘Studiecentrum Lippens’

Eén van de meest typerende en veelomvattende initiatieven uit de zomer van '40 - een initiatief dat voor de Nieuwe Orde in België tot vérstrekkende gevolgen zou geleid hebben, indien hieraan ooit uitvoering ware gegeven - was het werk dat door een studiecentrum o.l.v. minister van Staat graaf Maurice Lippens tijdens de tweede helft van 1940 werd gepresteerd. De liberale politicus Lippens, die als vooraanstaand vrijmetselaar bekend stond, was niet de eerste de beste, zoals uit voorgaande hoofdstukken reeds is gebleken. De eveneens liberale naoorlogse sekretaris van Leopold III, Jacques Pirenne, typeerde Lippens in zijn gedenkschriften als ‘féru de fascisme’ (door en door fascist).

Nauwelijks een week na de kapitulatie, de 8ste juni '40 - het Duits Militair Bestuur was nog maar amper te Brussel aangekomen - vond hij niets beter erop dan een Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat op te richten, vanzelfsprekend de staatshervorming zoals hij die zag. Lippens steunde hierbij op de werkzaamheden en publikaties van een vooroorlogs gelijknamig Studiecentrum, dat de versterking van de uitvoerende macht en van het koninklijk gezag, alsmede de vertegenwoordiging van de sociale belangengroepen in het staatsapparaat had bestudeerd. De invloed van de autoritaire gedachten, die toen in Europa opgang deden, was in de besluiten van het vooroorlogs Studiecentrum onmiskenbaar. Aan de werkzaamheden ervan hadden benevens vertegenwoordigers van de traditionele partijen en belangengroepen (waarbij de socialistische opiniegroep ondervertegenwoordigd was) ook af en toe leden van Nieuwe Orde-bewegingen zoals de Dinaso's E. Thiers, Pol Le Roy en Willem Melis, en de Vlaamse nationalisten Lode Claes en Gerard Romsée deelgenomen.

Nu wilde Lippens in juni '40 het werk van dit Studiecentrum in verbeterde vorm overdoen. Onder zijn leiding werd in augustus '40 een Dagelijks Bestuur gevormd, dat bestond uit Leon Bekaert, Léon Cornil (prokureur-generaal bij het Hof van

Verbreking), Paul Heymans (hoogleraar, gewezen voorzitter van de Kredietbank en gewezen minister voor Ekonomische Zaken), Paul Tschoffen (gewezen minister voor Koloniën, en samen met Lippens één van de ongeduldigste kandidaat-formateurs in juli '40), prof. Fernand Van Goethem, de kunsthistoricus Leo Van Puyvelde en sekretaris André De Staercke. Hierbij valt op, dat de leden van dit Bestuur overwegend katholieken waren; slechts Lippens en Cornil behoorden tot de liberale opiniegroep; de socialisten evenals vakbondsvertegenwoordigers waren volstrekt afwezig.

Voor het opstellen van diverse ontwerpen over aspekten van de geplande staatshervorming werd op een 40-tal specialisten een beroep gedaan.

De geest waarin de geplande grondwetsherziening moest plaatsvinden blijkt duidelijk uit een door André De Staercke opgesteld algemeen verslag over de werkzaamheden van de groep, dat de 6de december '40 door de algemene vergadering van het Studiecentrum werd goedgekeurd (verslagen over de afzonderlijke behandelde onderwerpen werden in januari '41 door Lippens

tijdens een audiëntie aan de koning bezorgd). Bij de studie werd luidens het rapport-De Staercke van twee hoofdbekommernissen uitgegaan: het uitbouwen van een staatsstruktuur met autonomie voor de twee gemeenschappen, en de aanpassing van de Belgische ekonomie aan 'de noodzaak van het ogenblik door de aanvaarding van bepaalde vormen van geleide ekonomie, waaraan al onze buurlanden zich hebben aangepast of zullen moeten aanpassen'. Beide bestrevingen konden volgens de leden van het Studiecentrum slechts door een sterke regering verwezenlijkt worden, 'un gouvernement à Grand Conseil' zoals onder Lodewijk XIV (ook hier dus een terugkeer naar principes van vóór de Franse revolutie). Om deze regering te vormen 'zal men den Koning volle macht toekennen. Dit moet zoo verstaan worden, dat de koning het recht heeft de uiteindelijke beslissing te nemen, aan den eenen kant binnen de grenzen door de Grondwet vastgesteld, en aan den anderen kant in die gebieden welke de Grondwet hem niet ontneemt'. Een voorzichtige formulering, want de plannen van Lippens en zijn medewerkers hadden wel degelijk betrekking op een grondige grondswetwijziging. Lippens' visie op de staatshervorming hield een ruime versterking van de koninklijke macht in, de afschaffing van het parlementair regime, van de partijen en van de verkiezingen zoals zij tot dan toe hadden plaatsgevonden, de invoering van een korporatieve sociale ordening, de vervanging van 'politieke' burgemeesters door burgemeesters-ambtenaren, het tot stand brengen van grote agglomeraties e.d.m. De grondwettelijke vrijheden moesten geëerbiedigd worden, maar toch diende de persvrijheid beknot (zo werd verplicht lidmaatschap van een Orde der Journalisten voorgesteld). Ook zou de scheiding tussen wetgevende en uitvoerende macht worden afgeschaft; beide zouden door een door de koning aangestelde kanselier worden uitgeoefend. Tevens zou de onontbindbaarheid van het huwelijk als 'een absoluut principe' worden ingevoerd.

Hoezeer Lippens en zijn medewerkers beïnvloed waren door de tijdsgeest, die toen in de Belgische leidende kringen was gevaren, blijkt hieruit, dat zij wel ervan uitgingen, dat voor elke daad van de koning de handtekening van een minister vereist was, behalve - en dit was ongetwijfeld een verwijzing naar de 'blanco-volmacht' waarom Leopold III de 26ste mei '40 had gevraagd, en die door de regering éénparig was geweigerd - behalve dus voor de benoeming en het ontslag van de ministers...

De invloed van de tijdsgeest kwam ook nog op een andere wijze tot uiting. De 20ste augustus '40 besloten alle reeds genoemde leden van het Dagelijks Bestuur, dat alle strekkingen uit de bevolking in dit Bestuur moesten vertegenwoordigd zijn. Daarom werd een beroep gedaan op de Rexleider L. Degrelle, op de nummer 2 in het V.N.V.H.J. Elias, op de kersverse V.N.V.-sekretaris-generaal voor Ekonomische Zaken Victor Leemans, en op de Verdinaso-leider E. Thiers. Aan een vertegenwoordiger van de socialistische opiniegroep werd blijkbaar niet gedacht. Geen socialisten dus in het 'Studiecentrum Lippens', maar ook geen Degrelle (want die wilde veel meer dan praten over politiek; hij wilde die nl. ook bedrijven en weigerde zijn medewerking aan het Studiecentrum te verlenen). Enkel Leemans zou enkele vergaderingen van het Studiecentrum hebben bijgewoond.

Maar het door Lippens en anderen spoedig verwacht einde van de oorlog kwam niet zo gauw. Einde '40 zag het ernaar uit dat de oorlog nog lang kon duren. En vooral: Duitsland was niet erin geslaagd Engeland op de knieën te krijgen. De afloop van de oorlog was nog wel niet te voorzien, maar een Duitse overwinning (met een spoedig Belgisch-Duits vredesverdrag) was er niet waarschijnlijker op geworden.

Het valt daarom niet te verwonderen, dat de vooraanstaanden, die tijdens de zomer van '40 van ongeduld stonden te trappelen om een regering te vormen, tegen het einde van dat jaar zich erg konjunktuurgevoelig toonden en zich op de achtergrond terugtrokken, en bijv. tegenover Capelle verklaringen aflegden (Delfosse, Devèze, Edgard De Bruyne deden zulks inderdaad), die regelrecht tegen hun uitlatingen in juni-juli '40 indruisten.

Lippens en zijn medewerkers waren lang niet de enigen, die tijdens de bezetting de naoorlogse periode voorbereidden, en daarbij vooral aan een terugkeer van het ‘oude’ en ‘vermolmde’ uit de vooroorlogse tijd wilden verhinderen. Zo werkte een studiegroep bestaande uit minister van Staat Servais, de magistraat Hayoit de Termicourt en de jurist Henri Velge einde '40 eveneens aan een grondwetsherziening. Binnen het kader hiervan

was Velge, juridisch raadgever van de katholieke werkgeversorganisatie, door de koning belast met het opstellen van een plan tot sociale reorganisatie (dezelfde H. Velge schreef nog tijdens de bezetting een werkje, dat onmiddellijk na de bevrijding verscheen en waarin hij van oordeel was, dat stakingen bij wet dienden verboden) Deze studiegroep plande eveneens een grondwetsherziening met beperking van de persvrijheid, toekenning van zowel de uitvoerende als de wetgevende macht aan de koning, vervanging van de Senaat door een Raad van State, die de koning inzake wetgeving zou adviseren, en verkiezing van de kamerleden op korporatieve basis (wat de afschaffing veronderstelde van het algemeen stemrecht zoals het totdantoe was toegepast geworden). De werkzaamheden van een drietal kommissies van katholieke politici (respektievelijk onder voorzitterschap van oud-minister en bankier Albert-Edouard Janssen, senaatsvoorzitter baron Moyersoen en oud-minister du Bus de Warnaffe) gingen in dezelfde richting: du Bus de Warnaffe schreef de parlementaire demokratie als volkomen voorbijgestreefd af; de koning zou alle macht uitoefenen, die door de grondwet niet nadrukkelijk aan andere gezagsorganen was toevertrouwd.

Deze katholieke studiekommissies - evenals de groep rond Tony Herbert, waarin sterk autoritaire opvattingen leefden - zouden in belangrijke mate tot de stichting van de naoorlogse CVP-PSC bijdragen, zodat M. Van den Wijngaert in een werkje over het ontstaan van de CVP terecht kon stellen: ‘Hoe verwonderlijk het achteraf ook moge klinken, de vooroorlogse bekoring die van autoritaire en corporatistische systemen uitging, bleef ook tijdens de latere bezettingsjaren nog doorwerken’.

De uitbreiding van de koninklijke macht werd ook door sommige socialisten voorgestaan. In 1942 kwam de socialistische senator en oud-minister Barnich aan Leopolds sekretaris Capelle verklaren, dat de koning na de bevrijding gedurende één jaar bij volmacht diende te regeren, dat het parlement intussen naar huis moest gestuurd worden, én dat volgens hem de ‘grote meerderheid’ van de socialistische parlementsleden dit zou aanvaarden, als de koning ten minste geen onwettige daden zou stellen. De 26ste mei '43 richtte de gewezen socialistische minister Soudan (die zichzelf een ‘monarchiste de raison’ noemde) vanuit Frankrijk een uitvoerige brief aan 's konings kabinetschef Frédéricq, waarin hij zich tegen elke sociale afbraak keerde, maar toch, zij het in uiterst genuanceerde termen een versterking van de uitvoerende macht meende te moeten aanbevelen, die echter niet anti-demokratisch mocht zijn. Deze ‘verstandelijke monarchist’ zou wel zeer bijzondere banden met de dynastie blijven onderhouden: na de oorlog werd hij beheerder van de Koninklijke Schenking, en huwde zijn dochter met de zoon van Jacques Pirenne, die toen sekretaris van Leopold III was.

Uit hetgeen voorafgaat is duidelijk gebleken, dat een vorm van ‘rechtse’ Nieuwe Orde ook buiten de kollaboratie-kringen een aantrekkelijke gedachte bleef. De vernieuwing van de maatschappij werd hierbij vaak in een anti-emancipatorisch daglicht gesteld: er mocht niet méér, maar er moest minder demokratie komen. Als oplossing voor de ekonomische wereldkrisis van de jaren dertig en de politieke, sociale en morele onzekerheid die het gevolg ervan was, werd in brede kringen de versterking van een van bovenaf opgelegd gezag voorgesteld - een in de geschiedenis steeds wederkerend verschijnsel.

Leopold blijft toekijken

De koning ging nochtans niet op de voorstellen van de van ongeduld trappelende kandidaatformateurs in, hoewel hij de regering Pierlot niet meer erkende. Hij onthield zich van een openlijk politiek optreden, niet omdat hij zulks principieel niet wilde, maar volgens de historicus A. De Jonghe hierom: ‘Zolang de koning uit Berlijn niets vernomen heeft over plaats en datum van het aanvaarde onderhoud met Hitler, kan hij slechts een afwachtende houding aannemen en neen zeggen aan degenen die hem willen overreden een politieke rol te spelen. Wanneer hij einde juli verneemt, dat Hitler hem onder kontrole plaatst en elke politieke aktiviteit verbiedt, dan blijft het antwoord neen - maar om een andere reden’. De enige reden hiervoor kan slechts deze zijn dat Leopold na de strenge juli-instrukties van Hitler elke politieke aktiviteit wilde vermijden, omdat hij Hitler niet voor het hoofd wilde stoten en aldus de kansen op een politiek gesprek

met de Führer niet bij voorbaat wilde doen mislukken. De afwijzende houding van Leopold tegenover de voorstellen tot regeringsvorming, die tussen midden juni en einde juli '40 het Hof bereikten, werd bijgevolg door de houding van Hitler tegenover de Koning, en niet door Leopolds principieel afwijzen van elke politieke aktiviteit tijdens de bezetting ingegeven.

3 Berchtesgaden

De 31ste mei '40 ontving Leopold III twee boodschappers van Hitler: staatssekretaris Meissner en de ons reeds bekende Dr. Gebhardt, die sinds 1937 ook voor de koning geen onbekende was. Hitler wilde het ijzer smeden terwijl het heet was: met een koning, die geweigerd had aan de zijde van zijn regering de oorlog voort te zetten, viel wellicht te praten. Dàt kwamen Meissner en Gebhardt de koning voorstellen. De koning aanvaardde principieel, maar stelde het incognito voor. Hierdoor viel voor Hitler het mogelijk belang van zo'n ontmoeting weg; de Führer liet Leopold meedelen, dat hij een gesprek tussen beide staatshoofden tot na het einde van de militaire operaties op het vasteland uitstelde. Daarom liet Leopold enkele dagen nadat de Frans-Duitse wapenstilstand openbaar werd gemaakt, nl. de 26ste juni '40, de Führer via Kiewitz weten, dat hij bereid was Hitler te ontmoeten waar en wanneer deze zulks wilde. Toch verliepen nog bijna vijf maanden alvorens het zover was: de ontmoeting vond de 19de november '40 te Berchtesgaden plaats.

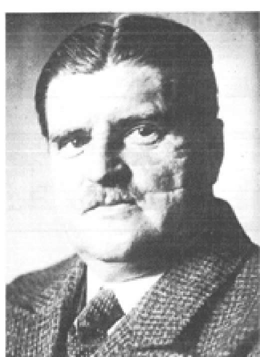
H. De Man naar Berlijn?

Blijkbaar duurde het wachten Leopold erg lang. Alleszins de 21ste augustus '40 was in Hofkringen bekend, dat H. De Man een reis naar Berlijn zou ondernemen, een reis die o.m. tot doel had van de Duitse regering te verkrijgen, dat Leopold politiek zou kunnen optreden. Op die dag sprak de sekretaris van de koning, graaf Capelle, met de Rexistenleider Léon Degrelle en diens medewerker Pierre Daye over de mogelijke en verhoopte politieke gevolgen van deze reis. Of De Man einde augustus '40 naar Berlijn is gereisd staat niet vast; zeker is, dat De Man de 20ste augustus '40 naar Parijs bij de Duitse ambassadeur Abetz reisde, dat de reis naar Berlijn gepland was, en dat de koning ten minste ervan op de hoogte was. Was het de bedoeling van De Man en de koning bij Hitler of in diens omgeving (Leopold hechtte groot belang aan persoonlijke kontakten) op een versoepeling van Hitlers juli-instrukties aan te dringen, en/of de weg naar een politiek gesprek tussen beide staatshoofden te effenen? Een sluitend antwoord hierop is niet te geven. Maar vast staat, dat De Man een uitgesproken voorstander van een dergelijk gesprek was, en dat hij Dr. Gebhardt in juni '40 ten minste tweemaal ontmoette (de 4de en de 30ste juni '40). Uit hetgeen volgt zal nog blijken, dat ook Gebhardt een totnogtoe onduidelijk aandeel in de voorbereiding van de ontmoeting te Berchtesgaden heeft gehad.

Prinses Marie-José bemiddelt

Met het aandeel van 's konings zuster in de voorbereiding hiervan bewegen wij ons op vastere grond. Sinds eind september '40 verbleef de Italiaanse kroonprinses Marie-José incognito, maar uiteraard met medeweten van het Militair Bestuur, te Brussel. In opdracht van haar broer reisde zij midden oktober '40 met de kodenaam ‘Frau Mauricio’ naar München, en voerde de 17de oktober '40 een gesprek met de Führer, waarmee zij het pad voor een ontmoeting Leopold-Hitler effende: Hitler beloofde haar, dat hij binnen afzienbare tijd de koning zou ontmoeten. Merkwaardig bij deze reis van Marie-José naar Duitsland is, dat zij de 15de oktober '40 op verzoek van Leopold door de op belangrijke ogenblikken steeds weer opduikende Dr. Gebhardt werd ‘onderzocht’. Het lijkt uitgesloten, dat toen uitsluitend over medische aangelegenheden werd gesproken, want Gebhardt stuurde diezelfde dag nog een verslag over zijn ‘onder-

1

2

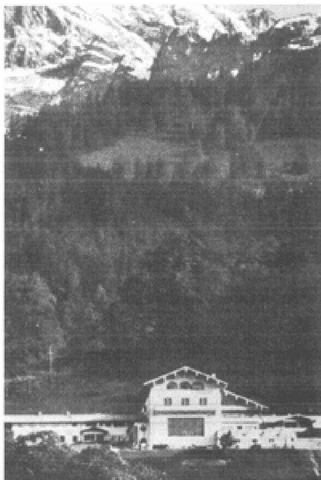

3

4

5

6

7

8

Enkele dagen na de kapitulatie van het Belgisch leger de 28ste mei '40 kwamen twee boodschappers van Hitler, dr. Karl Gebhardt (1) en Otto Meissner (2), koning Leopold voorstellen met Hitler een politiek gesprek te voeren.

Het bewuste onderhoud vond pas een half jaar later plaats. Bij de aanloop ertoe waren ook Duitse bankiers (3 - Kurt von Schröder) en Belgische industriëlen (4 - baron de Launoit, rechts van de koning) betrokken. Maar een beslissende rol in de voorbereiding werd door Leopolds zuster Marie-José gespeeld, die de 17de oktober '40 door Hitler werd ontvangen (5). De 18de november '40 kwam de koning en zijn gevolg te München aan (6, v.l.n.r.: Jacques Davignon, Robert Capelle, Leopold III, generaal Van Overstraeten, Otto Meissner en de tolk Paul Schmidt). Daags nadien ontmoetten Leopold en Hitler elkaar te Berchtesgaden (7 en 8).

zoek' aan Leopold, de Reichsführer SS Himmler en de Präsidialkanzlei (uiteindelijk Hitler) te Berlijn. Als het om een louter medisch verslag zou gegaan zijn, dat overigens onder het beroepsgeheim viel, wat hadden Hitler en Himmler daarmee kunnen aanvangen? Veeleer rijst het sterke vermoeden, dat de prinses andere aangelegenheden op tafel legde, zoals bijv. de vrijlating van de Belgische krijgsgevangenen, waarom zij twee dagen later ook Hitler zou verzoeken - een kwestie waaraan ook Leopold een groot belang hechtte; een kwestie tevens waarvoor H. De Man in juni '40 precies Gebhardt had aangesproken.

Leopold en Hitler: net niet in België

Reeds de 19de oktober '40 - Hitler wenste blijkbaar schot in de zaak - vernam generaal Van Overstraeten, dat een ontmoeting Hitler-Leopold de 27ste oktober '40 te Yvoir, in de provincie Namen, gepland was. Hitler wilde van zijn aanwezigheid in het Westen - voor de besprekingen met Pétain, die voor de Fransen tot een kollaboratiepolitiek leidden - gebruik maken om ook Leopold in hetzelfde spoor mee te krijgen. Het geplande rendez-vous werd echter uitgesteld, omdat Hitler overijld naar Italië moest. De voor Hitler onverwachte Italiaanse oorlogsdeelname in Griekenland en de problemen die hierdoor voor Duitsland rezen, waren inderdaad van groter belang dan een gesprek met Leopold. Uitstel is daarom nog geen afstel: ter voorbereiding van de ontmoeting bevond J. Davignon, gewezen ambassadeur te Berlijn, zich de 8ste november '40 in de Duitse hoofdstad. De ontmoeting zelf werd voor de 19de november '40 te Berchtesgaden bij München vastgelegd.

Een koning bij de Führer

Hoewel die bijeenkomst in het grootste geheim moest plaatsvinden, wist toch een aantal personen in België reeds tevoren, dat Leopold de Führer zou ontmoeten. Zeer waarschijnlijk was het feit, dat het geplande onderhoud reeds vooraf in kollaboratiekringen bekend was, aan opzettelijke lekken te wijten. Pierre Daye zag bijv. geregeld J. Davignon, en was sinds jaren bevriend met Capelle. Daarom is het van belang te vermelden wat Daye de 13de november '40 de medewerkers van zijn 'Bureau Politique' - een poging tot vorming van een Belgische eenheidspartij - over het geplande gesprek mededeelde. 'De koning, zo vertelde Daye, schijnt sinds het gebaar van maarschalk Pétain begrepen te hebben, dat het uur van België wel eens zou kunnen voorbijgaan, en dat het nu erop aankomt te "praten", ondanks de druk die op de koning wordt uitgeoefend om het niet te doen'. Deze druk kwam volgens Daye vooral van vrijmetselaarskringen en van de onmiddellijke omgeving van de koning. Op dat ogenblik werd volgens Daye de vorming van een nieuwe Belgische regering en het te berde brengen van dit onderwerp bij Hitler niet overwogen.

Volgens de beschikbare gegevens kwam dit onderwerp tussen Hitler en Leopold inderdaad niet ter sprake. Centraal in het ganse onderhoud stond de meermaals herhaalde vraag van Leopold, of Duitsland 'in de komende vredestijd' de

onafhankelijkheid van België zou garanderen. Hitler kaatste de bal terug: de binnenlandse zelfstandigheid van België zou des te groter zijn, naarmate België zich op militair en buitenlands vlak duidelijker aan de zijde van Duitsland zou opstellen. Dat België op beide vlakken zekere ‘tegenprestaties’ zou moeten verlenen, was Leopold duidelijk. Maar juist doordat Duitsland zich niet duidelijk uitsprak voor het behoud van de onafhankelijkheid van België, was de openbare mening in België volgens de koning hoe langer hoe minder gunstig tegenover Duitsland gestemd. Als Duitsland de Belgische onafhankelijkheid wilde waarborgen, zou - steeds volgens Leopold - de wens naar een vrijwillige samenwerking van België met Duitsland spontaan door de Belgische bevolking worden geuit. Vervolgens vroeg de koning Hitler om een verbetering van de voedselbevoorrading van België, de oprichting van een Ekonomische Raad (die als een bindteken tussen België en Duitsland zou optreden), de vrijlating van de krijgsgevangenen of althans de officieren en de mogelijkheid een klein leger van 10 à 15.000 man op te richten, dat de orde in België zou handhaven en bij het sluiten van de vrede ter beschikking van de regering zou gesteld worden. Enkel de oprichting van een Ekonomische Raad wilde Hitler in overweging

nemen. Er kwam evenwel nooit iets van terecht. Tot slot gaf Hitler de koning ongevraagd de verzekering, dat 'Duitsland niets tegen het bestaan van de Belgische dynastie zou ondernemen', omdat Leopold in tegenstelling tot de Noorse koning en de Nederlandse koningin wél bij zijn leger was gebleven. Laatstgenoemden zouden - als het van Hitler afhing - zeker niet meer op de troon terugkeren. De ironie van het noodlot heeft gewild dat zij na de oorlog juist wél, en Leopold niet meer op de troon terugkeerde...

Leverde het gesprek met Hitler voor de koning een overigens door hem niet gevraagd voordeel op (het behoud van de dynastie), dan bekwam de koning niets omtrent de punten waarover hij wél iets had gevraagd: de zelfstandigheid van België, verbetering van de bevoorrading, vrijlating van de krijgsgevangenen. Nochtans tekende zich in sommige Belgische kringen kort na Berchtesgaden een zeker optimisme af - ook in kollaboratiekringen was het vlug geweten, dat de koning de Führer had ontmoet. P. Daye, die de 5de december '40 opnieuw Davignon ontmoette (Davignon had de koning naar Duitsland vergezeld en sprak erover met Daye), kon zijn medewerkers van het 'Bureau Politique' mededelen, dat de eenheid en de onafhankelijkheid van België niet meer in gevaar waren. Realistischer was 's konings bewaker Kiewitz de 20ste november '40, daags na het onderhoud: 'Lage im einzelnen unverändert', behoud van het status quo dus. Maar voor diegenen die, zoals de koning, in 1940 ervan uitgingen dat Duitsland de oorlog op het vasteland gewonnen had en nog tot diep in de oorlog in een kompromisvrede in het Westen geloofden of erop hoopten, was dit resultaat voldoende om hun afwachtend-neutrale houding te handhaven en erbij te blijven dat de Belgische bevolking beter eraan deed niet openlijk tegen Duitsland in verzet te komen, maar integendeel een aktieve aanwezigheidspolitiek voor te staan.

4 De 'politiek van Laken'

Officieel luidde het tijdens de bezetting, dat de koning krijgsgevangen was, dat hij geen politici ontving en dat hij zich niet met politiek noch met het bestuur van het land inliet. In de Leopoldistische versie over het optreden van de koning kwam daar na de oorlog nog bij, dat Leopold steeds in een geallieerde overwinning had geloofd en het verzet tegen de bezetter aktief had gesteund en aangemoedigd. Volgens de Leopoldisten was de koning niet de 'eerste der incivieken' - zoals hij door sommige tegenstanders werd genoemd - maar de 'eerste der weerstanders'. Uit het totnogtoe beschikbare bronnenmateriaal blijkt evenwel, dat Leopold noch het één noch het ander was, maar integendeel een persoonlijke politiek heeft gevoerd, die gericht was op het behoud van een weliswaar op een autoritaire leest geschoeid maar zo zelfstandig mogelijk België in een door Duitsland geleid en gereorganiseerd Europees vasteland.

'Krijgsgevangene' in het kasteel te Laken

Dat de koning zich als krijgsgevangene beschouwde, staat vast. Dat hij ook als zodanig leefde wordt door velen betwist. Hitler had hem bij het begin van de bezetting het paleis van Laken als residentie toegewezen; de krijgsgevangen Belgische militairen, die naar Duitsland waren overgebracht, verbleven echter in kampen. Zij leefden gescheiden van hun familie, hun gezin en hun vrienden. Leopold was daarentegen omringd door zijn hofhouding en dienstpersoneel, en hertrouwde in december 1941 met Liliane Baels, dochter van de gewezen goeverneur van West-Vlaanderen. Mochten sommige krijgsgevangenen al eens hun kamp verlaten om een film of een kulturele voorstelling bij te wonen, dan kon Leopold begin '41 een tiental dagen vakantie nemen te Knokke, geregeld in de koninklijke villa te Ciergnon verblijven en in '41 drie weken naar Duitsland en Oostenrijk reizen. Vooral zijn tweede huwelijk zette kwaad bloed

bij de krijgsgevangenen, en werd in de klandestiene pers dankbaar aangegrepen om hiermee spottend de anti-Leopoldistische snaar te bespelen. Het was een eerste deuk in de grote populariteit, waarin Leopold zich tot dan bij een groot deel van de bevolking mocht verheugen.

‘*De koning ontvangt geen politici*’

Dat Leopold geen politici ontving gaat slechts in zover op, dat hij inderdaad geen kontakt met de regering-Pierlot wenste, noch rechtstreeks, noch via tussenpersonen. Zelfs de enige minister die in het land was gebleven (A. Delfosse), weigerde hij in juli '40 te ontvangen. Intussen had hij echter wel politici als P. Tschoffen en graaf Lippens ontvangen en met hen politieke gesprekken gevoerd. Tot november '41 was hij vrijwel dagelijks met B.W.P.-voorzitter H. De Man in kontakt (in maart '41 bijv. begaf De Man zich volgens zijn eigen ‘Fahrtnachweisbuch’ welgeteld negentien maal naar Laken).

‘*De koning verricht geen politieke daden...*’

Dat de koning tijdens de bezetting geen politieke daden zou hebben verricht, wordt alleen al door de ontmoeting Hitler-Leopold, de 19de november '40, weerlegd - een ontmoeting, waarom de koning herhaaldelijk had verzocht, en in de loop waarvan door Leopold ten minste één politiek onderwerp ter sprake werd gebracht. Maar afgezien van Berchtesgaden kunnen de koninklijke vermaningen aan minister De Vleeschauwer inzake Kongo en de ‘instrukties van Bern’ aan de Belgische diplomaten moeilijk als iets anders dan politieke daden worden uitgelegd.

Wat het bestuur van het bezette land betreft, heeft Leopold enkel het vaderschap van de OTAD (ziep. 104) opgeëist. Voorts zou hij, luidens zijn ‘politiek testament’ uit januari '44, zich niet met de Belgische administratie hebben ingelaten. Volgende feiten spreken deze bewering tegen.

Begin juli '40 trachtte Leopold de katholieke industrieel Leon Bekaert als kommissaris-generaal voor de Administratie te doen aanstellen - een aanstelling waarvoor uiteraard de instemming van de bezetter was vereist. Bekaert zou het voorzitterschap van het kollege van sekretarissen-generaal hebben waargenomen, omdat de bezetter, althans volgens 's konings kabinetschef Frédéricq, liever met één persoon aan de top van de administratie dan met een groep sekretarissen-generaal te maken had. Ook deze uitleg strookt niet met de werkelijkheid: Reeder wees, mede onder invloed van het V.N.V., het voorstel af, dat de sekretarissen-generaal trouwens slechts onder de sterke druk van het Paleis in overweging hadden willen nemen. Dit plan werd overwogen in een periode, waarin enkele vooraanstaanden zoals graaf Lippens van oordeel waren, dat het gezag van de sekretarissen-generaal niet sterk genoeg was, en op de vorming van een nieuwe regering aandrongen. Volgens Jacques Basyn, die aangezocht was om kabinetschef van Bekaert te worden, maakt dit plan deel uit van een groter geheel, waarbij het de bedoeling was naast en boven de

sekretarissen-generaal een soort ‘regering zonder die naam’ te plaatsen. Steeds volgens Basyn kwam het plan oorspronkelijk uit de toen erg aktieve kring van notabelen zoals graaf Lippens, senaatsvoorzitter Romain Moyersoen, de bankier en vertrouwensman van het Aartsbisdom Albert-Edouard Janssen en de goeverneur van de Société Générale Alexandre Galopin.

Van juli '40 tot januari '41 werd zowel door de sekretarissen-generaal als door het Hof gepoogd van de bezetter te bekomen, dat de diensten van het ministerie voor Buitenlandse Zaken mochten wederopgericht worden. Hoewel de toen in Frankrijk verblijvende Belgische regering een kandidaat-sekretaris-generaal voor dit departement naar België had teruggestuurd, schoof Leopold in juli '40 zijn eigen kandidaat naar voor: baron Van Zuylen, die tot de 10de mei '40 direkteur-generaal van de Afdeling Politiek bij Buitenlandse Zaken en als zodanig één van de belangrijkste ontwerpers van de zelfstandigheids- en neutraliteitspolitiek was geweest. Het departement werd niet wederopgericht en Van Zuylen kon zijn talenten als onderhandelaar bij eventuele Duits-Belgische vredesbesprekingen niet ten toon spreiden - wat hijzelf als één van zijn toekomstige opdrachten beschouwde. Evenmin kon een andere wens van Van Zuylen in vervulling gaan: officieel in kontakt treden met de Belgische diplomatieke vertegenwoordigers

ten einde hen te beletten ‘beslissingen te nemen die in strijd met 's lands (lees: 's konings, n.v.d.r.) inzichten’ waren. Maar geen nood: officieus kon dit ook gebeuren. Bijgevolg zetten Van Zuylen, Davignon en Capelle zich in opdracht van Leopold aan het werk om via graaf d'Ursel en de ‘richtlijnen van Bern’ aan de Belgische diplomaten de ‘politiek van Laken’ diets te maken.

Indien Leopold erin geslaagd was Bekaert en Van Zuylen te doen benoemen, dan zou zijn greep op de Belgische administratie aanzienlijk zijn geweest: aan de top en op Buitenlandse Zaken zou hij op twee absoluut loyale ambtenaren hebben kunnen rekenen. En - ofschoon het ministerie voor Landsverdediging evenmin werd wederopgericht - had Leopold via de OTAD een gedeelte van het leger sowieso toch al onder kontrole, zodat hij inderdaad nog slechts enkele sleutelsektoren diende te bezetten om het bestuur van het bezette land doorslaggevend te kunnen beïnvloeden.

Eén van deze sleutelsektoren was Binnenlandse Zaken, waarvan alle ondergeschikte besturen (provincie- en gemeentebesturen, arrondissementskommissariaten) en ook alle ordediensten (Rijkswacht en politie) afhingen. Tot januari '41 werd Binnenlandse Zaken door sekretarisgeneraal Jean Vossen geleid, die door de Duitsers werd afgezet, omdat hij weigerde nieuwe burgemeesters (o.a. de V.N.V.-er Elias te Gent) te benoemen. Voor de opvolging van Vossen was Gerard Romsée, die tot de 10de mei '40 V.N.V.-volksvertegenwoordiger was geweest, de kandidaat zowel van de bezettende overheid als van het V.N.V. In het kollege van sekretarissen-generaal diende herhaaldelijk over Romsée gestemd, want hij was ook de kandidaat van de Duitsers en van het V.N.V. voor Justitie, waaruit sekretaris-generaal Ernst de Bunswyck, zogezegd omdat hij de leeftijdsgrens had bereikt, door de Duitsers werd gewipt. Uiteindelijk werd de Waalse magistraat G. Schuind op voorstel van de hoogste magistratuur bij Justitie aangesteld. Romsée kreeg Binnenlandse Zaken; o.a. door graaf Capelle was bij sekretaris-generaal Verwilghen ten gunste van Romsée tussenbeide gekomen. In een interview met de auteur dd. 5 juli '75 herinnerde de inmiddels overleden kabinetschef van Romsée, Mathieu Croonenberghs, zich, dat hij de kabinetschef van de koning bij Romsée op bezoek had gezien enkele dagen alvorens deze tot sekretaris-generaal werd aangesteld. In een na-oorlogse brief aan een medegevangene in de gevangenis te St. Gillis - een brief die de 24ste januari '50 door Victor Larock in de Kamer werd voorgelezen - bevestigde Romsée de tussenkomsten van het Hof te zijnen gunste. ‘Het staat vast, zo schreef Romsée (in het Frans), dat verscheidenen onder ons het slachtoffer zijn van de politiek van Laken. Indien deze politiek er niet ware geweest, zou ik de funkties die ik bekleed heb niet hebben aanvaard, en zou ik niet erin hebben volhard de wettigheid van de (Belgische, n.v.d.r.) regering te Londen te betwisten’. Meer wenste Romsée ook niet te zeggen: ‘Ik kan niet eenzijdig een verbintenis verbreken, die ik tijdens de bezetting heb aanvaard, en die ik in september '45 heb bevestigd’. Tot zijn dood in 1976 heeft Romsée hierover het stilzwijgen bewaard. Leden van de V.N.V.-leiding zijn echter nog steeds ervan overtuigd, dat hij geen enkele belangrijke beslissing nam zonder dat hij het Hof om advies had gevraagd. Bij wijze van voorbeeld hiervan herinnerde zijn kabinetschef Croonenberghs zich nog zeer duidelijk dat Romsée hem in '41 ha d opgedragen het besluit tot oprichting van de (door de bezetter gewilde) grote agglomeraties slechts in het Staatsblad te laten verschijnen, nadat het Paleis het licht op groen had gezet. Ook voor belangrijke benoemingen raadpleegde Romsée het Hof. Zo werd de uitgesproken Nieuwe Orde-gezinde kolonel Van Coppenolle -

althans volgens hemzelf - begin '43 mét het fiat van zowel het Hof als het Aartsbisdom tot korpsoverste van de Rijkswacht aangesteld.

‘*De koning van meet af aan overtuigd van de Engelse overwinning...*’

Dat Leopold steeds in een geallieerde overwinning heeft geloofd, wordt eveneens alleen al door het onderhoud Hitler-Leopold weerlegd. De koning is niet naar Berchtesgaden gegaan, omdat hij Hitler als de toekomstige overwonnene, maar als de mogelijke, zelfs waarschijnlijke overwinnaar beschouwde. Welke zin zou het hebben gehad een overwonnen staatshoofd te vragen of hij de zelfstandigheid van België kon garanderen, vermits Hitler na zijn nederlaag toch niets meer

in de pap zou te brokken hebben? Het systematisch negeren en misprijzen door Leopold van de regering-Pierlot wijst al evenmin op zijn geloof in een Engelse overwinning. Naarmate de oorlog vorderde moet een Duitse overwinning ook hem steeds onwaarschijnlijk zijn gebleken, maar uit verscheidene bronnen blijkt, dat Leopold tot diep in de bezetting in een kompromisvrede in het Westen geloofde of alleszins hierop hoopte. In welke mate hij hierin werd gesterkt door kontakten met de anti-Hitlergezinde oppositie in Duitsland (waarmee bijv. ook von Falkenhausen in kontakt stond) is totnogtoe onbekend. Dat hij zoals een groot gedeelte van de leidende kringen in het Westen met een mogelijke uitschakeling van Hitler mét behoud van een sterk Duitsland als dam tegen het kommunisme rekende, mag a priori als mogelijke verklaringsgrond voor zijn neutralistische houding tijdens de bezetting niet uitgesloten worden.

‘*Leopold III: de eerste weerstander*’*...*

Ook wat Leopolds echte of vermeende steun aan het verzet betreft, dienen de nodige nuanceringen aangebracht. Tot zijn wegvoering naar Duitsland in juni '44 heeft de koning elke poging om hem uit het paleis van Laken te bevrijden en hem in het maquis aan het hoofd van het verzet te plaatsen beslist van de hand gewezen. Sinds '43 kon hij evenwel via de ‘adjudant’, die Hitler hem had toegewezen, kolonel Kiewitz, weten dat met het oog op een mogelijke wegvoering van hemzelf en zijn gezin een villa in Duitsland in gereedheid werd gebracht. Leopolds ‘politiek testament’ van januari '44 werd trouwens opgesteld met het oog op zijn mogelijke afwezigheid in België bij de bevrijding en was bestemd om aan de Britten te worden overhandigd. Toen wist hij dus, dat een bevrijding door de geallieerden voor de deur stond, en dat zijn lot bijgevolg mede van hen kon afhangen. Nochtans had hij voor hen, evenmin als voor het verzet geen woord van dank over. Wèl eiste hij het vaderschap over de OTAD op, een organisme dat na de oorlog door vooraanstaande verzetsleiders precies ervan beschuldigd werd, dat deze dienst het verzet had tegengewerkt en een geest van defaitisme had verspreid.

Een ander beeld van de koning

Veel dichter bij de waarheid dan de Leopoldistische mythe over de ‘politiek van Laken’ liggen enkele ongepubliceerde nota's van H. De Man. In weerwil van de beweringen van Capelle en Pirenne stond deze socialistische leider alleszins tot einde '41 bij de koning in de gunst. Volgens een vertrouwelijke mededeling uit oktober '42 van De Mans sekretaris, M. Tommelein, aan een leider van het Vlaams Verbond van Oudstrijders wisselde De Man ook toen nog brieven met Leopold. Zo stelde De Man in een voor de koning bestemde nota van de 3de november '41 vast, dat leden uit de omgeving van de koning geleidelijk op een Engelse overwinning begonnen te mikken, niet zozeer omdat zij anglofiel zouden geweest zijn, maar veeleer omdat zij met de Britse overwinning de terugkeer van de ‘oude sociale orde’ en van hun daaruit

voortvloeiende voorrechten verwachtten. ‘Doordat zij op een Engelse overwinning mikken, zo vervolgde De Man, *nemen zij een andere houding aan dan deze, waarvoor de koning in mei '40 met al haar gevolgen voor de toekomst gekozen heeft*’. Met nog meer klem heeft De Man deze vaststelling na de oorlog herhaald, en eraan toegevoegd, dat de stelling van J. Pirenne en andere Leopoldisten, als zou de breuk tussen de koning en de regering-Pierlot tijdens de bezetting tot een minimum herleid zijn, volledig in strijd met de werkelijkheid was. Aangevoerd kan worden, dat De Man na de oorlog pro domo pleitte. Zulks is volstrekt niet uitgesloten, zelfs voor de hand liggend - wat nog niet betekent, dat de feiten, die hij vermeldde, onjuist zouden zijn. Overigens stelde De Man zijn nota aan de koning uit november '41 *in tempore non suspecto* op.

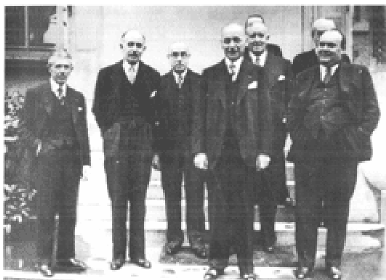
Steeds volgens De Man kwam de ‘politiek van Laken’ hierop neer: de koning mikte niet op de overwinning van het ene of het andere kamp, hij ging ervan uit dat ernaar diende gestreefd zoveel mogelijk de belangen van België veilig te stellen, hoe de oorlog ook mocht aflopen (d.w.z. óók bij een Duitse overwinning, óók bij een Angelsaksische zege, óók bij een vrede door vergelijk). Deze afwachtende houding - die volgens De Man door hemzelf aanzienlijk werd beïnvloed - onderging in de loop van de bezetting de nodige wijzigingen.

1

2

3

4

5

6

7

De aktieve aanwezigheidspolitiek, die Leopold III tijdens de bezetting heeft gevolgd, werd door de leden van zijn omgeving in diskrete richtlijnen omgezet. Een grote rol speelde hierin Leopolds sekretaris, Robert Capelle (1 - links, 2 - rechts met hofaalmoezenier Mgr. Colle). Louis Frédéricq (3), kabinetschef van de koning, hield zich wat meer op de achtergrond. Samen met Capelle werd generaal Van Overstraeten (4) door de Belgische regering te Londen als de ‘slechte raadgever’ van de koning beschouwd. Jacques Davignon, gewezen Belgisch ambassadeur te Berlijn, en Pierre Van Zuylen, direkteur-generaal van de Politiek bij Buitenlandse Zaken (5 - resp. tweede en derde van links), stelden zich eveneens onvoorwaardelijk ter beschikking van de koning. Via Louis d'Ursel (6), Belgisch gevolmachtigd minister te Bern, verduidelijkten Davignon, Van Zuylen en Capelle de buitenlandse politiek van koning Leopold ten behoeve van de Belgische diplomaten. Tegen Robert Capelle (7 - hier rechts met Leopold III in Kongo) werd na de oorlog een gerechtelijk onderzoek ingesteld, dat in 1948 op buitenvervolgingstelling eindigde.

Zo doet inderdaad de ware toedracht zich voor. Zulks verklaart waarom Leopold in november '40 - op een ogenblik waarop een Duitse overwinning voor velen nog vaststond - aan Duitsland waarborgen nopens de zelfstandigheid van België vroeg voor het geval Duitsland de eindoverwinning zou behalen. Zulks legt ook uit waarom de koning in januari '44 zijn ‘politiek testament’ tot de Britten richtte, en van hén de eerbiediging van België's zelfstandigheid eiste. Volgens De Man stond voor Leopold slechts één zaak vast: liever dan terug te keren naar het oude (vooroorlogse) regime, wilde de koning de troon verzaken. Dat heeft hij ten slotte, in 1950, in een teruggekeerd ‘oud’ regime, dan ook gedaan. Voor De Man stond het vast, dat de koning door zijn voorstanders slecht verdedigd werd: als men hem dan toch wilde verdedigen, dan liever door de waarheid dan door de ‘officiële leugen’.

De ‘politiek van Laken’, die op het openhouden van alle mogelijkheden was gericht, kon door de koning zelf niet den volke kond worden gedaan. Hiervoor deed Leopold een beroep op zijn hofhouding. Gezien het feit dat de ‘politiek van Laken’ alleszins in '40 vooral van een Duitse overwinning op het vasteland uitging, en zeker tijdens de zomer van '40 ermee rekening hield, dat België mogelijk zijn zelfstandigheid zou terugkrijgen en een nieuwe regering zou kunnen gevormd worden, lag het voor de hand, dat het Hof kontakten zocht met Nieuwe Orde-bewegingen of op hun verzoeken tot een ontmoeting inging. Hun eventuele deelneming aan een regering kon de ‘politiek van Laken’ tegenover de Duitsers geloofwaardiger maken. Maar het Hof zocht niet enkel een taktische alliantie met Nieuwe Ordebewegingen zoals Rex, het V.N.V., het Verdinaso en het Nationaal Legioen.

Vooral de betrekkingen met het V.N.V. of met V.N.V.-sympathisanten hadden ook tot doel het gevaar voor een tweede aktivisme te vermijden, en vooral de mogelijke nefaste gevolgen hiervan voor de eenheid van het land en voor de dynastie te voorkomen.

Niet enkel het V.N.V., maar ook met Rex werden kontakten gelegd. In augustus '40 gaf Leopold zijn sekretaris Capelle de opdracht de Rex-leider L. Degrelle een politieke mededeling over te maken. Capelle zag geregeld een vriend van Degrelle, Pierre Daye, met wie hij tot diep in de bezetting kontakt bleef onderhouden, evenals met de journalist Robert Poulet, die hij bij de uitgave van *Le Nouveau Journal* met de woorden ‘U verricht een patriottische daad’ aanmoedigde (*Le Nouveau Journal* stond een voorwaardelijke kollaboratie voor, ijverde binnen dit kader voor de zelfstandigheid en de eenheid van België en bestreed de regering Pierlot).

Eens en voorgoed mag thans komaf gemaakt worden met de naoorlogse verklaringen van Capelle, als zou hij bij al deze gesprekken enkel in eigen naam hebben gesproken en de mening van de koning niet hebben vertolkt. Capelle stond algemeen bekend als een uitermate trouw dienaar, die zonder goedkeuring van Leopold geen enkel initiatief nam. Zeker ging hij ervan uit, dat ‘de Kroon niet mocht ontbloot worden’, maar het lijdt geen twijfel, dat de personen, die hij ontmoette, wisten, dat hij enkel in opdracht van de koning handelde of alleszins achteraf verslag aan de vorst uitbracht. De Leopoldistische versie houdt trouwens geen steek: een brief van Capelle aan de liberale senator Dierckx dd. 24 juli '40, waarin Capelle mededeelde, dat de koning zich niet met politiek inliet, wordt door het naoorlogse Sekretariaat van de koning (J. Pirenne, die o.a. door Capelle werd geïnformeerd) als een afwijzend antwoord *van de koning* op de diverse voorstellen tot regeringsvorming uit de zomer van '40 voorgesteld. Veeleer is het zo, dat de leden van de koninklijke

omgeving voor de Leopoldisten de mening van de koning vertolkten, wanneer deze mening Leopold ten goede kwam, en dat de entourage zelf ervoor verantwoordelijk werd gesteld, wanneer de geuite opinie de koning kon schaden.

Hiermee is niet gezegd, dat het Hof journalisten en politici tot kollaboratiedaden heeft aangespoord. Veeleer dat Hofdignitarissen de ‘politiek van Laken’ naar buiten uit hebben ‘vertaald’, diskrete richtlijnen hebben gegeven en alleszins in '40 erop hebben aangestuurd, dat uit het bezet België een nieuw, krachtig, autoritair België kon te voorschijn komen van zodra de oorlog zou ten einde zijn. Zulke politiek doorkruiste de scheidingslijn tussen kollaboratie en verzet. Het Hof steunde immers ook groepen zoals de Nationale Koningsgezinde Beweging, het Belgisch Legioen en het Nationaal Legioen, die buiten elke kollaboratie om en óók in het geval van een geallieerde overwinning alleszins een Nieuwe Orde wilden tot stand brengen.

Het antikommunisme

was zowel de kollaboratiebewegingen als de rechtse verzetsgroeperingen eigen, en was voor het Belgisch Legioen bijv. in juli '41 een voldoende reden om met V.N.V.-exponenten, met het oog op de ordehandhaving bij het einde van de vijandelijkheden, kontaktte zoeken. Hetzelfde motief lag aan de basis van de kontaktname van het Hof en het Aartsbisdom met de V.N.V.-leiding einde '43. In een verslag van de Propaganda-Abteilung uit maart '44 komt zulks zeer duidelijk tot uiting: ‘De angst voor het bolsjevisme, die de bezittende burgerij reeds lang te pakken heeft, is nu ook op kerkelijke kringen overgewaaid. In deze kringen gelooft men wegens de groeiende radikalisering van de eigen arbeidersstand niet meer, dat Engeland en Amerika na de Duitse nederlaag erin zullen slagen het bolsjevisme hetzij door wapengeweld, hetzij door een verdrag tegen te houden, vermits het reeds op ondergrondse wijze in de eigen vesting is binnengedrongen. Als enige mogelijke redding wordt een overeenkomst tussen Duitsland en de Westerse mogendheden beschouwd’.

In deze optiek wordt het begrijpelijk, dat het Hof in augustus '43 bij een diskreet georganiseerde rondvraag bij ‘representatieve’ Belgen van verschillende strekkingen ook pater Callewaert raadpleegde over de vraag hoe de Vlaams-nationalisten tegenover de koning stonden, en hoe zij het ‘België van morgen’ zagen. Dat het Hof zich richtte tot Callewaert, die zowat de ‘éminence grise’ van Staf De Clercq als V.N.V.-leider was geweest, maar zich tegen de opbodpolitiek van Elias had uitgesproken, hield immers in, dat het Hof met de mogelijkheid rekende, dat het V.N.V. en het Vlaams Verbond van Oudstrijders (VOS), waarmee Callewaert goede relaties had, ook na de oorlog nog een vinger in de pap konden hebben. Nu was zulks enkel mogelijk bij een Duitse overwinning of bij een vrede door vergelijk in het Westen, want voor de Belgische regering te Londen was het lot van het V.N.V. beslecht: gedaan ermee! Alleszins is het opvallend, dat het Hof einde '43 het V.N.V. liet weten, dat na de oorlog een ruime amnestie zou plaatsvinden, indien het V.N.V. ertoe besloot de kollaboratie stop te zetten, en dat in het ‘België van morgen’ wel degelijk rekening zou gehouden worden met het door Duitsland aan de kant geschoven Vlaams verlangen naar autonomie. Even opvallend is het, dat Leopold III in zijn ‘politiek testament’ de regeling van de Vlaams-Waalse verhoudingen en tegemoetkomingen aan de Vlamingen als een noodzakelijke voorwaarde voor een goed funktionerend België vooropstelde.

Uit de betrekkelijk schaarse gegevens over de politiek van het Hof tegenover de onderscheiden groepen, die tijdens de bezetting openlijk, semiklandestien of werkelijk ondergronds bedrijvig waren, treedt een streven naar evenwicht en aanwezigheid naar voor.

Zo strekte zich de aanwezigheidspolitiek van het Hof ook uit tot de inlichtingendiensten, royalistisch georiënteerde ‘orde-groepen’, die van '41 af geleidelijk tot daadwerkelijk verzet overgingen, maar ook het recht op handhaving van de orde (o.a. tegen de tegenstanders van de koning) bleven opeisen. Zelfs bij de Belgische militairen in Engeland (de officierengroep van Tenby) werden royalisten ingezet, die tegenover de regering Pierlot een allesbehalve vriendelijke houding aannamen. Ten slotte zorgde de OTAD voor het kontakt met en de kontrole over de krijgsgevangen officieren in Duitsland en de gedemobiliseerde officieren in België.

Op deze wijze trachtte het Hof zoveel mogelijk steunpunten te vinden, waarop de koning bij de bevrijding van het land zou kunnen rekenen om zijn eigen positie te

vrijwaren, en eventueel zijn macht uit te breiden. Zo is het te verklaren, waarom velen die tijdens de bezetting tot het rechtse verzet hadden behoord, zich na de oorlog ultra-Leopoldistisch opstelden. Heel wat onder hen hadden vóór de oorlog tot uiterst rechtse bewegingen behoord of ermee gesympathiseerd. Hun toetreding tot het verzet was vaak door andere dan demokratische overwegingen ingegeven. Zodoende was hun ideologische opstelling na de oorlog niet fundamenteel gewijzigd; hun allereerste vijand bleven de kommunisten en dezer 'nuttige idioten', met wie de tegenstanders van de koning algauw werden geassimileerd en die volgens het Leopoldistisch kamp bewust of onbewust het 'spel van Moskou' speelden. Ook in deze zin was de periode '45-'50 een herstel van de vooroorlogse verhoudingen. Tegelijk werd hierdoor de linkerzijde het argument in handen gespeeld, dat Leopold de koning 'van rechts' was - een argument dat zij tijdens de koningskwestie in alle toonaarden ook bespeelde.

5 Belgisch Kongo: een inzet van formaat

Eén van de konkrete punten, waarover de Belgische regering en het Hof van mening verschilden, betrof Belgisch Kongo. Koning en regering waren het wel erover eens dat Kongo te allen prijze 'Belgisch' moest blijven, maar over de wijze, waarop zulks diende te gebeuren, liepen de meningen uiteen. Dat de Belgische regering (in de persoon van de minister voor Koloniën De Vleeschauwer) de ekonomische rijkdom van Kongo ter beschikking van de Britten zou stellen, lag voor de hand van het ogenblik af, waarop Belgische ministers te Londen de strijd aan de zijde van de Britten wilden voortzetten. De koning heeft deze logika ongetwijfeld ingezien. Maar de politieke betekenis van een eventuele deelneming van de Force Publique (de Belgische koloniale strijdkrachten) aan militaire operaties in Afrika, buiten Kongolees grondgebied en aan de zijde van de Britten, ontging Leopold III evenmin. Het is vooral op dit punt, dat de 'politiek van Laken' en deze van de regering terzake uiteenliepen.

In juni '40 sprak Pierre Rijckmans, een vriend van de koning en sinds '34 goeverneur-generaal van Belgisch Kongo, militante taal waaruit ondubbelzinnig zijn bereidheid bleek om de koloniale troepen met de Britten in te zetten. Van het ogenblik af waarop Italië, waarvan de Afrikaanse koloniën aan de Britse grensden, de 10de juni '40 aan de zijde van Duitsland in de wereldoorlog trad, beval Rijckmans dat alle in Kongo verblijvende Italianen moesten gevangen gezet worden. Voor de Duitsers was deze maatregel reeds sinds de 10de mei '40 van kracht. De toon veranderde echter reeds begin juli, precies op het ogenblik waarop de Britten op daadwerkelijke militaire steun van Belgisch-koloniale zijde een beroep deden om zich in Oost-Afrika tegen de opdringerige Italianen te verdedigen. Toen heette het volgens Rijckmans, dat België niet met Italië in oorlog was (wat overigens juist was), en dat het slechts erop aankwam het eigen koloniaal gebied te verdedigen. De gevangen gezette Italianen werden vrijgelaten, en volgens kolonel Mauroy van de Force Publique - één van de hevigste voorstanders van een Belgisch-koloniale deelname aan de militaire strijd in Afrika - behandelden de koloniale magistraten de geïnterneerde Duitsers toen - eigenaardig genoeg - met 'roerende voorkomendheid'.

Wat was er gebeurd? 'België is niet in oorlog met Italië' was in 1940 één van de leidmotieven van 'de politiek van Laken'. Nu was minister voor Koloniën De Vleeschauwer een Leopoldist in hart en nieren, en zou dat tijdens de naoorlogse koningskwestie overvloedig laten blijken. Rijckmans was als goeverneur-generaal van de kolonie zijn ondergeschikte. Samen met de eveneens erg royalistische baron de Cartier, Belgisch ambassadeur te Londen - met wie Rijckmans via Lissabon in kontakt stond -, was De Vleeschauwer voorstander van de voortzetting van de oorlog aan de zijde van de Britten. Tegelijk was hij echter ertoe bereid zich strikt te schikken naar elke richtlijn, die van de koning kwam - zo schreef hijzelf in een lange boodschap aan Leopold III dd. 28 juli '40.

Die richtlijn kwam een maand later. De 30ste augustus '40 stuurde 's konings kabinetschef L. Frédéricq een nota aan de Belgische ambassadeurs te Parijs en te Bern, die beiden de koning trouw waren gebleven. De nota was bestemd voor De Vleeschauwer; Rijckmans mocht slechts vernemen waarover het ging. Frédéricqs nota was geïnspireerd door Pierre Van Zuylen, direkteur-generaal van de Afdeling Politiek bij het Belgisch ministerie voor Buitenlandse Zaken en toen één van de

belangrijkste politieke raadgevers van de koning. Het sterke vermoeden rijst, dat Van Zuylen en Frédéricq op de boodschap van De Vleeschauwer aan de koning dd. 28 juli '40 replikeerden. Daarin had De Vleeschauwer o.m. geschreven: ‘Getrouw aan het gegeven woord moet België in de mate van zijn mogelijkheden al zijn krachten inspannen om diegenen te ondersteunen wier overwinning het zijn vrijheid zal terugschenken. Wij moeten al de economische bronnen van de kolonie aanwenden om de gemeenschappelijke zaak (van Belgen en Britten - n.v.d.a.) te dienen. (...) Wij zullen aan het Britsche Rijk al de produkten leveren die kunnen nuttig zijn’. Frédéricq antwoordde dat De Vleeschauwer zich hiervoor ten onrechte op ‘het gegeven woord’ beriep. Meer nog: ‘Getrouw aan het gegeven woord heeft het land zijn verplich-

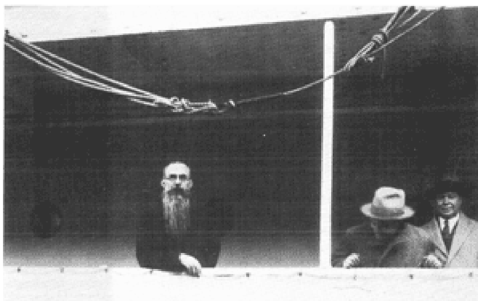
1

2

3

4

LA BELGIQUE INDEPENDANTE le 26 décembre, 19[...]

"LE CONGO RESTERA BELGE"

Un discours de M. De Vleeschauwer

Le 14 octobre—quelques jours après son arrivée au Congo belge—M. De Vleeschauwer a prononcé un discours dans lequel il a souligné l'importance de la part prise par notre colonie dans cette guerre.

Le ministre des Colonies a notamment déclaré:

"La Belgique légale se trouve à Londres et elle continuera à lutter, dans ce centre nerveux du monde, où se coordonnent les [...]

sacré que nous a légué Léopold II, l'un de nos plus grands héros nationaux. C'est grâce à nos fonctionnaires, à nos officiers, à nos soldats, à nos hommes d'affaires que le gouvernement de cette colonie restera la clef de voûte de notre empire.

"Notre Congo veut demeurer belge et il le demeurera, même si la Belgique disparaît temporairement.

"L' 'ordre nouveau' ne peut [...]

immédiatement, en public, [...] problèmes intéressant [...] colonie. Songez aux dangers [...] comporterait cette [...] Mais je puis vous assurer [...] tous les problèmes qui demande[nt] une solution en recevront [...] Nous connaissons les difficu[ltés] résultant de la lutte gigantesque que nous poursuivons en u[nion] parfaite avec le Commonwealth britannique de nations. No[us] remplirons toujours notre tâ[che] gouvernementale.

"Je veux rendre [...]

5

(1 en 3) Pierre Rijckmans, sinds 1934 goeverneur-generaal van Kongo, volgde tijdens de zomer van '40 de Pro-Britse koers van minister voor Koloniën Albert De Vleeschauwer (2 - rechts). Rijckmans' beleid werd door neutralistische kringen in Belgisch-Kongo fel betwist. Vanuit Katanga werd tegen Rijckmans een komplot opgezet, dat geleid werd door de apostolische vicaris te Elisabethstad, Mgr. de Hemptinne (4). (5) Vanuit Londen liet minister De Vleeschauwer weten, dat Kongo te allen prijze een Belgische kolonie zou blijven (La Belgique Indépendante, 26 dec. 1940).

tingen tot aan de uiterste grens van zijn krachten nagekomen. Tegenover zijn garanten heeft het al zijn plichten volbracht'. Frédéricq legde vooral de nadruk erop, dat een militaire inzet van de Belgische koloniale troepen buiten Kongo uit den boze was: 'De terugslag van een dergelijke houding zou onberekenbaar kunnen zijn'.

Wat Frédéricq met deze 'terugslag' bedoelde, wordt duidelijk uit twee nota's, die Van Zuylen in augustus '40 aan de koning bezorgde; zij liggen Frédéricqs boodschap ten grondslag. De 24ste augustus '40 schreef Van Zuylen - het is een kapitale paragraaf voor het omschrijven van de 'politiek van Laken' -: 'Wij hebben niet de verplichting, hulp te verlenen aan Engeland om zijn bezittingen te verdedigen. Door aan dit land onzen steun te verlenen om zich tegen Italië te verdedigen, zouden wij aan dit laatste een reden geven om ons aan te vallen en een inval te doen in Congo. De gevolgen daarvan kunnen verschrikkelijk zijn; *want indien de Duitsche overwinning bevestigd wordt* (kursivering van de auteur) en dat over den vrede wordt onderhandeld, mag men er zeker van zijn dat Congo ons zal ontnomen worden, daar het geheel of gedeeltelijk zou bezet zijn door één der partners van de As, die diplomatiek en juridisch onze vijand zal geworden zijn. Integendeel, indien wij op het koloniaal grondgebied een eenvoudige defensieve houding aannemen, moet men de hoop niet opgeven dat Congo aan ons zal gelaten worden in de mate en ongeveer volgens dezelfde modaliteiten als die welke zullen gelden voor de onafhankelijkheid van het Moederland. In de veronderstelling - waarvan de verwezenlijking alles behalve zeker is - dat Engeland er in zou slagen (...) Duitschland te overwinnen, bezitten wij, wat de kolonie betreft, een waarborg, door de belofte die Frankrijk en Engeland gedaan hebben, de integriteit van onze koloniale bezittingen te handhaven'. Samengevat: militaire inzet van de Belgisch koloniale troepen in Afrika aan de zijde van de Britten tegen een bondgenoot van Duitsland, zou volgens Van Zuylen 'de politiek van Laken' een lelijke slag toebrengen. Deze politiek steunde nu juist op de verwachting, dat de Duitse overwinning zou 'bevestigd' worden, en dat België voor het herwinnen van zijn (relatieve) vrijheid en onafhankelijkheid én voor het behoud van Kongo van zijn Oosterbuur en niet van de Britten iets te verwachten had.

Er was nog een andere reden waarom een Belgische militaire inzet tegen Italië voor het Hof onaanvaardbaar was. Leopolds zuster Marie-José was kroonprinses van Italië, dat als bondgenoot van Duitsland de 'politiek van Laken' nog diensten kon bewijzen. Zulks gebeurde trouwens ook: voor de ontmoeting Hitler-Leopold te Berchtesgaden werd het terrein door Marie-José op verzoek van haar broer geëffend. Italië voor het hoofd stoten, zou dus o.m. als gevolg hebben gehad, dat de geheime diplomatie van de koning niet meer via Italiaanse kanalen kon verlopen.

Tijdens de zomer van '40 stond het Hof niet alleen met zijn streven om Kongo uit de handen van de Britten te houden. De 21ste augustus '40 benaderden ambtenaren van het Duits Militair Bestuur Belgische koloniale kringen, met name de gewezen voorzitter en de voorzitter van de Association des Intérêts Coloniaux Belges, resp. generaal Moulaert en André Gilson, beiden beheerders van een ganse reeks koloniale ondernemingen uit de groep van de Société Générale (Moulaert was tevens gewezen vice-goeverneurgeneraal van Kongo). De Duitsers bleken vooral in Kongolese grondstoffen zoals tin en kobalt geïnteresseerd. De door hen benaderde Belgen, die ervan uitgingen, dat België 'virtueel niet meer in staat van oorlog met Duitschland' was, wezen de Duitse wil tot toenadering niet zonder meer af. Op de politiek van de regering inzake Kongo hadden zij echter geen vat. Toch wendden zij zich de 26ste

augustus '40 tot generaal Tilkens, hoofd van het Militair Huis van de koning, maar ook gewezen goeverneur-generaal van Kongo en in 1940 nog steeds lid van het bestuurskollege van het Comité Spécial du Katanga, dat over de bezittingen van Katanga kontrole uitoefende. Tilkens suggereerde aan de koning dat Moulaert en Gilson zich ‘op eigen initiatief’ naar Lissabon konden begeven, om bij De Vleeschauwer, die toen geregeld in de Portugese hoofdstad verbleef, erop aan te dringen, dat hij zijn houding tegenover Engeland zou wijzigen. Tilkens twijfelde echter eraan of De Vleeschauwer zijn houding kon wijzigen. Als zulks wel kon gebeuren, zou volgens Tilkens echter het dilemma ontstaan dat Engeland automatisch de blokkade, die het reeds het Europees vasteland had opgelegd, tot Kongo zou uitbreiden, met alle nefaste gevolgen vandien voor de burgerbevolking. Alles wijst erop, dat het Hof de voorkeur eraan gaf zelf De

Vleeschauwer op de vingers te tikken, liever dan industriëlen op hem af te sturen.

Ook in Katanga zelf was de neutralistische om niet te zeggen defaitistische atmosfeer merkbaar, die De Vleeschauwer reeds in juni '40 bij toen in Frankrijk verblijvende beheerders van grote koloniale ondernemingen had vastgesteld. De strijd willen voortzetten aan de zijde van de Britten getuigde volgens hen van ‘gebrek aan fair-play tegenover Duitsland...’ De door het nieuwe Franse staatshoofd maarschalk Pétain aangestelde gouverneur van Madagascar werd tijdens de zomer van '40 te Elisabethstad, hoofdstad van Katanga, door de plaatselijke elite geestdriftig begroet. Nu was Pétain niet bepaald het symbool van de wil tot voortzetting van de oorlog, veeleer het tegendeel.

Het defaitisme in Katanga leidde zelfs tot opstandigheid tegen goeverneur-generaal Rijckmans. Bij dit ‘komplot van Katanga’ waren leiders van koloniale ondernemingen (o.m. de Union Minière), enkele magistraten en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders betrokken. Als bezieler van het komplot werd Mgr. Félix de Hemptinne beschouwd. Deze was apostolisch vicaris te Elisabethstad, en kwam uit een vooraanstaande familie van Gentse katoenbarons, die ook aan het koloniaal imperium van de Société Générale deel had. De Hemptinne, een Leopoldist tot en met, en zijn medestanders wilden Rijckmans ertoe brengen openlijk een politieke neutraliteitsverklaring af te leggen. Dit voornemen lekte echter uit, en lokte in november '40 o.m. de ‘putsch van Stanleystad’ uit, waardoor super-patriotische militairen zich tot militaire medewerking met de Britten bereid verklaarden, ook als Rijckmans tot strikte neutraliteit mocht besluiten. Zelfs door De Vleeschauwer werd deze patriottische refleks niet op prijs gesteld: kolonel Mauroy en majoor Met den Anxt werden gestraft en onder dwang naar Engeland overgebracht.

De vraag dient beantwoord waarom de koning zo'n groot belang aan de Kongopolitiek hechtte, dat hij het nodig vond zijn nochtans zeer loyale minister voor Koloniën De Vleeschauwer schriftelijk te laten berispen, terwijl hij boodschappers, die de regering Pierlot uit Frankrijk op hem afstuurde, tenauwernood mondeling of helemaal niet van antwoord diende. De sleutel tot het antwoord ligt wellicht hierin: Leopold III wilde Kongo als ‘vuistpand’ met het oog op mogelijke vredesonderhandelingen met Duitsland of althans met het oog op een politiek gesprek met Hitler achter de hand houden. Leopolds berisping van De Vleeschauwer dateert uit augustus '40: zij hield in, dat de minister voor Koloniën zich ervoor moest hoeden Belgische troepen aan de zijde van de Britten tegen Italië te laten inzetten, en aldus België onrechtstreeks tegen één van de Asmogendheden politiek stelling te doen nemen. Toen, in augustus '40, wachtte Leopold op een antwoord van Hitler op zijn verzoek tot een politiek gesprek, waarvoor de weg later door de Italiaanse kroonprinses Marie-José werd geëffend. Tijdens haar gesprek met de Führer, de 17de oktober '40, waarvoor zij door haar broer ‘gebriefd’ was, beklemtoonde de prinses, dat Leopold met de gebeurtenissen in Kongo geen uitstaans had (vermoedelijk werd de militante pro-Engelse taal van Rijckmans uit juni '40 bedoeld). Indien Leopold zich tegenover Hitler erop kon beroepen, dat hij een inzet van Belgische koloniale troepen aan de zijde van de Britten persoonlijk had verhinderd, kon hij hiervoor wellicht op een tegemoetkoming van Hitler rekenen met het oog op het behoud van Kongo en mogelijk van de Belgische dynastie. Tevens wist Leopold reeds vóór de oorlog, dat de Duitse weerwraakpolitiek zich ook tot de koloniën uitstrekte, die vóór de eerste wereldoorlog Duits bezit waren geweest. Eén van deze gebieden was

Roeanda-Oeroendi, dat in 1940 onder Belgisch beheer stond, en dat sommige Duitse kringen, o.m. de politieke afdeling van het Auswärtiges Amt, zonder meer van België wilden terugvorderen. Hitler zelf schijnt einde '40 nog maar weinig belangstelling voor een Duits koloniaal Rijk te hebben gekoesterd, althans in Afrika. Hij dacht veeleer aan koloniseren in het Oosten. Zulks verklaart wellicht waarom Kongo tijdens de ontmoeting Hitler-Leopold te Berchtesgaden niet ter sprake kwam. Uit de gedenkschriften van Leopolds sekretaris, graaf Capelle, blijkt evenwel, dat de koning einde oktober - begin november '40 wel degelijk rekening ermee hield, dat Kongo één van de gespreksonderwerpen kon worden. Deze overweging is de reden van de grote bezorgdheid, die Leopold III in '40 voor Kongo betoonde. Het spreekt vanzelf, dat ook de aanzienlijke financiële belangen van het Hof in Kongo tot deze bezorgdheid hebben kunnen bij-

dragen, maar hierover is niets bekend.

Maar door toedoen van De Vleeschauwer, en vooral onder druk van Britse koloniale kringen (inzonderheid de Unilever-groep), stond Kongo goed en wel aan de zijde van de Britten. De Belgische kolonie droeg alleen al tijdens het eerste oorlogsjaar 7 miljoen pond sterling tot de geallieerde oorlogskosten bij, en stelde van begin '41 af haar troepen ter beschikking van de Britten voor de oorlog in Noord-Afrika.

6 De niet zo wondere zomer van '40

In een na de oorlog verschenen kroniek onder de titel *L'évolution du sentiment public sous l'occupation allemande* omschreef de journalist, advokaat en latere minister voor Justitie Paul Struye de geestesgesteldheid van de meeste in het land gebleven Belgen tijdens de zomer van '40 als volgt: de populariteit van de koning was kort na de kapitulatie van de 28ste mei '40 ten top gestegen; de regering Pierlot werd veroordeeld, evenals de parlementsleden, de zgn. ‘Limogeards’, die begin juni '40 ongewoon harde taal over de koning hadden gesproken; alle aandacht was toegespitst op het konflikt koning-regering, kortom, *het was alsof men vergat, dat België nog in oorlog was met Duitsland*. Struye's tekst dateert - dit is niet zonder belang - van de 15de december '40.

Het was inderdaad opvallend, dat sommige leidende kringen - waar Struye het grootste deel van zijn informatie haalde - het naakte feit van de Duitse inval en de daaropvolgende bezetting tijdens de zomer van '40 bijna vergaten, nog meer: de bezetting gelaten aanvaardden of zelfs als een bevrijding aanvoelden. Voor velen onder hen, ook traditionele politici (een duidelijk voorbeeld hiervan was BWP-voorzitter H. De Man met zijn ‘juni-manifest’) ging het om de bevrijding uit de parlementaire wanorde. Voor de Nieuwe Orde-bewegingen betekende de bezetting de bevrijding uit de joodsbolsjevistische klauwen. Kortom voor velen ging het om de bevrijding uit al het ‘oude’, het ‘vermolmde’. Nieuwe perspektieven schenen zich te openen, vrijwel alle groepen bereidden zich op een Nieuwe Orde voor, hetzij in een Belgische, hetzij in een Dietse, en voor sommigen reeds in een Germaanse (‘Nederduitse’) kontekst.

Zowel liberale (*Lippens, Devèze*), socialistische (*H. De Man*) als katholieke politici (*E. De Bruyne*) waren betrokken bij voorstellen aan de koning tot vorming van een autoritaire regering, die bij voorkeur zonder parlement zou regeren. De gedachte aan een koninklijke of militaire diktatuur, die na een spoedig verwacht einde van de oorlog zou gevestigd worden, leefde in brede kringen. Zoals hierna nog zal blijken was de overheersende toon van de toen gesmede plannen duidelijk reaktionair: velen die de opgang van het socialisme en de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht in 1919 niet hadden verteerd, achtten hun uur gekomen om de klok terug te draaien. Het meest opvallend daarbij was nog, dat zij van de bezetting van het land door de legers van een diktatoriale staat gebruik wilden maken om dit doel te verwezenlijken.

Liever dan afzonderlijke feiten en individuele plannen te beschrijven - bij wijze van voorbeeld toch dit ene feit: tijdens de zomer van '40 vertelde een lid van een Belgische prinselijke familie aan een lid van de Verdinasoleiding, Frantz Van Dorpe,

dat hij van zins was bij het Duits Militair bestuur stappen te ondernemen om zich als goeverneur-generaal van België te doen aanstellen - liever dus dan zulke geïsoleerde schilderachtigheden uit de doofpot te halen, lijkt het zinvoller de reakties van representatieve groepen uit de samenleving te beschrijven: de Kerk en de katholieke organisaties buiten de eigenlijke partijpolitiek, de leidende industriële en werkgeverskringen, en de politieke ‘familie’ die nog politiek bedrijvig was, nl. de volgelingen van H. De Man.

De Kerk in het midden

Na ruggespraak tussen enkele Belgische notabelen en door tussenkomst van de pauselijke nuntius en de Italiaanse ambassadeur te Brussel, ontmoette kardinaal Van Roey de 31ste mei '40 Leopold III te Laken - met toestemming van

Hitler, en vlak nadat Leopold twee boodschappers van Hitler had ontvangen. Op verzoek van de koning stelde de kardinaal een herderlijke brief op, die zondag de 2de juni '40 in de meeste Belgische kerken werd voorgelezen. De herderlijke brief kwam neer op een nadrukkelijke goedkeuring van de kapitulatie van de koning, een impliciete veroordeling van diegenen, die de strijd wensten voort te zetten (de regering-Pierlot), en een oproep tot alle gelovigen om zich eendrachtig achter de koning te scharen. De goede verstaander begreep, dat de kardinaal zich hierdoor aansloot bij de opvatting, dat de oorlog voor België ten einde was, en dat de Belgen zoveel mogelijk het ‘normale leven’ moesten hervatten en tijdens de bezetting ervan moesten maken wat ervan te maken viel, of - luidens een toen veel gehoorde slagzin - ‘redden wat er te redden viel’.

Voor de katholieke kerk in België viel er veel te redden: in de eerste plaats haar eigen macht en invloed, en vervolgens de kristelijke jeugd, alsmede allerhande sociale en kulturele organisaties. Ook de katholieke partij diende gered, maar vermits de bezetter al vroeg alle traditionele politieke partijen had verboden, bereidden katholieke politici - in nauw overleg met de kardinaal - hun naoorlogse partij voor, die in 1945 onder de nieuwe benaming Christelijke Volkspartij het licht zou zien. In het algemeen moedigde de Kerk een voorzichtige aanwezigheidspolitiek aan (‘une politique de présence mais de prudence’), die zich uitte in de aanwezigheid van katholieken in de nieuwe, door de bezetter opgelegde ekonomische en industriële organen, in liefdadigheidsorganismen zoals Winterhulp (met de katholieke politicus Paul Heymans als voorzitter) en in de tijdens de zomer van '40 uitsluitend door Belgen gestichte vrijwillige Nationale Arbeidsdienst.

Dat ook de kerkelijke leidende instanties met de mogelijkheid rekening hielden, dat in België een Nieuwe Orde zou tot stand komen, blijkt uit een aantal initiatieven, die tijdens de zomer van '40 werden genomen. Begin september '40 werd Verdinaso-leider Emiel Thiers door de kardinaal ontvangen. Het onderhoud was tot stand gekomen door bemiddeling van kanunnik Willy Cracco, een voor velen mysterieuze en niet zeer realistische figuur, die sterke sympathieën voor het Verdinaso had en geregeld met geld voor deze beweging over de brug kwam. Cracco, die in het Aartsbisdom een voet aan huis had, gaf zich graag uit als een lid van de pauselijke inlichtingendienst (hij had vóór de oorlog te Rome gedoceerd en sprak vloeiend Italiaans). Met ingang van 1942 zal Cracco kontakten met de Abwehr onderhouden.

Voor het geval de Duitsers het Verdinaso de macht in België zouden verlenen, kon Thiers de kardinaal geruststellen: zijn beweging zou niets tegen de Kerk en de katholieke godsdienst en scholen ondernemen (het Duits Militair Bestuur te Brussel geraakte op één of andere wijze op de hoogte van deze geruststellende verklaring). De kerkelijke hiërarchie heeft tijdens de zomer van '40 doelbewust op een toenadering tot het Verdinaso aangestuurd. Zulks blijkt niet enkel uit de ontmoeting Thiers-Van Roey, maar nog duidelijker uit volgende feiten. De 5de september '40 ontmoette de Westvlaamse Dinaso Albert Deckmijn de algemene proost van de Katholieke Studentenaktie (KSA) voor West-Vlaanderen, kanunnik Dubois, op initiatief van laatstgenoemde. Dubois zegde in opdracht van de bisschop van Brugge, Mgr. Lamiroy, op te treden. Dubois wenste met het Verdinaso te onderhandelen nopens de toekomst van de katholieke jeugdbewegingen. Indien het tot overeenstemming kwam, ‘dan moet de katholieke jeugd in den kortst mogelijken tijd in het Verdinaso, en moet de

volledige jeugd in het Jong-Dinaso'. Hierdoor wilde Dubois de jeugd voor verduitsing en vooral voor de invloed van het V.N.V. behoeden.

Tijdens dezelfde periode werden dezelfde A. Deckmijn (gouwsekretaris van het Verbond van Dinaso-Korporaties voor West-Vlaanderen) en een andere Westvlaamse Dinaso, Raf Renard, door de industrieel Leon Bekaert uitgenodigd. Bekaert stelde hun voor, de Vlaamse katholieke werkgeversorganisatie, waarvan hij voorzitter was, in de Dinaso-Korporaties op te nemen.

Beide initiatieven bleven zonder gevolg, maar zij zijn revelerend voor de geestesgesteldheid van leidende katholieke kringen tijdens de zomer van '40: met het oog op de verwachte Nieuwe Orde wendden zij zich met het oog op het veilig stellen van hun belangen tot het Verdinaso, en nadrukkelijk niet tot het V.N.V., omdat laatstvermelde beweging volgens hen niet genoeg waarborgen 'op nationaal gebied' bood. Het Verdinaso dus blijkbaar wel.

Hetzelfde kerkelijke wantrouwen tegenover het V.N.V. bleek uit het gesprek, dat A.C.W.-sekretaris P.W. Segers en pater Janssens (proost van de Antwerpse katholieke werkgevers) de 11de september '40 met de kardinaal voerden over de vraag of de katholieke vakbond al dan niet tot een eenheidsvakbond zou toetreden. (Nog in november '40 ging August Cool bij kardinaal Van Roey en P.W. Segers bij graaf Capelle nog advies inwinnen over toetreding tot de eenheidsvakbond, die toen duidelijk door de Duitsers werd opgelegd.) De kardinaal kon deze eenheidsorganisatie aanvaarden, mits bepaalde voorwaarden in acht werden genomen (als belangrijkste wezen geciteerd: enkel behartiging van beroepsbelangen, geen partijpolitiek, geen verplichte dagbladen, behoud van katholieke kulturele werken, en - niet zonder belang als typering van het tijdsklimaat: ‘de eenheidsorganisatie die zich streng binnen dat kader houdt, mag niet uiteráárd slecht zijn door een socialistischen invloed die er zou bestaan’). Segers en Janssens achtten onderhandelingen met B.W.P.-voorzitter H. De Man onvermijdelijk, waarbij Van Roey aanraadde ‘voorzichtig met H. De Man’ te zijn. Daarop replikeerden Segers en Janssens: ‘Wij zouden sterker staan bij de onderhandelingen met H. De Man, als wij gezamenlijk konden optreden met andere organisaties als Dinaso en V.N.V. die op christelijken grondslag staan. Inzake sociaal programma zijn er geen onoverkomelijke moeilijkheden en staan wij dicht bij elkaar, doch wij hebben de taktiek gevaarlijk geacht, gezien de aktivistische houding van het V.N.V., die veel weerstand verwekt bij onze menschen’. Van Roey's antwoord was radikaal: ‘Gij móógt met het V.N.V. niet onderhandelen’. Volgens de kardinaal was ‘samengaan’ met het V.N.V. tactisch onverantwoord, ‘want het zou den afkeer van ons volk opwekken’. Hij voegde eraan toe: ‘Wanneer er met hen besprekingen noodzakelijk zijn om de nieuwe ordening voor te bereiden, laat dan aan M. Goris als Commissaris, die taak over’.

Van Roey zinspeelde hier op een ander plan van katholieke werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers uit het Antwerpse (en dan vooral P.W. Segers) die, met de steun van de kommissaris-generaal voor Wederopbouw Verwilghen en de kristen-demokratische minister Delfosse, in België een korporatieve ordening en daartoe bij Wederopbouw een Kommissariaat voor de Korporaties als overkoepelende organisatie van alle werkgevers en werknemers wilden tot stand brengen, met René Goris (sekretaris van de Antwerpse katholieke werkgevers) als kommissaris. Ware dit plan - waaraan Van Roey tegenover P.W. Segers en E.P. Janssens zijn goedkeuring had gehecht en waarvan L. Bekaert ten minste op de hoogte was - werkelijkheid geworden, dan zou de katholieke opiniegroep erin geslaagd zijn de ganse sociale sektor te beheersen. Dat bepaalde bij dit initiatief betrokken katholieken beslist de sociale sektor wilden achteruit draaien, blijkt duidelijk uit een kommentaar (hoogstwaarschijnlijk van een kristelijke vakbondsman uit Antwerpen) bij het ontwerp van een korporatief manifest, dat Goris in juli-augustus '40 opstelde. Luidens deze kommentaar lag de kern van de noodzakelijk geachte vernieuwing niet zozeer in het herstel van het gezag - zoals Goris had vooropgesteld - maar veeleer in ‘het herstel der gemeenschap in haar volle recht *als tegenhanger van de Revolutie van 1789*, die ze herleid had tot een aggregaat van individuen, allen gelijk en zoover mogelijk vrij, zoo weinig mogelijk gebonden door den Staat, waar ze als broeders naast malkander leefden doch zonder vader of moeder, dus geen familiegeest en geen gemeenschapsgeest’. Om deze organische visie op de maatschappij (opgevat als een lichaam, waarvan alle ledematen en organen - de verschillende sektoren van het

openbaar leven - harmonisch zouden funktioneren) tot stand te brengen, moest de gezagsuitoefening gekenmerkt worden door ‘het leidersprincipe van hoog tot laag’.

Een terugkeer naar de toestand van vóór de (Franse) revolutie van 1789 betekende uiteraard niet enkel de afschaffing van de parlementaire demokratie, maar ook het herstel van een gemeenschap, waarin de Kerk haar macht en invloed ten volle zou kunnen uitoefenen. De antisocialistische geest, die ook uit het gesprek tussen de kardinaal eensdeels en P.W. Segers en pater Janssens anderdeels blijkt, en die ook de kristelijke arbeidersbeweging zeker in haar beginperiode domineerde, was dan slechts een onderdeel van de ronduit reaktionaire opvatting, die uit de kommentaar bij het manifest-Goris naar voren trad. Dat bepaalde kristelijke kringen met dergelijke opvattingen niet alleen stonden, zal hierna nog blijken uit het gedeelte over het

1

2

3

4

5

6

7

8

Tijdens de zomer van '40 streefde een aantal vooraanstaanden naar de vorming van een nieuwe regering. Hoofdrolspelers hierin waren burggraaf Charles Terlinden (1), Paul Veldekens, stafhouder van de Orde van Advokaten bij het Hof van Kassatie (2), Paul Tschoffen, oud-minister (3), en graaf Maurice Lippens (4). Lippens leidde ook nog een vernieuwd Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat, waarvan André De Staercke (5) het sekretariaat waarnam. Koning Leopold wilde van zijn kant de Westvlaamse industrieel Leon Bekaert (6 - rechts) aanstellen tot kommissaris-generaal voor de Administratie, maar stootte op verzet van het V.N.V. Mgr. Van Roey (7, rechts en 8) trachtte tijdens de bezetting de geestelijke en materiële belangen van de kerk te vrijwaren. Hij werd hierin o.a. bijgestaan door zijn privé-sekretaris, kanunnik Leclef (7 - links).

9

10

11

12
Kardinaal Van Roey (9)stond onvoorwaardelijk achter koning Leopold. Tijdens de zomer '40 aanvaardde hij de Rex-leider Léon Degrelle en de Verdinaso-leider Emiel Thiers te ontmoeten, maar tegenover het V.N.V., dat steeds het ‘politiek katholicisme’ had aangevallen, hield de kardinaal het been stijf. Om verduitsing van de jeugd te voorkomen en het zich opdringende V.N.V. de pas af te snijden, dacht KSA-proost Karel Dubois (10) eraan de katholieke jeugd in het Jong Dinaso onder te brengen. ACW-sekretaris Paul-Willem Segers (11) was betrokken bij besprekingen, die moesten leiden tot de invoering van een korporatief regime in België. De voorzitter van de overkoepelende werkgeversorganisatie, het Centraal Nijverheidscomité, Gustave-Léo Gérard (12 - midden), wilde bij het begin van de bezetting de sociale verworvenheden een hele stap terugschroeven.

'studiecentrum Lippens', dat ook naar staatsopvattingen uit de tijd vóór de Franse revolutie teruggreep.

De belangstelling van de kerkelijke hiërarchie gold niet enkel het Verdinaso, maar ook Rex, waarvan leider Degrelle de 6de september '40 door de kardinaal werd ontvangen - nadat de audiëntie reeds driemaal was uitgesteld, doordat Degrelle verstek had laten gaan. Degrelle kwam uit de vooroorlogse katholieke jeugdbeweging, maar had zich reeds in '36 de banbliksems van Mechelen op de hals gehaald, omdat zijn beweging als een rechtstreekse bedreiging voor de katholieke partij werd aangevoeld. Wat in september '40 tussen Degrelle en Van Roey besproken werd is niet bekend (volgens Degrelle, een onbetrouwbare getuige bij uitstek, kwam o.m. de toekomst van de katholieke jeugd ter sprake), maar het feit dat de kardinaal erin toestemde Degrelle te ontmoeten - twee weken nadat de sekretaris van de koning in diens opdracht met Degrelle had gesproken - wijst erop dat het aartsbisdom toen Degrelle met het oog op de eigen belangenbehartiging bruikbaar vond. Zulks zal niet beletten, dat de kerk zich snel van het optreden van Rex in de kollaboratie zal distanciëren, en dat Degrelle in '43 zelfs zal geëxkommuniceerd worden - echter niet voor lang.

Door toonaangevende katholieke kringen werd de Nieuwe Orde echter steeds in zeer vage termen beleden. Het tijdschrift *Nieuw Vlaanderen*, zowat het orgaan van het Vlaamsgezind Katholiek Vlaamsch Oud-Hoogstudentenverbond (Leuven), dat de 5de oktober '40 met een editoriaal onder de titel 'Bij de kentering der tijden' opnieuw verscheen, had het over 'een totale omwenteling in de beschaving zelf'. Maar afgezien van een vaag uitgesproken sympathie voor het Verdinaso vermeed *Nieuw Vlaanderen* zorgvuldig zich aan een politieke formatie te binden. Hetzelfde gold voor het Davidsfonds, dat in september '40 een manifest lanceerde, dat een vorm van Nieuwe Orde niet ongenegen was.

De gedachte aan eenheid op alle gebieden, waarop de bezetter ook zelf aanstuurde, leefde tijdens de zomer van '40 ook in kerkelijke en katholieke kringen. Het dient gezegd, dat deze gedachte slechts in zeldzame gevallen in de praktijk werd omgezet. Afgezien van de toetreding van de kristelijke vakbond (A.C.V.) tot de Unie van Hand- en Geestesarbeiders - waarin het A.C.V. overigens slechts enkele maanden bleef en spoedig zijn vertrek voorbereidde - hebben de katholieke organisaties zich als zodanig niet aan kollaboratie met de bezetter gewaagd, ofschoon de leiding van het Vlaams Verbond van Katholieke Scouts (V.V.K.S.) nog tot midden '41 betrokken was bij besprekingen, die tot een eenheidsbeweging in Vlaanderen met wel in de kollaboratie staande Vlaams-nationalistische groepen zouden leiden. Op de valreep lieten de Duitsers het V.V.K.S. toch vallen, nadat verbondsekretaris Maurits Van Haegendoren echter zelf ook bezwaren had geformuleerd.

Werkgevers in het offensief

Bij het uitbreken van de oorlog telde België drie overkoepelende werkgeversorganisaties: het over gans België vertegenwoordigd Centraal Nijverheidscomité (beter bekend onder zijn Franse benaming Comité Central Industriel, C.C.I.), het Vlaams Ekonomisch Verbond (V.E.V.) en de per bisdom georganiseerde katholieke organisatie, het Algemeen Christelijk Verbond van

Werkgevers (A.C.V.W.) voor Vlaanderen en de Association des Patrons et des Ingénieurs Catholiques (A.P.I.C.) voor het Franstalig landsgedeelte.

Het C.C.I., veruit de grootste en oudste vereniging en de voorloper van het huidige Verbond van Belgische Ondernemingen, zou in 1940 meer dan 10.000 leden-werkgevers hebben geteld, die ca. 800.000 werknemers in dienst hadden en jaarlijks van 8 tot 10 miljard F. lonen en wedden uitbetaalden. Van het C.C.I. was Gustave Léo Gérard beheerder-direkteur-generaal en trad hij veruit het meest op de voorgrond. Reeds tijdens de allereerste dagen van de bezetting voerde G.L. Gérard met leidende Duitse ambtenaren besprekingen, die snel tot de oprichting van Warencentrales en bedrijfsorganisaties naar Duits model leidden.

Het meest kenmerkende voorval uit de geschiedenis van het C.C.I. tijdens de zomer van '40 betrof echter een gedeeltelijk doorgedreven poging om tot een drastische algemene loonsverlaging over te gaan. In juni '40 lag de Belgische ekonomie vrijwel lam; er waren meer dan een half miljoen werklozen, m.a.w. een veel te groot

aanbod op de arbeidsmarkt. Deze toestand vereiste volgens het C.C.I., dat lonen en wedden progressief werden verlaagd. Reeds tijdens de eerste algemene ledenvergaderingen van het C.C.I. van de 7de en de 14de juni '40 (waarvan de verslagen in juli '40 in het bezit van het Militair Bestuur waren), werd gesteld, dat de werkgevers in de gegeven omstandigheden in geen geval voor alle sociale bijdragen konden instaan. Bovendien moest de arbeiders belet worden te sparen.

Het C.C.I. liet het niet bij woorden. Reeds de 5de juni '40 vergaderden de leiders van het C.C.I. met de sekretaris-generaal voor Arbeid en Sociale Voorzorg, Karel Verwilghen, over de loonkwestie. Overeengekomen werd, dat een vergoeding van 32 F. voor een achturige werkdag - grosso modo het na de juni-stakingen van '36 verworven minimumloon - als gemiddeld netto minimumloon kon beschouwd worden. Wat het maandloon van bedienden betrof, werd een progressieve verlaging per schijf van 1.000 F. voorgesteld. Tevens werd beslist, dat de toepassing van de in voege blijvende wetgeving inzake betaald verlof, kinderbijslag en ouderdomspensioen voorlopig zou worden opgeschort. Aan de plannen tot loonsverlaging werd alleszins in het Gentse een begin van uitvoering gegeven, zoals blijkt uit een brief dd. 1 augustus '40 van de Oostvlaamse industrieel Charles Verbeke aan René Goris, beiden lid van de kristelijke werkgeversorganisatie A.C.V.W., die het met deze ‘proletarisatiepolitiek’ van het C.C.I. niet eens was. Volgens Verbeke schommelde de toegepaste loonsverlaging in de Gentse textielindustrie tussen 18 en 22%. Het Duits Militair Bestuur, dat ook wel inzag dat deze maatregelen de zo gewenste ‘rust en orde’ in het gedrang konden brengen, stak hiervoor een stok, doordat het de 1ste augustus '40 prijzen en lonen op het niveau van de 10de mei '40 bevroor.

Maar het streven van het C.C.I. reikte veel verder. Nadat sekretaris-generaal Verwilghen de 12de juli '40 het C.C.I. had laten weten, dat de voorlopige opschorting van de toepassing van een gedeelte van de sociale wetgeving was opgeheven, antwoordde de leiding van het C.C.I., dat het zich daarbij slechts met spijt kon neerleggen. Dat het hierbij wel degelijk om een weloverwogen plan tot sociale afbraak ging, blijkt uit menig rondschrijven, dat het C.C.I. tijdens die periode aan zijn leden richtte. Een kleine greep hieruit: ‘kontakten tussen ondernemersgroepen en arbeiderssyndikaten beantwoorden niet aan de opvattingen van de bezettende overheid. Bovendien wordt door het verdwijnen van de politieke syndikaten (...) en van de Paritaire Komitees een toestand geschapen (...) die veel gelijkenis vertoont met deze die vóór de vorige oorlog bestond, toen de werkgever alleen met zijn arbeiders de arbeidsvoorwaarden besprak (...). Nu de vertegenwoordigers van de politieke vakbonden geen enkel reëel gezag meer bezitten, moet het sluiten van kollektieve arbeidsovereenkomsten tot nader order worden afgeschreven’. (rondschrijven dd. 31 augustus '40, waarin tevens een overzicht werd gegeven van de sociale verhoudingen in de ‘totalitaire landen’ (Duitsland, Portugal, Italië en in bezet Nederland). Niet de klassenstrijd maar ‘l'esprit de maison’, de solidariteit tussen werkgevers en werknemers, moest de basis van de verhoudingen in het bedrijf zijn. Het paternalisme, de liefdadigheid van een als sociaal bewogen voorgesteld werkgever vierden hoogtij. Het C.C.I. wenste de uitbreiding van het systeem van de ‘Amicales d'Usine’, zoals die in sommige bedrijven (Solvay, Forges de la Providence) na de grote stakingen van juni-juli'36 - stakingen met Volksfrontallures naar Frans model - door de werkgevers in het leven waren geroepen. Hierbij dient opgemerkt, dat het verdwijnen van wat het C.C.I. ‘politieke vakbonden’ noemde en van de prille vormen van sociaal

overleg, die na '36 waren ontstaan, het werk van de bezetter was, en dat het C.C.I. precies deze maatregel toejuichte.

Ook de katholieke werkgevers ontbrak het na de 28ste mei '40 niet aan sympathie voor een zekere Nieuwe Orde in korporatistische zin (zo gaf pater Victor Mersch, geestelijk adviseur van de A.P.I.C., de 30ste juli'40 de Franstalige katholieke werkgevers de raad de Duitse, Italiaanse en Portugese autoritaire regimes grondig te bestuderen; zo publiceerde het A.C.V.W.-orgaan 'Roomsch-Katholieke Bedrijfsleiding' geregeld artikels van L. Bekaert en R. Goris over het korporatisme, gebaseerd op de encycliek 'Quadragesimo Anno'). Maar de bezetter had vlug door, dat het katholiek patronaat niet de Duitse, maar zijn eigen doeleinden nastreefde, en greep in '41 in.

Het Vlaams Ekonomisch Verbond leverde van

zijn kant een andere strijd: het wilde op gelijke voet als het grotere C.C.I. en zo mogelijk als de enige werkgeversorganisatie in Vlaanderen erkend worden - of: 'het C.C.I. den nek breken', zoals (vermoedelijk) Jozef Goossenaerts de 12de augustus '40 aan V.N.V.-propagandaleider R. Tollenaere schreef. Tijdens de bezetting speelde algemeen sekretaris Piet Bessem de eerste viool in het V.E.V. Bessem, een oud-aktivist uit de eerste wereldoorlog, dook in 1940 enkele keren op, waar men hem op het eerste gezicht niet zou verwachten. Zo was hij de 27ste mei '40, dus nog vóór de kapitulatie, aanwezig bij een bespreking van V.N.V.-leiders met vertegenwoordigers van de Abwehr, de Duitse militaire veiligheids- en inlichtingsdienst (het ging er o.m. over het inzetten van vertrouwensmannen in de industrie, wat wellicht zijn aanwezigheid verklaart). Zo had hij een totnogtoe onduidelijk aandeel in de besprekingen met het oog op organisatorische samenwerking, die na de 28ste mei '40 tussen het V.N.V. en het Verdinaso werden gevoerd. Trad Bessem op als solist, dan werd zulks niet door alle leden uit het V.E.V.-orkest evenzeer gewaardeerd. De Westvlaamse textielindustrieel Baldewijn Steverlynck, die Dinasosympathieën had, werd in augustus '40 als V.E.V.-voorzitter door de Duitsers afgezet, en begin '41 - ongetwijfeld met instemming van de bezetter- door Carlo Gevaert, een jongere zoon van de V.E.V.-stichter, Lieven Gevaert, opgevolgd. Niet alleen verteerde Steverlynck zijn afzetting slecht, maar bovendien was hij er niet mee ingenomen, dat Bessem hoe langer hoe meer het laken naar zich toehaalde. De politieke meningen in de V.E.V.-leiding bleken erg verdeeld. Uitgesproken V.N.V.-leden of -sympathisanten (afgevaardigde-beheerder E.F. Brieven, algemene sekretaris Bessem, de beheerders H. Van Hoofstadt, Amaat Bockaert, H. Bruwiere en Frans Stubbe) stonden er naast patriotten of politiek ongeïnteresseerden. Slaagde het V.N.V. er niet in het C.C.I. 'de nek te breken', dan werd Piet Bessem toch samen met C.C.I.-vertegenwoordigers bij alle belangrijke besprekingen met het Militair Bestuur betrokken, en kon het V.E.V. tijdens de bezetting zijn ledenbestand aanzienlijk uitbreiden. Het V.E.V. onderhield goede betrekkingen met de V.N.V.-gezinde, door de bezetter aangestelde gevolmachtigde van de Arbeid, Leo Wouters, en betoonde een uitgesproken sympathie voor de eveneens door de bezetter sterk gesteunde Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen die trouwens door Gevaert-ingenieur René Van Thillo werd geleid.

De eenheidsvakbond: geen eenheid, en geen vakbond

Voor een uitvoeriger behandeling van het vakbondsleven tijdens de bezetting verwijzen wij naar het desbetreffend hoofdstuk in boekdeel 5 van onze reeks. Hier weze enkel aangestipt - om het beeld van het *wondere* jaar '40 volledig te maken - dat zowel vertegenwoordigers van de traditionele vakbonden als van het V.N.V.-gezind Vlaams Nationaal Syndikaat (Arbeidsorde) opnieuw aan het werk togen, en zich blijkbaar erbij neerlegden, dat zij hun oude politieke gewaden moesten afleggen; enkel het V.N.S./Arbeidsorde mocht die blijven dragen. De door de Duitsers gewilde eenheid op syndikaal gebied kwam er, maar van een echte eenheid was geen sprake, van een vakbond (in de vooroorlogse zin) evenmin. Maar de bereidheid was er tijdens de zomer en de herfst van '40: zonder veel komplimenten aanvaardden

socialisten, liberalen en kristenen dat de weinig leden tellende Arbeidsorde evenveel vertegenwoordigers als zijzelf in de leiding van de eenheidsvakbond kregen. Maar ook daar dreven de ware Duitse bedoelingen spoedig boven, en die waren niet naar de zin van vele ‘traditionelen’. Blijkbaar had de bezetter op de medewerking van de traditionele vakbonden aangedrongen om ze achteraf te likwideren, en eventueel bruikbare elementen eruit in een ‘gezuiverde’, ondubbelzinnig nationaal-socialistische Unie op te nemen. Wat dat betreft werd ook de Unie een mislukking.

7 Met Hendrik De Man op weg naar de kollaboratie

Hendrik De Man, die in 1885 in een Antwerps liberaal milieu werd geboren, trad op 17-jarige leeftijd tot de Socialistische Jonge Wachten toe. Na de eerste wereldoorlog verbleef hij tot 1933 in het buitenland, o.m. in Duitsland, waar hij onder het naziregime niet wenste te blijven. Hij keerde naar België terug, en ontvouwde zijn Plan van de Arbeid, een voorstel tot grotere overheidstussenkomst in het ekonomisch leven, zonder het kapitalisme evenwel te willen afschaffen. Van het Plan kwam weinig terecht. De Man wilde het socialisme vernieuwen. Hij beschouwde het socialisme niet als een materialistische doktrine, maar als een ethiek. Zijn opvattingen betekenden de verwerping van het marxisme in naam van het socialisme.

Evenmin als Paul-Henri Spaak geloofde De Man nog in de internationalistische beginselen van het socialisme. Daarom ijverden zij beiden voor een ‘socialisme national’, dat door de linkervleugel van de Belgische Werkliedenpartij werd bekritiseerd: tegen het marxisme en vóór een autoritair regime. Reeds vóór de oorlog had Hendrik De Man, die in 1939 voorzitter van de Belgische Werkliedenpartij was geworden, zich ver van het marxisme en de socialistische traditie verwijderd. Hij frekwenteerde het salon Didier, waar niet enkel jonge katholieken en onafhankelijken, maar ook nazi-amateurdiplomaten over de vloer kwamen. Hij ontmoette geregeld de Verdinasoleider Joris van Severen, en stond op zeer vertrouwelijke voet met het Hof, zowel met de koningin-moeder als met Leopold III. Voor De Man was het reeds vóór de oorlog een uitgemaakte zaak, dat de parlementaire demokratie diende te verdwijnen. Ook behoorde De Man tot diegenen, voor wie de neutraliteit van België een doel op zichzelf was. Voor hem evenals voor de koning stond het vast, dat België geen andere verplichting had dan het eigen grondgebied te verdedigen, en voorts in een Europees konflikt niet moest tussenkomen.Tijdens de achttiendaagse veldtocht waakte De Man over de persoonlijke veiligheid van koningin Elisabeth, maar ook op koning Leopold liet hij vooral zijn politieke invloed gelden. De Man werd na de kapitulatie door de overige leden van de koninklijke entourage gewantrouwd, maar de koning zelf schonk hem volle vertrouwen en zag hem vrijwel dagelijks. Tot midden '41 bleef H. De Man één van de belangrijkste politieke raadgevers van de koning. Zoals zovelen in de zomer van '40 had ook De Man zijn plannen en ambities met het oog op de nieuwe tijd. Om te beginnen al onderhandelde hij in juni '40 met Thiers (leider van Verdinaso) tot oprichting van een eenheidsvakbond. Het Verdinaso zou daarvan de ‘ruggegraat’ vormen. Het werd bewonderd om zijn autoritaire geest. Op verzoek van Leopold III stelde De Man in juni '40 tevens een politiek herstruktureringsplan op. Beiden hoopten toen nog een nieuwe regering te kunnen vormen. Dit programma van de 19de juni '40 voorzag in de afzetting van de naar het buitenland vertrokken ministers, de vorming in België van een regering ‘tijdelijk belast met de uitoefening van alle wetgevende en uitvoerende macht’, het houden van een referendum om het parlement te vervangen door ‘raadgevende instellingen op corporatieve basis’, de afschaffing van de partijen (in het De Man-manifest van eind juni '40 zal er sprake zijn van een éénheidsbeweging) en de oprichting van één eenheidsvakbond, één ziekenfonds, één coöperatieve, één jongerenorganisatie, één oudstrijdersvereniging, enz., het invoeren van kulturele autonomie in België, de handhaving van de monarchie, de oprichting van grote agglomeraties, arbeidsverplichting voor iedereen, de bescherming van het ras, enz. Met één woord,

De Man was zoals M. Naessens nog in 1969 schreef, ‘wars van de parlementaire demokratie, zoals die vóór de oorlog in België gepratikeerd werd. Maar wie was dat niet in 1940?’

De nazi's hebben ons verlost van het parlementair stelsel

Het herstruktureringsplan van de 19de juni '40 was niet voor publikatie bestemd. Het manifest van de 28ste juni '40 aan de leden van de B.W.P. was dat wel. De Man beschouwde zich als ‘de officier die alleen gebleven is op een gevechtspost’ en niet het recht had ‘zich te verschuilen

achter de desertie der anderen'. Met 'anderen' bedoelde hij o.a. de talrijke B.W.P.-leiders, die in mei naar Frankrijk gevlucht waren. 'De rol van een leider is niet zijn troepen te volgen, maar wel ze vooraf te gaan door hun den weg te wijzen. (...) Blijft trouw aan de belangen die u werden toevertrouwd, waakt op het welzijn van uw leden, op het vlot werken van uw instellingen, op het vervullen van uw administratieve mandaten. (...) Gelooft evenwel niet dat er weerstand moet geboden worden tegen de bezettende macht; aanvaardt het feit van haar overwinning en beproeft veeleer er de lessen uit te trekken, om daarvan een uitgangspunt te maken voor nieuwen socialen vooruitgang. De oorlog is uitgelopen op een ineenstorting van het parlementaire stelsel en van de kapitalistische geldheerschappij in de zoogenaamde democratische landen. Verre van een ramp te zijn, is deze ineenstorting van een vermolmde wereld voor de werkende klassen en voor het socialisme een verlossing. (...) De vrede kon niet ontstaan uit een regime dat zich democratisch noemde, maar waar in werkelijkheid de geldmachten en de beroepspolitiekers regeerden, een regime dat meer en meer onmachtig bleek tot elk gedurfd initiatief, tot elke ernstige hervorming. Die vrede kan wel ontstaan uit een regime waarin het gezag van den Staat sterk genoeg is om de voorrechten van de bezittende klassen op te heffen en om de werkloosheid te vervangen door algemeenen arbeidsplicht. Jarenlang hebben de oorlogsgezinden door eenzijdige voorlichting u onkundig gehouden van het feit dat dit regime, spijts al het vreemde dat het voor onze mentaliteit vertegenwoordigt, veel daadwerkelijker de klassenverschillen had verminderd dan de zogenaamde demokraties waar het kapitaal de wet bleef stellen'. Er begon nu een tijdperk, 'waarin een keurbende de voorkeur zal geven aan gevaarlijk en snel leven op een gemakkelijk en traag leventje, de verantwoordelijkheid zal zoeken in plaats van ze te mijden en een nieuwe wereld zal bouwen. In deze wereld zal de gemeenschapsgeest het klasse-egoïsme verdringen en de arbeid de eenige bron zijn van aanzien en macht. De socialistische ordening zal er verwezenlijkt worden niet als de zaak van een kleine klasse of partij, maar als vereischte van het algemeen welzijn, in het teken van een nationale solidariteit die weldra Europeesch, zooniet wereldomvattend kan worden. Gaat dus voort met de economische werking van onze instellingen, maar beschouwt de politieke rol van de Belgische Werkliedenpartij als ten einde. (...) Maakt u gereed om de kaders te vervoegen van een beweging van nationale heropstanding, die alle levende krachten van de natie, van haar jeugd, van haar oudstrijders zal samenvatten in één enkele partij: die van het Belgische volk, vereenigd door zijn trouw aan zijn Koning en door zijn wil, de Arbeid te doen heerschen'.

Het manifest verscheen de 3de juli '40 in *La Gazette de Charleroi*, vervolgens de 5de juli '40 in *Le Soir*, de 6de juli '40 in *Volk en Staat* en de 9de juli '40 in *Vooruit*. Het MB, dat reeds de 25ste juni over een Duitse vertaling beschikte, verbood nog verdere verspreiding van het manifest op aandringen van Vlaamse kringen. De Man gebruikte in zijn manifest immers het begrip 'Belgisch volk'. De Man hield de 3de juli in de Vlaamse Club te Brussel een uiteenzetting i.v.m. dit manifest. Onder de aanwezigen bevonden zich o.a. Elias, Romsée, Daels, De Pillecijn, Van Roosbroeck (V.N.V.); Thiers, Persijn (Dinaso); E. Van der Meulen (VEV); Lefever, De Feyter (VOS); M. Liesenborghs (Alg. Ndl. Verbond); Custers (KVOHV). Daels was naar verluidt de enige die niet akkoord ging. Het V.N.V.-blad Volk en Staat schreef in zijn korte kommentaar bij het manifest o.m.: 'Hoofdzaak is te weten waar de Heer

De Man, die als Voorzitter der Belgische Werkliedenpartij deze partij ontbonden verklaart, hare beginselen verloochent en zijne vroegere partijgenooten op strenge wijze veroordeelt, eigenlijk naartoe wil. De eerstvolgende dagen zullen ons wellicht daarover meer klaarheid brengen. Wij hopen alleen, dat wij niet zullen moeten achteraf zeggen met Vergilius: 'Wij vreezen de Grieken ook wanneer zij ons geschenken aanbrengen'.

Een vrij groot aantal socialisten reageerde aanvankelijk zeker niet afwijzend op het manifest. Hun aantal is onmogelijk te berekenen. In antwoord op de vele brieven, die De Man naar aanleiding van zijn juni-manifest ontving, werd vaak een kort stereotiep antwoord gestuurd. De Mans sekretaris Tommelein schreef dan dat De Man niet alle brieven persoonlijk kon beantwoorden, en vervolgde: 'Hij bedankt de briefschrijvers die hun instemming betuigd hebben en hij behoudt zich het recht voor op hen beroep te doen zodra

de omstandigheden het zullen toelaten, d.w.z. nadat de beslissing betreffende de toekomst van België zal gevallen zijn'. Minister Spaak liet via de uit Frankrijk teruggekeerde Naessens aan De Man zeggen, dat hij het manifest goedkeurde, behalve de passus over de 'weggevluchten'.

Positieve reakties kwamen o.a. ook van: G. Figeys (Radio Bruxelles), Leo Moulin, Alphonse Valet (van de Provinciale Centrale van het Trampersoneel van Henegouwen, aangesloten bij de Waalse socialistische vakbond CGTB), M. Delbouille, L. Petit, Marinus De Rijcke (schepen van Gent), Maurits Naessens, Edward Anseele (schepen en dienstdoend burgemeester tijdens de oorlog van Gent en later herhaaldelijk minister na de oorlog), Achiel Van Acker (naoorlogse eerste-minister), Jos Van Eynde (latere hoofdredakteur van Volksgazet, volksvertegenwoordiger en B.S.P.-partijvoorzitter), Edgar Den Haene (vóór de oorlog redakteur van Volksgazet), Mr. Wittemans (oud-socialistisch senator), Karel Ceurremans. Laatstvermelde was vóór en tijdens de oorlog direkteur van de rijksnormaalschool te Blankenberge en na de oorlog was hij pedagogisch inspekteur van het normaalonderwijs. Volgens Tommelein wilde hij in '40 via De Man een benoeming op het ministerie voor Openbaar Onderwijs bekomen. Hij was op alle vergaderingen die De Man hield en was één van de hevigste propagandisten. Tommelein zou hem vóór de oorlog gevraagd hebben aan socialistische jeugdleiders over psychologie les te geven. Hij zou toen aan Tommelein gezegd hebben: 'Ge kent me nog niet volledig, maar ik ben eigenlijk een fascist'. Anseele ontmoette De Man tot einde '40 vrijwel wekelijks, meestal samen met A. Van Acker. Volgens Tommelein hebben Anseele en Van Acker zich van De Man gedistancieerd op het ogenblik waarop in *Volk en Staat* de benoemingen van gouverneur verschenen. Anseele zou op dat gebied ambities hebben gekoesterd. Maurits Naessens voerde eveneens, volgens zijn eigen verklaringen, talrijke gesprekken met De Man 'tot in 1941, wanneer de Duitse pantsertroepen Rusland binnenvielen'. Ook volksvertegenwoordiger Willem Eekelers en de Brugse vrederechter en latere Antwerpse gouverneur Richard Declercq kwamen tot in 1941 wekelijks bij De Man op bezoek. Tijdens een bijeenkomst ten huize van Van Acker, in december '40 of januari '41, werd door R. Declercq, volgens Tommelein, o.m. gezegd dat De Man op hun steun (dus van Van Acker en Declercq) konden rekenen, en dat Tommelein zulks aan De Man moest verklaren. R. Declercq zou bovendien gezegd hebben,' dat ZIJzelf evenwel aan den wal moesten blijven. Dat de Engelschen toch den oorlog zouden winnen en dat De Man en Tommelein dan zekere moeilijkheden zouden moeten meemaken, vooral verdachtmakingen. HIJ en ACHIEL eveneens ... hebben toen verklaard: 'Ja maar dan zijn wíj daar om jullie te verdedigen'.

Van Eynde: 'Ik hol wellicht een beetje door ...'

In juni '40 had De Man enkele socialisten (o.a.H. Rolin, A. Jauriaux, L. Coenen) en de beheerder van de 'Société d'Edition et d'Imprimerie Le Peuple' bij elkaar geroepen om de mogelijkheid te onderzoeken Le Peuple opnieuw te lanceren. In juli en augustus '40 bemoeide De Man zich ook intens met het eventueel heruitgeven van Volksgazet. Reeds eind juni '40 en alleszins vóór 2 juli '40 hadden er tussen H. De Man, J. Van Eynde, V. Grauls en Edgar Den Haene besprekingen plaats over de eventuele

wederuitgave van deze krant. Volgens Grauls keurden Van Eynde en Den Haene tijdens die bijeenkomst ook het politiek manifest van De Man goed. Grauls en Van Eynde traden in verbinding met Mr. Wittemans, ‘die tot ons aller verwondering verklaarde: “Ik ben nationaal-socialist”.’ Wittemans gaf juridisch advies over de mogelijkheid Volksgazet te laten wederverschijnen. Zoals hij in een brief van de 2de juni '40 aan De Man liet weten, sprak hij over deze wederuitgave ook met Jan Brans en Lode Claes van Volk en Staat (dit blad werd kort nadien op de in beslag genomen persen van Volksgazet gedrukt).

Vervolgens werd een vergadering van de beheersraad van Excelsior, uitgeversmaatschappij van Volksgazet, belegd. Volgens Grauls werd daar het voorstel tot wederuitgave van Volksgazet door o.a. Van Santvoort, Grauls zelf en Van Eynde verdedigd en behaalde het de meerderheid. In het kantoor van Grauls vergaderden daarna de eventuele kandidaten voor de nieuwe redaktie, nl. Van Eynde, Den Haene, David de Vries (die door de anderen gewraakt werd, omdat hij Jood was). Grauls zou geen verdere stappen hebben aangewend na advies van De Man,

1

2

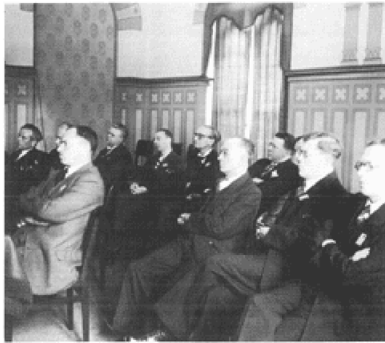
3

4

5

6

6bis

(1) Hendrik De Man (links) werd door de ‘patron’ van de Belgische Werkliedenpartij, Emile Vandervelde (rechts), gepatroneerd als de ‘coming man’ in de partij: (2) en (3). Met het Plan van de Arbeid wekte De Man inderdaad grote verwachtingen. (4) Vier groten uit de vooroorlogse B.W.P., v.l.n.r.: Paul-Henri Spaak, E. Vandervelde, H. De Man en A. Delattre. (5) Vooral in de jongeren stelde H. De Man zijn hoop: rechtstaande jeugdleider: Michel Tommelein, die tijdens de bezetting De Mans sekretaris zal worden. (6) H. De Man te midden van socialistische vooraanstaanden, onder wie niet weinigen tegenstanders zullen worden, zoals Camille Huysmans (midden achteraan met bril). (6bis) H. De Man (midden) met Vandervelde (links) en Désiré Bouchery (rechts) bij de viering van het 50-jarig bestaan van de B.W.P. in 1935.

7

8

9

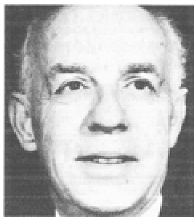
10

11

12

13

14

Hendrik De Man, voorzitter der Belgische Werkliedenpartij, richt zich tot haar leden

DE OORLOG IS UITGELOOPEN OP DE INEEN STORTING VAN EEN VERMOLMDE WERELD

De weg vrijgemaakt voor den Europeeschen vrede en de sociale rechtvaardigheid

Voor een beweging van Nationale heropstanding die alle levenskrachten der natie omsluit

14bis

Hendrik De Man (7) koesterde reeds vóór de oorlog politieke ambities, die hij pas tijdens de bezetting zou verwoorden. Zijn omgang met het Hof (8, 9 en 10) bracht hem tot een voor een socialist merkwaardige opvatting over het koningschap. Vooral tijdens het einde van de achttiendaagse veldtocht werkte De Man nauw met koning Leopold samen (11 - De Man, links, in het park van het kasteel van Wijnendale, waar de koning belangrijke beslissingen nam). Na de kapitulatie van de 28ste mei '40 bekende De Man zich tot de Nieuwe Orde. Sommige partijgenoten van De Man schuwden toen zijn gezelschap niet, zoals gewezen sekretaris van de B.W.P.-Propagandacentrale Maurits Naessens (12), vakbondsleider en naoorlogs eerste-minister Achiel Van Acker (13) en Jos Van Eynde (14). Van Acker en Van Eynde gingen nadien wel in het verzet. (14bis) Het beruchte juni-manifest van H. De Man verscheen in de gecensureerde pers (hier: Vooruit, 9 juli 1940).

15

16

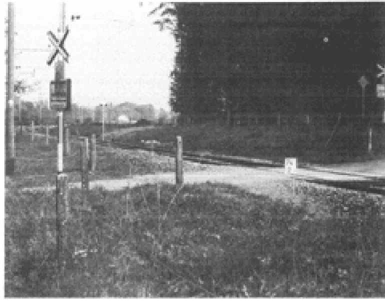

17

18

19

20

21

(15-19) Van midden '41 af trok De Man zich ontgoocheld uit de politiek en de kollaboratie terug, en wijdde zich in de Franse Haute-Savoie hoofdzakelijk aan zijn hobby's. (20) In 1945 werd De Man politiek asiel verleend in Zwitserland, waar hij hertrouwde. (21) In 1953 kwam De Man bij een auto-ongeval aan een onbewaakte spooroverweg in Zwitserland om het leven.

die het uiteindelijk wenselijker vond met *Vooruit* een overeenkomst te sluiten. Van Eynde moest dan ook in zijn brief aan De Man dd. 24 augustus '40 spijtig vaststellen, dat de ‘kwestie Volksgazet’ geen vooruitgang kende. Hij betwijfelde of het ‘propagandistisch gelukkig zou blijken’ Vooruit en Le Journal de Charleroi als tribunes te gebruiken zoals De Man van plan was, indien De Man, zo had Grauls aan Van Eynde verteld, ‘gunstige resultaten boekt bij een tocht naar Oostland’. Van Eynde legde De Man ook uit, dat hij hem sinds een paar weken geen regelmatige maandagbezoeken meer bracht, omdat hij uit materiële noodzaak een job bij de stad Antwerpen had aanvaard.

Vermits Volksgazet blijkbaar geen wederuitgave zou kennen, had Van Eynde een ander plan uitgebroed, nl. de oprichting van een Maandagblad, met een Franstalige tegenhanger Lundi-Journal. 's Maandags verschenen immers geen dagbladen meer, zodat een Maandagblad grote commerciële mogelijkheden bood. Die mogelijkheden werden nog vergroot ‘door het wegvallen van een boel Fransche “illustrés”, die slechts in zeer geringe mate door Duitsche ekwivalenten zijn vervangen (...) Kortom (...) als men bedenkt dat hier een sportmonopoliepositie te scheppen is met een lezend publiek van verscheidene millioenen menschen, lijkt de zaak me hoogst interessant. (...) Van den beginne af, zouden we den nadruk kunnen leggen op het BELGISCH karakter van de nieuwe krant die een geheel nieuwen titel, een geheel nieuwen lezerskring zou hebben en dus van al het oude en vermolmde veel losser zou staan, dan welke vernieuwde “Vooruit”, “Peuple” of “Volksgazet” ook; waarlijk politiek een onbeschreven blad zou zijn, waarmee naar het vertrouwen der breedst mogelijke massa zou worden gedongen’. De inhoud moest voor het grootste deel uit sport en lektuur bestaan, met zo mogelijk binnen- en buitenlandse weekoverzichten en politieke ‘echo's’. ‘(...) Ik hol wellicht een beetje door, maar dat komt, doordat ik vol ben van mijn onderwerp, en ook, omdat ik meen, dat hier de schoonste aanloop is naar HET groote EENE blad voor Vlaanderen én EENE blad voor het Franstalig België, waaraan ook gij reeds hebt gedacht. (...) De groote kwestie is natuurlijk: GELD en de toelating der DUITSCHE OVERHEID. Maar zijn beide werkelijk NIET te bekomen? Dat moet nog bewezen worden’. Maar noch van een wederuitgave van *Le Peuple* noch van Van Eynde's plannen kwam iets terecht.

Drukke tijden

Op politiek vlak had De Man in de zomer van '40 kontakten allerhande. De 10de augustus '40 dineerde De Man in de Duitse ambassade te Parijs met o.a. Abetz, Mevr. Didier en de rexistenleiders Leon Degrelle en Pierre Daye.

In augustus-september '40 had De Man eveneens kontakten met Romsée, Leemans en Elias. Volgens Tommelein zou De Man met Leemans, die toen reeds sekretaris-generaal voor Ekonomische Zaken was, onderhandelingen zijn gaan voeren over een ‘soort driebond Nederland-Vlaanderen-Wallonië onder de Belgische kroon, waarin Brussel een soort staatsenclave zou zijn’.

De overgang van Delvo, een vroegere medewerker van De Man, naar het V.N.V., keurde De Man nochtans af wegens de klerikale aard van het V.N.V. Volgens Delvo was De Man echter veel meer bekommerd om zijn trouw aan de Koning, zijn

bezorgdheid over de Belgische eenheid rondom de Kroon. Nog steeds volgens Delvo was De Mans binding met koning Leopold ook reeds vóór de oorlog sterker dan zijn aanhankelijkheid aan de partij, waarvan hij nochtans de voorzitter was.

De Man was in de zomer van '40 ook betrokken bij een zogenaamde studiereis naar Duitsland onder het motto ‘Das Reich’, waaraan 8 Vlamingen mochten deelnemen van wie De Man er twee mocht aanduiden. Het moesten universitairen zijn. Volgens Tommelein wilde Maurits Naessens er persé bij zijn. Naessens is inderdaad meegegaan, als enige socialist. Onder de acht deelnemers bevonden zich o.a. ook nog Jozef Van Bilsen (Verdinaso), Mon De Goeyse (Verdinaso), Fernand Coupé (kath.), Julien Verplaetse (Verdinaso). Ook Joris De Leeuw, die in '33 samen met o.a. Herman Vos en Firmin Mortier van het V.N.V. naar de B.W.P. was overgegaan, stelde zich kandidaat, maar was niet bij de acht uitverkorenen. Edward Coens, adjunkt van L. Major op de Transportcentrale, was eveneens kandidaat voor de reis naar Berlijn, maar ook hij is niet meegegaan. Het doel van deze door de Duitse regering georganiseerde reis bestond erin

propaganda voor het Derde Rijk te voeren. De groep werd de 3de oktober '40 ook door de Duitse minister van Buitenlandse Zaken, von Ribbentrop, ontvangen. Vrijwel alle Europese landen waren op die studiereis vertegenwoordigd. Naessens heeft aan De Man verslag uitgebracht. Hij was sterk onder de indruk (was ook de bedoeling van de Duitsers). 'Ze spreken van een Duizendjarig Rijk, maar er is veel kans voor', aldus Naessens. Hij had vooral bewondering voor de sociale organisatie (o.m. de Volkswagenidee). Naessens zou zich volgens Tommelein in Berlijn als sekretaris van Herrn Professor Dr. Heinrich De Man uitgegeven hebben. Het zou naar aanleiding van deze reis geweest zijn, dat 'hij den daver op het lijf kreeg en dat allerlei vrienden hem schuwden, o.a. Jan Van Overloop, Bert Van Kerckhoven, Cyriel De Swaef'. Toen was wellicht nog niet geweten dat Naessens tijdens zijn verblijf te Berlijn door een vooraanstaande uit de Deutsch-Belgische Gesellschaft de leiding van de in oprichting zijnde Algemene SS-Vlaanderen was aangeboden. Naessens weigerde niet meteen, maar nam het aanbod uiteindelijk toch niet aan.

In augustus '40 en in de daaropvolgende maanden ijverde De Man ook voor de totstandkoming van de UHGA. Waarschijnlijk was dit één van de doelstellingen van zijn (vermoedelijke) reis naar Berlijn in augustus'40. Vermoedelijke reis, want hoewel op dat ogenblik allerlei personen, zoals Van Eynde, Capelle (sekretaris van de koning), enz. op deze reis allusie maakten, heeft De Man na de bevrijding steeds ontkend dat hij toen naar Berlijn zou geweest zijn. Wat niet belet dat hij tijdens de bezetting bij herhaling zelf toespelingen op dit verblijf in Berlijn heeft gemaakt.

Nationale Bond Vlaanderen: met vijf man en een paardekop

Tijdens een jongerenvergadering dd. 16 februari '41 kantte De Man zich tegen de politiek van de V.N.V.-ers, die zich volgens De Man 'opwerpen als verdedigers van de Duitsche nationaal-socialistische belangen'. Hij vond het V.N.V. veel te kruiperig. 'Tragisch in dat verband is dat die heeren uitpakken met het verraad dat zij zouden hebben gepleegd (...). Met zulke menschen hebben wij niets te maken. Hun moreel niveau past niet voor ons volk. Onder zulke heeren kan ik niet leven. Dan trek ik er liever uit. Ik maak mijn houding niet afhankelijk van den uitslag van den oorlog'. Bij hemzelf was er van 'dienen der Duitschers geen sprake en zal ook in de toekomst geen sprake zijn'. De Man was volgens zijn eigen zeggen totnogtoe altijd naar de Duitsers gegaan 'om te beletten, om te vrijwaren, ook om te trachten zoveel mogelijk krijgsgevangenen terug te krijgen'. Hitler zou in de toekomst noodgedwongen 'een socialistischen staat moeten opbouwen. Wij gaan naar Europeesche eenheid en socialistische ordening. In dit licht moet men de toekomst van België zien'. De Man vond het belachelijk dat 'het V.N.V. dat vroeger nooit iets van het socialisme heeft begrepen thans het monopolie opeischen wil.' De Man zou trouwens in de daaropvolgende maanden trachten dit monopolie met de oprichting van een eigen beweging te beletten.

In de lente van '41 ondernam De Man nl. een laatste poging om met enkele anderen toch een nationale eenheidsbeweging tot stand te brengen, die een Vlaamse en een Waalse tak zou hebben en als overkoepelende naam 'Vrij België' zou dragen. De Vlaamse initiatiefnemers waren De Man en de Dinaso Jozef Van Bilsen, die De Man

reeds in '40 ontmoet had, en ook bevriend was geweest met Maurits Naessens, met wie hij in oktober '40 de reeds vermelde studiereis naar Berlijn had ondernomen. Reeds in maart '41 had Van Bilsen op verzoek van De Man een ontwerp gemaakt voor een nieuw Vlaams dagblad, dat o.l.v. De Man zou verschijnen. Het ontwerp omvatte ook enkele algemene beschouwingen van politieke aard. Van Bilsen vertrok van de vaststelling dat ‘de Europeesche solidariteit onontbeerlijk was’, maar stelde tegelijk dat deze solidariteit beter niet zou tot stand komen door een Duitse overwinning op Engeland: ‘het is door het Britsche imperialisme dat ons ras en onze beschaving de wereld beheerschen. (...) Vooral vanuit het standpunt eener kleine solidaire ruimte als deze der Nederlanden (...) ware een compromis tusschen de continentale hegemonie en het Britisch imperiaal universalisme een ideale vertrekbasis voor een ware renaissance’. Aangezien het nog niet zeker was of deze oorlog voor de machtsverhoudingen tussen Engeland en Duitsland beslissend zou uitvallen, ‘mogen wij

derhalve het lot van volk en land niet nu reeds aan dat van den vermoedelijken overwinnaar binden'. Het ontwerp steunde voorts op 'het verlangen naar een spoedige continentale vrede'. Als naam voor het blad stelde Van Bilsen trouwens De Nieuwe Tijd voor. Hij formuleerde een konkreet voorstel betreffende de inhoud, sterk geïnspireerd op Le Nouveau Journal (o.l.v.R. Poulet). Het verschijnen van dit nieuwe dagblad zou samenvallen met de stichting van de nieuwe nationale beweging, waarvan de Vlaamse vleugel Nationale Bond Vlaanderen zou genoemd worden. Uit het verslag van de beslissende vergadering tot stichting van de NBV, de 6de juni '41, blijkt dat op personen van diverse pluimage werd gerekend. Voor de socialisten waren op deze vergadering aanwezig: Albert Bijtebier (gewezen sekretaris van de BWP-federatie Brussel en penningmeester van de Unie), H. De Man, V. Grauls (toen voorzitter van de Unie van Hand- en Geestesarbeiders) en M. Tommelein; voor Het Laatste Nieuws: M. Daman, De Grave en Peeters; en als onafhankelijke figuren: J. Van Bilsen en G. Eeckels. In totaal slechts 9 personen, van wie men zich voor sommigen bovendien kan afvragen wie of wat ze vertegenwoordigden. Er waren ook enkele afwezigen, die zich hadden verontschuldigd: de gewezen koninklijke kommissaris voor de administratieve hervorming en latere bankier Louis Camu (die tot in '40 nauwe kontakten met het Hof en met sommige Duitse kringen onderhield, en in hetzelfde jaar ook lid van het Verdinaso was geworden), Dr. C. Hentze, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent en lid van de Vlaamse Kultuurraad, de V.N.V-er Piet Meuwissen, leider van de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie, F. Van den Eynde, direkteur van Het Algemeen Nieuws (dat reeds de 25ste mei '40 door de raad van beheer van De Standaard gelanceerd was) en de advokaat Hendrik Picard, gewezen senator voor het Vlaamsch Blok te Antwerpen. Volgens De Man was de nieuwe beweging erop gericht het feit te doen erkennen 'dat er naast de doeleinden van het V.N.V. nog een andere Vlaamsche politiek is'. In de loop van de vergadering formuleerde J. Van Bilsen echter bezwaren toen De Man het over federalisme had: 'Het federalisme was voor mij (Van Bilsen) toen een grotere hinderpaal om de collaboratie te aanvaarden dan het Duitse regime bv.' Bij De Man zou echter de bedoeling hebben voorgezeten ten minste de meest gematigde vleugel van het V.N.V. te interesseren. Aan de term federalisme hechtte hij alleen een 'psychologische waarde'. Ondanks deze oppositie stuurde De Man de 12de juni een programma-ontwerp voor de NBV naar Oberkriegsverwaltungsrat Thedieck van het MB. Mede onder druk van het V.N.V. wellicht kwam er geen toestemming tot oprichting van de NBV.

De Man geraakte in de zomer van '41 steeds meer geïsoleerd. De Unie was geen sukses geworden. Velen waren tegen hem: het V.N.V., anti-federalisten, zeer vele socialisten. Noch bij de bezetter, noch bij de Belgen zelf mocht hij op nog veel krediet rekenen. In juli '41 kreeg hij, op aandringen van het V.N.V, van de bezetter spreekverbod. Vele socialisten, die in het begin positief t.o.v. het manifest van 28 juni '40 en van zijn politiek hadden gestaan, veranderden van kamp. Van Acker, Anseele, Naessens, enz. kwamen niet meer regelmatig op bezoek. J. Van Eynde bijv. werkte in mei '41 mee aan het 1ste nummer van het illegale blad De Werker, onder de schuilnaam Homonovus.

Ook voor een konkurrent van Rex in Wallonië was er voor het MB blijkbaar geen plaats. Raymond De Becker (Le Soir) en Robert Poulet (Le Nouveau Journal) werkten aan de oprichting van een 'Parti unique des Provinces Romanes de Belgique', bedoeld

als tweelingbroer van de NBV. Begin augustus '41 ontvingen zij van het MB bericht, dat ze de zaak mochten vergeten.

De Kaki-Brigade: stoottroep voor de koning

In november '41 hield ook de kaki-brigade op te bestaan. Deze Kaki-brigade was in juni '40 door o.a. Tommelein, vóór de oorlog socialistisch jeugdleider, en Leo Moulin opgericht. Het was een groepering van gedemobiliseerde Jong-Socialisten, die, aldus Tommelein, ‘mores zou leren aan wie de koning aanviel. Op dat ogenblik dacht men dat er vredesonderhandelingen zouden tot stand komen en dat de koning zou vrijkomen. Om de koning uit gevangenschap te halen zou er een vorm van staatsgreep gebeuren met de KakiBrigade (dit in de veronderstelling dat er onderhandelingen aan gang waren). De koning zou door de Kaki-Brigade worden overgebracht van

Laken naar Brussel, en op die manier zou de koning weer aan de macht komen. Het ging om een verkleinde regering, die alle macht zou hebben.' De leden van de Brigade werden beschouwd als 'vrijwillige politieke soldaten van zoohaast de vredesvoorwaarden verkregen zijn. Zij zullen in de strengste orde en tucht dienen, en zich lichamelijk, moreel en geestelijk oefenen. Zij willen zich ten dienste stellen van den koning in het raam van een eenheidsorganisatie der oudstrijders'. Zij moesten ook 'bereid zijn, streng, tuchtvol en belangloos de bevelen uit te voeren van de leiders die zullen aangesteld worden door Hendrik De Man'. Konden geen lid worden van de Brigade: deserteurs van de achttiendaagse veldtocht, tegenstanders van een autoritair Belgisch socialisme en van de Europese eenheid, 'saboteurs en politieke woelmakers'. In een tekst, die niet lang na het manifest van de 28ste juni werd opgesteld, staat o.m.m.b.t. de organisatie vermeld, dat de uniform uit een kakibroek, kaki-hemd en zwarte das zou bestaan. 'Kleedij en houding moeten toonaangevend verzorgd zijn.' Als insigne zou de staalhelm gebruikt worden. Er zou ook gegroet worden, nl., zoals in die jaren wel meer voorkwam, ... 'met den rechterarm rechtop gestrekt'.

Enkel die oudstrijders zouden toegelaten worden 'die door hun militaire ervaringen tot de noodzakelijkheid van een ijzeren tucht besloten zijn, van elkeen des te sterker zelfverloochening en moed eischend als hij gezag uitoefent, en eischend dat op elke trap der hiërarchische rangorde de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid heersche, de volmaakte onderlinge verhouding, die dienstfierheid, het offeren als eeredienst, de drang naar duidelijkheid en volmaaktheid. (...) Het komt er van nu af op aan, dat we het Socialisme zien als een systeem waar de plichten naast de rechten staan: Vervangen we de werkloozenondersteuning door de verplichting te werken voor iedereen! Leeren we de verantwoordelijkheid en het gezag der leiders organiseeren in plaats ze af te breken! Erkennen we dat de werkelijke demokratie helemaal geen uitstaans heeft met het Rijk der bazelende politiekers en der vergaderbureaukraten die de verantwoordelijkheden van zich afschudden en verminken, doch dat deze moet steunen op de persoonlijke verantwoordelijkheid van beproefde en erkende leiders die het voorbeeld geven van zelfverloochening en moed! (...) Laat ons de uitgelezen brigade worden der strengen! Leve de stalen helm! Staal, dat gehard werd door het vuur, symbool der hardkoppen, die met open en onvervaarde oogen vóór hun leiders staan waarvan ze de bevelen in ontvangst nemen zonder aarzeling noch achterdocht omdat ze weten dat de strijd zal hard zijn en dat een harde strijd een bijna fanatieke overgave eischt evenals een zwijgzame tucht die noch halfslachtig noch betwist kan zijn'. Er werd in het vooruitzicht gesteld dat de eerste bevelen zouden betrekking hebben op 'het aan te nemen gedrag tegenover de "heimkehrer" die moeten belet worden de revolutionaire toekomst te saboteeren met behulp van de behoudsgezinde machten van het verleden'. Met het oog op de vorming van de Brigade werden door Tommelein een reeks vergaderingen belegd, vooral te Antwerpen en in Oost- en West-Vlaanderen. 'Met al deze menschen werd gesproken over het definitieve verdwijnen der partijen, de noodzakelijkheid om, in afwachting dat de koning weer regeeren kan, ons voor te bereiden ten einde onmiddellijk dienstbaar te zijn, over de noodzakelijkheid de geesten voor te bereiden op een eenheidsbeweging, buiten de politiek om, maar met nationaal-socialistischen inslag; over samenwerking met Duitschland'. De brigade rekruteerde ook in Wallonië. De omstanigheden waarin de Brigade zou optreden (vrijkomen van de koning en vredesonderhandelingen) werden

niet gerealiseerd. Toch verdween de Kaki-Brigade niet meteen. De aktiviteiten beperkten zich tot bestrijding van ‘geruchten’, van ‘tegenstrij-digheden’, van de ‘Engelse radio’, van ‘partijgeest’. Er werden boeken besproken en argumenten tegen de attentisten ontleed. Eén keer per maand werd een 20 km lange marsj georganiseerd. De 5de november '41 deelde Tommelein aan Thedieck mee, dat er sedert april '41 geen bijeenkomsten meer belegd waren en dat de belangstellenden ervan verwittigd waren geworden dat de Kaki-Brigade overal had opgehouden te bestaan. Er werd geen reden vermeld, maar de Brigade was toen overbodig geworden, omdat de kansen van De Man en de koning om op dat ogenblik nog een politieke rol te spelen onbestaande waren.

De Man buitenspe!

In het najaar '41 zag De Man zijn rol uitgespeeld en trok hij zich in vrijwillige ballingschap in de Haute-Savoie terug. Hij bracht daarna enkel nog sporadisch een bezoek aan België. In november '41 werd hij als hoogleraar aan de ULB, samen met de meeste van zijn kollega's, afgezet. Omstreeks dezelfde tijd hielden ook zijn voorheen zo talrijke bezoeken aan de koning op. De 3de november '41 richtte hij nog wel een nota aan Leopold III met ‘Bedenkingen in verband met de koninklijke entourage’. Het was een scherpe kritiek op de houding en het gedrag van de raadgevers van de koning. De koning was niet alleen de gevangene van zijn dynastieke verplichtingen en van de Duitse Wehrmacht, maar ook van zijn omgeving. De raadgevers van de koning waren volgens De Man vaak de spreekbuizen van de financierswereld. Ergerlijk vond De Man vooral, dat leden van de koninklijke omgeving een volgens De Man vals beeld van de koning begonnen te verspreiden, als zou Leopold nog enkel op een Engelse overwinning mikken. Uit de vroegere vrijwel dagelijkse omgang met de koning wist De Man dat dit beeld niet met de werkelijkheid strookte. De Man bemoeide zich nog één keer rechtstreeks met de gang van zaken in België, toen hij zich in een scherpe brief aan Dr. Voss dd. 29 maart '42 niet meer solidair met de Unie verklaarde, nadat Unie-voorzitter Grauls was afgezet en vervangen door de V.N.V.-er Edg. Delvo. Deze brief werd in gestencilde vorm op grote schaal verspreid.

De 24ste augustus '44 werd De Man, samen met het echtpaar Didier door de Franse F.F.I. aangehouden, toen zij naar Zwitserland wilden vluchten. De Man werd terug vrijgelaten en kon zich alsnog in Zwitserland vestigen. In België werd hij bij verstek tot 20 jaar gevangenisstraf veroordeeld. De Man trachtte vergeefs een herziening van zijn proces te bekomen. In 1953 kwam hij in Zwitserland bij een ongeval om het leven.

5 De gekroonde republiek: de naoorlogse koningskwestie

De 11de augustus 1951 deed koning Leopold III definitief troonsafstand ten voordele van zijn meerderjarige zoon Boudewijn. Hiermee kwam een einde aan de koningskwestie, die meer dan vijfjaar lang het naoorlogs politiek leven in België had beheerst, om niet te zeggen vergiftigd.

Hoe was het zover gekomen?

Reeds tijdens de Duitse bezetting stond het vast, dat Leopold III na de oorlog op zijn minst een betwiste vorst zou worden. Maar doordat de koning de 7de juni 1944, daags na de geallieerde landing in Normandië, op bevel van Hitler naar Duitsland was weggevoerd, was hij bij de bevrijding van België in september 1944 dé grote afwezige. Niemand in België wist waar hij zich bevond. Ook de regering Pierlot niet, die tijdens de

eerste dagen van september 1944 enigszins schoorvoetend uit Londen te Brussel terugkeerde. Vanuit Londen had de Belgische regering herhaaldelijk op verzoening met de koning aangestuurd, evenwel niet zonder bepaalde voorwaarden te stellen. Maar de verzoeningsbereidheid was er alleszins van regeringszijde, veel minder of helemaal niet vanwege de koning. Zulks was nog ten overvloede gebleken uit zijn 'Politiek testament' (zie p. 64 en 68), waarvan Pierlot en de minister voor Buitenlandse Zaken Spaak daags na hun terugkeer uit Londen kennis kregen. Nochtans heeft de regering Pierlot het 'Politiek testament' niet willen uitbuiten. In september 1944 hield Pierlot een toespraak in het parlement, waarin hij integendeel het voornemen aankondigde de koning opnieuw al zijn grondwettelijke rechten te laten uitoefenen, van zodra de vorst uit Duitse gevangenschap zou bevrijd zijn.

In afwachting daarvan werd Leopolds jongere broer Karel de 20ste september 1944 tot prins-regent aangesteld. In maart 1945 werd koning Leopold met zijn gezin door de Duitsers naar Strobl, bij Sankt-Wolfgang in Oostenrijk, overgebracht. Daar werd hij de 7de mei 1945 door de Amerikanen bevrijd. Maar nog vóór zijn bevrijding was het reeds duidelijk geworden, dat zijn eventuele terugkeer in het land tot politieke moeilijkheden zou leiden. De kommunistische partij was onvoorwaardelijk tegen zijn terugkeer op de troon gekant. Ook het socialistisch partijbureau sprak zich de 2de mei 1945 voor troonsafstand uit, en een week later deed het socialistisch vakverbond, het A.B.V.V., hetzelfde. De liberalen waren verdeeld, maar waren zeker geen onvoorwaardelijke verdedigers van Leopold III. Enkel de katholieke partij, de C.V.P. en de kristelijke vakbond wilden zijn onvoorwaardelijke terugkeer. De C.V.P. was bijgevolg de enige uitgesproken koningsgezinde partij in de regering Van Acker, die aan het bewind was op het ogenblik, waarop de koning bevrijd werd.

In deze omstandigheden begaf eerste-minister Van Acker zich de 9de mei 1945 naar de koning te Strobl, samen met de prins-regent en enkele ministers. Van Acker vertrok met de eerlijke bedoeling de terugkeer van de koning mogelijk te maken, maar was tegelijk ervan overtuigd dat zulke terugkeer niet zonder moeilijkheden zou verlopen. Alleszins moest Leopold volgens Van Acker een radiotoespraak houden, waarin de koning hulde aan de geallieerden en aan het verzet zou brengen. De koning stemde hiermee in. Tevens vroeg Van Acker, dat de koning zich van sommige van zijn medewerkers zou ontdoen. Hoogstwaarschijnlijk werden hiermee generaal Van Overstraeten en 's konings sekretaris Capelle bedoeld, wier optreden tijdens de bezetting wegens hun kontakten met kollaboratiekringen fel betwist werd. De koning beloofde dat hij dit zou onderzoeken. Uit de besprekingen met Van Acker en de andere ministers deed de koning echter de indruk op dat de regering hem eigenlijk van de troon weg wilde, maar dat zij zelf hiervoor niet de politieke verantwoordelijkheid wilde dragen. Verscheidene ministers, onder wie Spaak, zouden hem hebben aangeraden voorlopig niet terug te keren, en ook nog 'andere personaliteiten' te raadplegen. Wat er ook van zij, en ondanks het feit dat Van Acker twee lege autovoertuigen had meegenomen om zelfs de onmiddellijke terugkeer van de koning niet uit te sluiten, keerden de eerste-minister en zijn kollega's na enkele dagen zonder de koning naar Brussel terug. Officieel bleef de koning om gezondheidsredenen in Oostenrijk, en volgens een latere verklaring van Van Acker was de koning inderdaad ziek, maar had hij ook aan Van Acker verklaard: 'Er is geen sprake van, dat ik binnen een maand naar België terugkeer'.

Begin juni '45 reisde Van Acker opnieuw naar Leopold III, deze maal naar Augsburg, waar de koning in het Amerikaans hoofdkwartier verbleef. Van Acker maakte er gewag van het feit, dat ook de Britten en de Amerikanen tegen de terugkeer van de koning gekant waren. Dat de Britten niet erg met koning Leopold waren opgezet, is begrijpelijk: de hele oorlog door had hij vastgehouden aan een neutraliteitspolitiek, die regelrecht tegen de Britse politiek en tegen deze van de door de Britten gesteunde Belgische regering Pierlot inging. Bovendien had de koning de geallieerden, dus ook de Britten, opvallend koel behandeld in zijn ‘Politiek testament’, dat ook voor hen bestemd was, en waarvoor Churchill slechts bittere kommentaren overhad. Reeds alvorens de koning door de Amerikanen bevrijd was, hadden de geallieerde eenheden, die in Europa voortvochten, de richtlijn ontvangen de koning, van zodra hij zou bevrijd zijn, ter plaatse te houden. Het hoeft dan ook niet te verwonde-

ren, dat het vliegtuig, waarom de koning onmiddellijk na zijn bevrijding bij de Amerikanen had verzocht om naar België terug te keren, hem werd geweigerd. Er was dus niet enkel binnenlandse, maar ook buitenlandse oppositie.

Intussen hadden àlle leden van de omgeving van de koning ontslag ingediend. Voor het eerst dook nu een nieuwe figuur rond de koning op: Jacques Pirenne, een zoon van de bekende historicus Henri Pirenne, en zelf hoogleraar in de geschiedenis aan de Université Libre de Bruxelles. Jacques Pirenne was in de jaren '20 bij allerlei rechtse initiatieven betrokken, en weigerde in 1936 slechts na enig aarzelen een zetel als gekoöpteerd senator voor Rex. In Vlaamsvoelende kringen stond hij niet zo best aangeschreven. Hij behoorde immers na de eerste wereldoorlog tot de oprichters van de uitsluitend Franstalige Ecole des Hautes Etudes te Gent, die als tegengewicht moest dienen voor de nochtans slechts gedeeltelijk vernederlandste Rijksuniversiteit. Bovendien had Pirenne in 1928, met de financiële steun van de industrieel Solvay, voor een gedeeltelijke publikatie van het archief van de Raad van Vlaanderen uit de eerste wereldoorlog gezorgd. Uit dit in Duitsland aangekocht archief was de kollaboratie van de Vlaamse aktivisten ondubbelzinnig gebleken. Pirenne kende koning Leopold reeds lang: Pirenne had hem als jonge prins geschiedenis onderwezen, en toen Leopold III in 1939 een nieuwe kabinetschef moest kiezen, zou zijn voorkeur naar Pirenne zijn uitgegaan. Maar toen werd het Louis Frédéricq, evenals Pirenne van liberalen huize.

Tijdens de tweede wereldoorlog verbleef Pirenne in Frankrijk en Zwitserland. Na het ontslag van de leden van de omgeving van de koning trad Pirenne als sekretaris van koning Leopold op. Pirenne was bijna 10 jaar ouder dan de koning, voor wie hij een onbegrensde verering koesterde. Vijf jaar lang heeft Pirenne in de koningskwestie een hoofdrol gespeeld. Hij is, als uitgever van een reeks publikaties ter verdediging van de koning, grotendeels verantwoordelijk voor de Leopoldistische versie van het optreden van de koning tijdens de bezetting, een versie, die niet met de werkelijkheid overeenstemt. Bij het opstellen van deze versie werd Pirenne aanzienlijk beïnvloed door graaf Capelle, die tot 1945 als sekretaris van de koning optrad.

De 14de juni '45 begaf eerste-minister Van Acker zich opnieuw naar Leopold III in Oostenrijk, deze keer op nadrukkelijk verzoek van de koning, en in gezelschap van Pirenne. Tijdens deze besprekingen kondigde de koning aan, dat hij op staande voet naar België wenste terug te keren. Volgens Van Acker moest die terugkeer toch enigszins voorbereid worden. De socialistische voorman stelde daarom de 18de juni als datum voor de terugkeer voor. Luidens het door Pirenne opgesteld verslag verklaarde Van Acker, dat hij zijn kollega's niet zou meedelen, dat de koning de 18de zou terugkeren. Hij zou hun enkel vragen zich de ganse dag ter beschikking te houden. Samen met de koning besprak Van Acker het ontwerp van troonrede, die de koning na zijn terugkeer vóór het parlement zou uitspreken. De tekst, die grotendeels door Pirenne was opgesteld, bleef opvallend koel over de regering Pierlot te Londen, maar bevatte toch een hulde aan de Belgische bevolking en aan de prins-regent, alsmede woorden van dank voor de geallieerden en het verzet. Ook werd uitleg verstrekt over het optreden van de koning tijdens de bezetting, uitleg die weliswaar niet met de werkelijkheid strookte, maar waarover Van Acker blijkbaar niet gestruikeld is.

De koning had dus aan nagenoeg alle door de regering gestelde voorafgaande voorwaarden voldaan, vermits ook de leden van zijn omgeving ontslag hadden ingediend. En nochtans besliste de ministerraad van de 16de juni 1945 onder

voorzitterschap van de naar België teruggekeerde eerste-minister Van Acker, dat de regering de politieke verantwoordelijkheid voor de terugkeer van de koning niet op zich kon nemen. De regering Van Acker diende bijgevolg ontslag in en oordeelde dat zij zelfs de lopende zaken niet meer kon verzekeren, en bijgevolg ook de orde niet zou kunnen handhaven indien de koning zou terugkeren. Welke kink in de kabel was gekomen is tot op heden niet bekend. Druk van de geallieerden? Of nog meer: is Van Acker teruggekrabbeld onder druk van de groeiende oppositie tegen de koning, met inbegrip van zijn eigen partijbureau? Het is ook niet uitgesloten, dat politici, die tijdens de oorlog te Londen verbleven (Spaak bijv.), de koning kwalijk namen, dat hij in zijn ontwerp van troonrede de Belgische regering te Londen nog steeds bleef negeren.

Het was alleszins duidelijk, dat de tegenstellingen omtrent Leopold III scherper waren ge-

1

2

3

LEOPOLD of GEEN PATATTEN !

De katholieke Boeren, die het Volk tijdens den Oorlog uitplunderden, beproeven een nieuwe Manœuvre

Het Ministerie van Ravitailleering deelt mede :

Algemeen is bekend dat verscheidene extremistische groepeeringen en zelfs een invloedrijke landbouwersvereeniging ordewoorden geven, waarbij de levering van aardappelen van den onmiddellijken terugkeer van den Koning afhankelijk gemaakt wordt.

Het Ministerie van Ravitailleering vestigt speciaal de aandacht van alle burgers op de ernstige gevolgen welke dergelijke houding, voor gansch het land met zich kan brengen, en wijst op den rechtmatigen wrok welke de arbeidersbevolking zou kunnen koesteren.

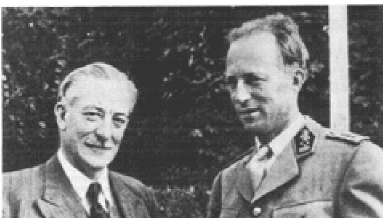
Wij zijn allen solidair. De voeding van het volk willen tegenwerken, is een dwaas middel en zou zich spoedig keeren tegen degenen die het aanbevelen. Het land heeft behoefte aan arbeid, kolen, electriciteit, stikstofmest en dit alles veronderstelt een voldoende rantsoen aardappelen. Dit mag niet uit het oog verloren worden. Het Ministerie van Ravitailleering rekent op het gezond verstand van de landbouwers en is er van overtuigd, dat zij tegenover de natie dergelijke zware verantwoordelijkheid niet op zich zullen willen nemen. Maar het heeft gemeend dezen oproep openbaar te moeten maken opdat de gansche bevolking zou weten aan wien een eventueele aardappelschaarschte zou zijn te wijten.

LEOPOLD III GAAT ZICH IN ZWITSERLAND VESTIGEN

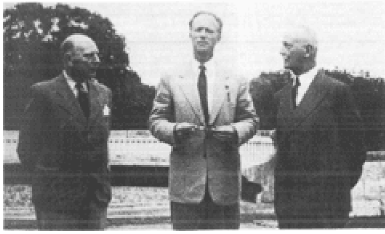
Belga meldt : In volledige overeenstemming met den Prins Regent, de Belgische regeering en de militaire geallieerde overheid, hebben de Koning en de koninklijke familie het inzicht zich eerlang naar Zwitserland te begeven. De plaats waar de Koning zich zal vestigen is nog niet bekend.

Bovendien wordt gemeld, dat Leopold III den heer Pirenne, een van zijn slechte raadgevers, tot secretaris heeft benoemd.

4

5

6

7

(1) Prinses Liliane met de kleine prins Alexander in Duitse gevangenschap (1945).
(2) en (3) Koning Leopold (links, met Amerikaanse officieren) onmiddellijk na zijn vrijlating in mei '45.
(4) De kommunistische partij en de 'Rode Vaan' behoorden tot de onvoorwaardelijke tegenstanders van koning Leopold.
(5) Van oktober '45 tot juli '50 verbleef koning Leopold te Pregny in Zwitserland. De koning in gezelschap van zijn naoorlogse sekretaris Jacques Pirenne, die een belangrijk aandeel heeft gehad in de Leopoldistische versie van het optreden van de koning tijdens de oorlog.
(6) In juni '45 namen alle leden van de koninklijke omgeving ontslag. Sommigen onder hen ontmoetten nadien nog de koning te Pregny. Links de gewezen privé-sekretaris van de koning, Willy Weemaes; rechts generaal Tilkens, gewezen hoofd van het Militair Huis.
(7) Een andere hoofdakteur uit de koningskwestie, Gaston Eyskens, eerste-minister van 1949 tot maart 1950, aan de ontbijttafel met zijn echtgenote.

LA BELGIQUE SANS SON ROI EST UN VASTE TOMBEAU
UN DESERT, UN ABIME, UN PAYS SANS DRAPEAU.

8

JA

9

10

11

12

13

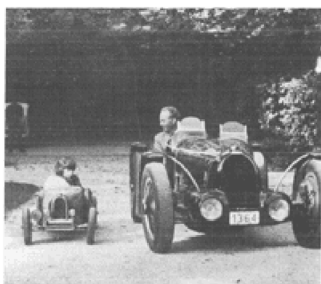
14

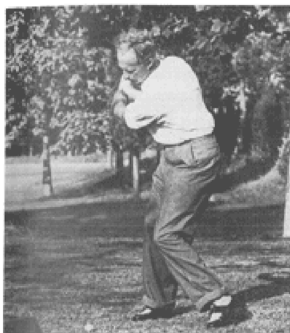
15

Tussen 1945 en 1950 werd koning Leopold door vurige voorstanders (8-9) op de handen gedragen, en door even vurige tegenstanders (10-11) aangevallen. P.-H. Spaak (10) stond hierbij vooraan.
(12) In de vroege morgen van de 22ste juli 1950 keerde koning Leopold uit zijn Zwitserse ballingschap terug. Rechts van hem de grootmaarschalk van het Hof, prins Amaury de Mérode.
(13-14) Na de terugkeer van de koning braken hevige onlusten uit. In nagenoeg één week tijd stelde de Staatsveiligheid meer dan 50 aanslagen met springstoffen vast.
(15) Om een burgeroorlog te vermijden, droeg koning Leopold in augustus '50 de macht aan zijn oudste zoon, kroonprins Boudewijn, over.

16

17

18

19

20

21

Het privé-leven van koning Leopold gaf vooral tijdens de koningskwestie aanleiding tot heel wat kommentaar. (16) Prinses Liliane met de pasgeboren prins Alexander in het kasteel van Laken in 1942. (17) Vader Leopold en zoon Alexander rijden allebei per auto. (18) Zowel prinses Liliane als koning Leopold (19) waren verzot op golfspelen. (20) De jonge Liliane Baels (tweede van rechts), met v.l.n.r. vader Hendrik Baels, toen goeverneur van West-Vlaanderen, prins Boudewijn, prinses Joséphine-Charlotte en moeder Baels.

(21) Terug van een reis: ex-koning Leopold, de jonge koning Boudewijn met zijn stiefmoeder, prinses Liliane, en prins Alexander.

worden. Van juli '45 af oordeelde Van Acker, dat troonsafstand onvermijdelijk was geworden. Kwam die er niet, dan zou een openbaar debat in het parlement over het optreden van de koning gehouden worden. Intussen was nl. het verslag bekend geworden, dat door de tolk Paul Schmidt was opgesteld over het onderhoud, dat de 19de november 1940 te Berchtesgaden tussen Hitler en Leopold III had plaatsgevonden. Uit dit verslag bleek duidelijk, dat de koning toen ervan uitging, dat Duitsland de oorlog op het vasteland had gewonnen, en dat de vorst Hitler had gevraagd of deze na de oorlog de zelfstandigheid van België in een door Duitsland gedomineerd Europa kon waarborgen. In de bevrijdingsroes van 1945, en op een ogenblik waarop de eerste gruwelen over de koncentratiekampen bekend werden, leek zulks voor velen ronduit een schande. In de ogen van heel wat Belgen had de koning zich politiek onmogelijk gemaakt.

De 14de juli 1945 schreef de koning aan de regent, dat hij zich bij de resultaten van een volksraadpleging zou neerleggen. In klare taal: voorlopig weigerde Leopold af te treden. Het antwoord van de regering was kort en duidelijk: in de Kamer werd een openbaar debat gehouden over het optreden van de koning, ook tijdens de bezetting - een debat, waarbij eerste-minister Van Acker de koning niet meer spaarde. Van Acker bracht aan de hand van Duitse getuigenissen enkele feiten over de ontmoeting Hitler-Leopold aan het licht. De eerste-minister werd nu de schietschijf van de voorstanders van de koning, die de vorst verdedigden met het argument: ‘Een Duitse getuigenis is een verdachte getuigenis’. Zij waren evenwel niet zo kritisch als zulke getuigenis ten voordele van de koning sprak.

De 19de juli '45, daags vóór het kamerdebat begon, werd een wet goedgekeurd, waarin bepaald werd, dat enkel het parlement kon beslissen wanneer de onmogelijkheid om te regeren voor de koning zou ophouden. Sinds de 28ste mei '40 bevond de koning zich in die onmogelijkheid, omdat hij krijgsgevangene was. Maar in juli '45 was hij dat niet meer. En toch kon hij toen niet terugkeren, precies omdat hij zich in de ogen van de parlementaire meerderheid politiek onmogelijk had gemaakt.

In augustus '45 vormde Achiel Van Acker een nieuwe regering, bestaande uit socialisten, liberalen, kommunisten en enkele leden van de Union Démocratique Belge, een travaillistische kristelijke demokratische formatie, die zich van de katholieke partij had afgescheurd. Een regering dus die bepaald niet Leopoldistisch was, want de enige partij die de koning bleef verdedigen en zich met een volksraadpleging akkoord kon verklaren, de CVP-PSC, bevond zich in de oppositie. Vooral de socialisten legden de nadruk erop, dat Lepold III nog slechts ‘de koning van één partij’ was, en dat de troonsafstand zich opdrong. Maar de liberale sekretaris van de koning, Jacques Pirenne, oordeelde het gevaarlijk dat Leopold nog slechts door één opiniegroep verdedigd werd. Aldus, zo meende Pirenne, kon Leopold III inderdaad niet langer de koning van alle Belgen blijven. Bijgevolg vatte hij met de steun van de industrieel Solvay het plan op een wig te drijven in de liberale partij, die zich hoe langer hoe meer anti-Leopoldistisch was gaan opstellen. Met dit doel financierde Solvay een nieuw dagblad ‘L'Occident’, dat in 1946 verscheen, en dat mede door Pirenne werd geleid. Opzienbarende resultaten leverde het niet op, maar het liet wel blijken dat niet alle liberalen tegen de koning waren.

In oktober 1945 vestigde koning Leopold zich met zijn gezin te Pregny in Zwitserland. Bij die gelegenheid richtte hij een boodschap tot de Belgen, waarin hij

herhaalde, dat hij zich aan een volksraadpleging wilde onderwerpen. De eerste naoorlogse verkiezingen vonden pas in februari '46 plaats. Het meest spektakulair kenmerk hiervan was de enorme vooruitgang van de kommunisten: op een totaal van 202 kamerzetels behaalden zij er 23, en werden aldus de derde partij in het land, na de C.V.P. (92 zetels) en de B.S.P. (69 zetels), maar vóór de liberalen met slechts 17 zetels. Sinds september '44 waren reeds kommunisten in de regering opgenomen, en het lijdt geen twijfel dat zij tijdens de koningskwestie voor de socialisten de rol van een zweeppartij hebben vervuld.

De kommunisten aarzelden ook niet de voorstanders van de koning als reaktionairen en neofascisten af te schilderen. De vurigste Leopoldisten waren inderdaad te vinden in groeperingen, waarvan de leden vóór en tijdens de oorlog niet zelden autoritaire opvattingen waren toegedaan. Zo bijv. de Nationale Koningsgezinde Beweging, een verzetsorganisatie, die alleszins tijdens de bezetting een rechts-autoritair pro-

gramma verdedigde. Zo bestond de redaktie van het ultra-Leopoldistische blad 'Septembre', dat mede door baron de Launoit werd gefinancierd, grotendeels uit gewezen leden van het vooroorlogs extreem-rechts Nationaal Legioen. Maar het staat anderdeels vast, dat onder de verdedigers van de koning, met name binnen de C.V.P.-P.S.C. ook heel wat overtuigde demokraten voorkwamen.

De C.V.P., de enige partij die de terugkeer van koning Leopold op de troon wenste, zal tot 1950 ernaar streven in het parlement de absolute meerderheid te behalen. Tot zolang bleef de koningskwestie hangend. In maart 1947 was Paul-Henri Spaak de eerste-minister geworden van een socialistisch-katholiek kabinet. Zoals in andere Europese landen waren de kommunisten uit de regering verdwenen. In september '47 nam Spaak schriftelijk kontakt met de koning op. Spaak wilde nu naar een vredelievende oplossing streven: noch volksraadpleging, noch onmiddellijke troonsafstand. Maar de koning hield aan een volksraadpleging vast. Als die hem geen 'onbetwistbare meerderheid' zou opleveren, zou hij aftreden. Maar hij liet na die meerderheid in cijfers om te zetten, waarop de socialisten precies aandrongen.

Slechts in oktober 1949, toen een katholiek-liberale regering onder leiding van Gaston Eyskens was gevormd, liet de koning weten, dat hij zou aftreden, indien hij minder dan 55% van de stemmen zou behalen. De regering-Eyskens was ertoe bereid de volksraadpleging te organiseren. De 27ste oktober '49 werd in de Senaat, waar de C.V.P.-P.S.C. nu over de absolute meerderheid beschikte, de wet goedgekeurd waardoor een volksraadpleging mogelijk werd.

Deze werd zondag de 12de maart 1950 gehouden. Aan alle meerderjarige mannen en vrouwen werd de vraag gesteld of koning Leopold volgens hen als regerend vorst mocht terugkeren. 57,68% van de bevolking antwoordde hierop bevestigend. De koning had dus meer dan de door hem gestelde grens van 55% behaald. Maar de verdeling van de stemmen over de landsgedeelten zorgde voor nieuwe problemen: 72% van de Vlamingen stemden voor de koning, maar in Wallonië werden slechts 42% ja-stemmen geteld. Ook in het arrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde haalde de koning geen meerderheid (48%). De verdeeldheid betrof evenwel niet enkel Vlamingen en Walen. 21 van de 30 kiesarrondissementen, waarin de koning de meerderheid had behaald, waren overwegend agrarische en weinig geïndustrialiseerde gebieden. De 9 arrondissementen, waarin hij geen 50% van de stemmen had bekomen, waren precies de sterk geïndustrialiseerde gebieden op de as Luik-Charleroi, waar overal de socialistische partij en vakbond en in mindere mate de kommunisten sterk stonden. Zelfs in Vlaanderen, waar de koning in het algemeen beschouwd op een ruime meerderheid kon bogen, was het verschil tussen industrie- en landbouwgebieden duidelijk merkbaar. De veel verspreide mening, dat de koningskwestie door de kommunautaire tegenstellingen werd gedomineerd, dient bijgevolg genuanceerd. Want ook de tegenstelling tussen links en rechts heeft bij de keuze vóór of tegen de koning een aanzienlijke rol gespeeld.

Na de volksraadpleging stond eerste-minister Eyskens voor zware problemen. Niet alleen had zij scherpe tegenstellingen aan het licht gebracht, maar bovendien dienden de liberalen in de regering Eyskens kort na de volksraadpleging ontslag in. Zij waren geen voorstanders meer van een terugkeer van de koning zonder meer. Opnieuw werd de terugkeer van de koning geblokkeerd. Nadat Paul Van Zeeland vergeefs had getracht een nieuwe regering op de been te brengen, werden de 4de juni 1950 nieuwe verkiezingen gehouden. Die leverden voor de C.V.P.-P.S.C. de

lang verhoopte absolute meerderheid in Kamer en Senaat op. Op een gezamenlijk aantal van 212 kamerzetels behaalde de C.V.P. er 108, waarvan bijna 2/3de in Vlaanderen, tegenover 77 voor de B.S.P., 20 voor de liberalen en 7 voor de kommunisten. Er was bijgevolg een sterke oppositie: tegenover de 108 katholieke kamerzetels stonden 104 zetels van socialisten, liberalen en kommunisten samen. En deze drie partijen waren alleszins tegen een onvoorwaardelijke terugkeer van de koning gekant.

In deze omstandigheden vormde de Waalse katholiek Jean Duvieusart een homogene C.V.P.regering, hoewel sommige Vlaamse C.V.P.-ers een Vlaams katholiek, Paul-Willem Segers, als eerste-minister hadden gewenst, omdat zulks hun een steviger waarborg voor de terugkeer van de koning leek. Onder de kortstondige regering-Duvieusart kende de koningskwestie haar ontknoping. Reeds vrijwel onmiddellijk na de

volksraadpleging waren de eerste sociale onlusten uitgebroken. De 22ste maart 1950 riep de socialistische vakbond een algemene staking uit. Te Luik belegde de socialistische gemeenschappelijke aktie een grote meeting met veelzeggende slogans. ‘Leopold III, zo luidde één van de leuzen, zal nooit meer de koning van de Walen en nog veel minder van de arbeiders zijn’. Na de verkiezingen van juni '50 nam het verzet tegen de koning nog toe. Begin juli braken in het Waalse steenkolenbekken stakingen uit. Enkele dagen later breidden zij zich tot de industriebekkens van Luik en Charleroi uit en de 15de juli '50 was een eerste 24-urenstaking gehouden.

Nochtans wilde de regering-Duvieusart ten minste een poging doen om de koning terug te brengen. Zonder veel enthousiasme echter. Bij een bezoek aan Pregny, de 25ste juni 1950, sprak Duvieusart met majoor Rombouts van het Militair Huis van de koning. Rombouts sprak de hoop uit, dat de koning spoedig naar België zou kunnen terugkeren, waarop Duvieusart antwoordde: ‘U gelooft nog in Sinterklaas!’ Niettemin keerde koning Leopold de 22ste juli 1950 naar België terug. Twee dagen vóór zijn terugkeer was door 197 C.V.P.-P.S.C.-parlementsleden en één enkele liberaal, Hilaire Lahaye, de onmogelijkheid om te regeren opgeheven, waarin de koning zich tot dan toe had bevonden. Intussen was in Wallonië tot de eerste sabotagedaden overgegaan. Tijdens de laatste dagen van juli '50 breidde de algemene werkstaking zich over het ganse land uit. In Waalse en socialistische kringen dook de gedachte aan een mars op Brussel op, waarbij een bestorming van het paleis te Laken niet werd uitgesloten. Ultra-Leopoldistische stoottroepen, zoals het Verbond L. III, bereidden zich van hun kant op een desnoods gewapende konfrontatie met de anti-Leopoldisten voor. Voor hen dienden de tegenstanders van de koning het internationaal kommunisme, terwijl sommige tegenstanders niet aarzelden de Leopoldisten en zelfs koning Leopold met het fascisme te vereenzelvigen.

In Waalse socialistische kringen werd zelfs aan de vorming van een voorlopige Waalse regering gedacht, die een Waalse republiek zou uitroepen, indien koning Leopold zou aanblijven. Als mogelijke eerste-minister werd aan Joseph Merlot gedacht, Buitenlandse Zaken zou naar Fernand Dehousse gaan, Sociale Zaken naar Arthur Gailly, Landsverdediging naar André Renard en Nationale Opvoeding naar Leo Collard. Deze socialistische kern zou dan worden aangevuld met enkele liberalen, kristen-demokraten en leden van de Waalse beweging. Bovendien dreigde de Waalse socialistische vakbondsleider André Renard ermee tot bedrijfsbezetting te doen overgaan, de steenkolenmijnen onder water te laten lopen en de hoogovens te doen stilleggen, alle maatregelen, die voor de Waalse industrie de doodsteek zouden betekend hebben.

Tijdens die laatste dagen van juli '50 heerste een ware staat van beleg om niet te zeggen een sfeer van burgeroorlog. De geplande mars op Brussel werd door de regering verboden. Minister voor Binnenlandse Zaken Albert De Vleeschauwer nam verscherpte veiligheidsmaatregelen, want tijdens de laatste dagen van juli werden niet minder dan 50 aanslagen met springstoffen gepleegd. De spanning steeg ten top, toen drie deelnemers aan een anti-Leopoldistische betoging de 30ste juli '50 te Grâce-Berleur bij Luik door de rijkswacht werden doodgeschoten.

De dreiging met bedrijfsbezetting en sabotage zaaide bij industriëlen grote onrust, die hen ertoe bracht druk uit te oefenen opdat koning Leopold afstand van de troon zou doen. Zo zou baron de Launoit, die steeds nauwe financiële banden met het Hof had onderhouden en in het Luikse één van de belangrijkste industriëlen was, na een

telefoongesprek met André Renard getracht hebben de koning tot troonsafstand te bewegen, uit vrees dat het ekonomisch imperium van de Launoit aanzienlijk zou geschaad worden indien de koning aanbleef.

Ook voor het invloedrijk Nationaal Verbond van Politieke Gevangenen was er nog slechts één oplossing: de machtsoverdracht aan kroonprins Boudewijn. Het land was zó verdeeld, dat de regering-Duvieusart zich de 31ste juli '50 zorgen maakte, niet enkel over het lot van de koning, maar ook over de toekomst van België als eenheidsstaat. Koning Leopold zou toen zelfs de invoering van het federalisme overwogen hebben. De 31ste juli '50 scheen de koning tot definitieve machtsoverdracht aan prins Boudewijn bereid. Hij verklaarde toen immers, dat hij geen getuige van een burgeroorlog wenste te zijn. Maar enkele uren later bedacht hij zich weer. Tijdens de nacht van de 31ste juli op de 1 ste augustus '50 voerden de koning en Jacques Pirenne allerlei besprekin-

gen, niet enkel met eerste-minister Duvieusart, maar ook met andere politici, en zulks zonder medeweten van de eerste-minister. De besprekingen met andere politici liepen over de mogelijke vorming van een nieuwe regering, die bereid zou zijn niet een definitieve, maar een tijdelijke machtsoverdracht aan prins Boudewijn door te voeren, zodat koning Leopold nog niet voorgoed van het toneel zou verdwijnen. Bij deze parallele besprekingen waren - zoals uit de memoires van Pirenne blijkt - volgende katholieke politici betrokken: Albert De Vleeschauwer en Henri Moreau de Melen, beiden minister in de regering-Duvieusart, voorts Maurice Schot, die bindingen met de bankwereld en de Boerenbond had, en oud-minister Joseph Pholien. Tot dit mini-kabinet is het evenwel niet gekomen. De 1ste augustus 1950 was Leopold III bereid tot troonsafstand zonder beperking in de tijd. Hoewel de volksraadpleging hem een meerderheid had opgeleverd en het parlement de onmogelijkheid om te regeren ongedaan had gemaakt, werd koning Leopold niettemin onder druk van een gedeelte van de publieke opinie ertoe gedwongen de troon te verzaken. En als bij toverslag was het meteen gedaan met de stakingen en sabotages. Een bewijs temeer ervoor dat onze ‘Belgische republiek’ nog lang een kroon zal dragen.

De 11de augustus 1950 legde kroonprins Boudewijn in het Parlement de grondwettelijke eed af. Vlak tevoren, te midden van een plechtige stilte, slingerde de kommunistische partijvoorzitter Julien Lahaut de kreet ‘Leve de republiek!’ in het parlementair halfrond. Precies een week later werd deze konsekwente republikein 's avonds in zijn woning te Seraing in koelen bloede neergeschoten. Over de identiteit van de daders doen allerlei hypothesen de ronde. Volgens sommigen ging het om woedende royalisten, die hun frustratie om het aftreden van Leopold III niet hebben kunnen verwerken en wraak hebben willen nemen op de stoutmoedige Lahaut. De linkse pers schreef de moord toe aan ‘Paix et Liberté, een internationale anti-kommunistische organisatie, die op haar beurt banden had met royalistische groeperingen in België. Maar officieel werd de moord nooit opgehelderd.

6 De Belgische krijgsgevangenen

La Grande Muette sprak nu eens geen Frans ...

Na de kapitulatie van de 28ste mei 1940 was de toestand van het Belgisch leger erg verward. Het wapenstilstandsprotokol omschreef het Belgisch leger als krijgsgevangen in zijn geheel, dus met inbegrip van zijn opperbevelhebber koning Leopold. Maar het was niet duidelijk of de militairen, zoals de koning, in België zouden blijven of naar Duitsland worden overgebracht.

Dagenlang deden de Duitsers of het Belgisch leger niet bestond. Zo lagen bijv. de soldaten van het zesde legerkorps met wapens en uitrusting op beide voetpaden van het Westvlaamse stadje Aartrijke drie dagen lang te wachten alvorens

krijgsgevangen te worden genomen. Na verloop van tijd werden de Belgische officieren ongeduldig. Volgens de koning, bij monde van zijn militaire raadgever, generaal Van Overstraeten, moesten de officieren aan hun manschappen het voorbeeld geven en ter plaatse bij hun eenheden de Duitse orders afwachten, hoewel de Duitse generaal Von Reichenau de koning mondeling had beloofd, dat de Belgische officieren naar huis zouden mogen terugkeren. Een aantal officieren trok zich evenwel van deze onderrichting niets aan en keerde naar huis terug. Toen de officieren van de algemene legerstaf vanuit Kalmthout naar Duitsland werden overgebracht, waren vele officieren van oordeel dat zij 'gezien waren' en slachtoffer van hun discipline waren geworden. Hadden zij maar het voorbeeld van majoor Defraiteur gevolgd, de beschermeling van generaal Van Overstraeten en na de oorlog minister voor Landsverdediging, die onder het luide gejouw van andere officieren ('Deserteur! Krapuul!') zijn eenheid had verlaten om in Frankrijk zijn vrouw te gaan halen. Nagenoeg de helft van de Belgische legerofficieren zou trouwens nooit naar Duitsland vertrekken.

Bij hun aankomst in het krijgsgevangenenkamp te *Soest* werden de Vlaamse en de Waalse officieren aan de hand van een taalproef van elkaar gescheiden. Zulks was te Berlijn beslist geworden en reeds daar op papier begonnen. Dit zou te danken zijn aan het initiatief van enkele Vlamingen, die nà de Eerste Wereldoorlog wegens aktivisme naar Duitsland waren uitgeweken of er gebleven waren, zoals een prof. Marcel Romeo Breyne, een neef van Cyriel Verschaeve. Die was door het Oberkommando der Wehrmacht (OKW) ermee belast geworden na te gaan tot welke volksgemeenschap de Belgische krijgsgevangen officieren in Duitsland behoorden. Het initiatief zou mede uitgegaan zijn van een paar Duitsers, die de Vlaamse beweging met sympathie hadden gevolgd, zoals de officier van de Abwehr, de Duitse spionage en contra-spionage, Fritz Scheuermann.

Daarbij had men een beroep gedaan op Jan Servaes, de zoon van de kunstschilder Albert Servaes, en op enkele Vlaamse zogeheten studenten zoals een Jules De Hen, een Odilon Broucke, een Karel Van Rosendael en een Peter Costima, die reeds geruime tijd vóór de Duitse inval in het Derde Rijk verbleven, maar er van ver of dichtbij geen universiteit hadden gezien, doch veeleer in dienst van de Abwehr stonden.

De tussenpersoon met de Duitse Abwehr was de zoon van de eveneens naar Duitsland uitgeweken prof. ver Hees. Zoon ver Hees had de Duitse nationaliteit en was leider van de Vlaamse Club te Berlijn. Hij stond in veelvuldig kontakt met o.a. de voormelde Abwehr-officier Fritz Scheuermann, die zelf kontakten onderhield met één der Vlaamse krijgsgevangenen, onderluitenant Frans Tack, die hij reeds vóór de oorlog had gekend, toen hij aan de Rijksuniversiteit Gent 'studeerde'. Tack en Scheuermann maakten deel uit van de reizende taalkommissie, die o.l.v. Jan Servaes in het kamp te Soest de leeuwen van de hanen moest scheiden. Ingevolge indiskreties van Duitse zijde deed in het kamp spoedig het gerucht de ronde, dat de Vlaamse krijgsgevangenen inzake vrijlating de voorrang zouden krijgen. Vermits de sortering vrij ordeloos verliep en de officieren in feite mochten kiezen tot welke 'volksgemeenschap' zij wensten te behoren, gaven de Franssprekende officieren, onder wie talrijke adellijke officieren van de gidsen en de kavalerie, weldra hoog op over het gemak waarmee zij, na het brabbelen van enkele snel aangeleerde Vlaamse woordjes, bij de Vlamingen werden ingedeeld. Amper 8 van de 33 aanwezige

generaals kwamen toen nog op de lijst van de Franstalige officieren voor. Met al deze nieuwbakken zgz. ‘Vlamingen’ had men in juli '40 gemakkelijk alle kaders van de Vlaamse eenheden kunnen volstouwen, wat tevoren blijkbaar nooit mogelijk was geweest.

't Is ik spreek altijd de Vlaams met de meid ...

Midden juli '40 had Hitler besloten de politieke toekomst van België zorgvuldig in het ongewisse te laten. Hij wilde niet ingaan op het verzoek van Leopold III om het lot van de Belgische krijgsgevangenen te verzachten.

Binnen het kader van zijn Flamenpolitik maakte Hitler evenwel uitzondering voor de Vlaamse krijgsgevangen niet-beroepsmilitairen, die naar huis mochten terugkeren. Maar wat de beroepsmilitairen betrof bleef de Führer onverbiddelijk.

De gewezen V.N.V.-volksvertegenwoordiger Ward Hermans heeft zich inzake de vrijlating van

Vlaamse krijgsgevangenen een grote rol toegemeten. Reeds vóór de oorlog was Hermans in veelvuldig kontakt met de Duitse SS en stond hij vooraan bij de oprichting van de Algemene SS-Vlaanderen. Nog eind oktober '40 zal hij te München als Vlaamse leider met andere genodigden ontvangen worden ten huize van Rudolf Hess, na Hitler de belangrijkste man in de N.S.D.A.P. Hermans hield Hess daar voor, dat kollaboratie in Vlaanderen enkel mogelijk was, indien de Vlaamse krijgsgevangenen werden vrijgelaten. Hess zou dan de opdracht hebben gegeven de zaak te onderzoeken. Volgens Hermans zou dit de stoot hebben gegeven tot de vrijlating van de Vlaamse niet-beroepsmilitairen. Hermans's tussenkomst heeft die vrijlating echter ten hoogste kunnen bespoedigen, vermits de beslissing om de Vlaamse reserve-militairen vrij te laten reeds de 5de juni '40 door Hitler was getroffen.

Na de vrijlating van de Vlaamse reserve-officieren werden de 20ste juli '40 ongeveer 3500 krijgsgevangen Vlaamse en Waalse beroepsofficieren alsmede Franstalige reserve-officieren naar het Offizierenlager (Oflag) IIIB te Tibor bij de Poolse grens overgebracht. Daar werd opnieuw een schifting tussen Vlamingen en Walen doorgevoerd. Diegenen, die op de Vlaamse taalrol wensten te worden ingeschreven, moesten vóór een gemengde taalkommissie verschijnen, waarin zowel burgers, zoals Prof. Marcel Breyne, als militairen, zoals onderluitenanten Frans Tack en Valeer De Meyer, alsmede de Duitse maar vloeiend Nederlands sprekende Sonderführer Hermann Marsian de lakens uitdeelden. De vragen van de taalkommissie waren zó eenvoudig, dat 3/4 van de aanwezige generaals, onder wie de luitenant-generaals Ridder de Nève de Roden, vleugeladjudant van de koning, en Keyaerts, op hun nadrukkelijk verlangen op de Vlaamse taalrol werden aanvaard. De zonen van de luitenant-generaals Van den Bergen, gewezen hoofd van de algemene legerstaf, en de Krahé, die zich in tegenstelling tot hun vader bij hun aankomst te Soest uit pure onwetendheid voor de Franse taalrol hadden opgegeven - hetgeen tot hevige familiale verwijten had geleid - veranderden te Tibor van kultuurgroep en werden eveneens Vlaming, nadat hun respektieve vader bij de plaatselijke machthebbers tussenbeide was gekomen. Een aantal Franstalige officieren met een Vlaamse familienaam zoals Vandenbossche, Vandenberghe, Van der Schelde enz... werden door hun kameraden aangespoord zich als Vlaming op te geven met de woorden: ‘Voilà un moyen de te faire déclarer Flamand!’ Toen de taalkommissie aan een luitenant-kolonel van de ruiterij, voorzien van een naam ‘met scharnieren’, de opmerking maakte dat hij maar stuntelig Vlaams sprak, antwoordde deze officier: ‘'t Is ik spreek altijd de Vlaams met de meid en de ordonnans.’ Aangepord om wat meer van zijn Vlaamse taalkennis te laten horen, schoot de kolonel in een Franse koleire en in het plat Gents stroomde het eruit: ‘Als gulder peist, onnuzeleirs, dat ik geen Vloms en kan, 'k kan e kik zo goe Vloms als gulder, kluutzakken da ge zijt!’

In het kamp te Eichstätt waren begin juni '40 een duizendtal Belgische officieren opgesloten. Volgens ooggetuigen dweilden Franssprekende officieren het kantoor van de Duitse kampkommandant af om toch maar op de Vlaamse taalrol te geraken. Ook te Rotenburg, waar ongeveer 500 Belgische officieren verbleven, werd de scheiding tussen Vlamingen en Walen doorgevoerd. Toen een afgevaardigde uit Berlijn de officieren in taalgroepen kwam indelen, namen talrijke Franssprekende officieren volgens verscheidene van hun Vlaamse mede-krijgsgevangenen een kruiperige houding aan en liepen er rond met opvallend het Vlaamse kollaboratiedagblad ‘Volk en Staat’ onder de arm om toch maar naar huis te geraken.

Het buitgeld

Na de ondertekening van de overgave van het Belgisch leger had het Belgisch opperbevel besloten een aanzienlijke som legergeld in bankbiljetten, die door de Duitsers als oorlogsbuit in beslag had kunnen genomen worden, te doen verdwijnen door ze over de onderscheiden eenheden te verdelen. Iedere krijgsgevangen officier was bijgevolg naar Duitsland vertrokken met een som geld van de Belgische schatkist op zak. De Duitsers hadden evenwel lucht daarvan gekregen en alle krijgsgevangen officieren werd een formulier voorgelegd, waarop zij op hun erewoord moesten verklaren, dat zij al dan niet een deel van het buitgeld hadden ontvangen en zo ja welk bedrag. Te Tibor maakten de in het

kamp aanwezige generaals hun beslissing bekend het buitgeld aan te geven.

Iedere krijgsgevangen hoge officier werd echter de vrijheid gelaten om volgens eigen geweten voor zichzelf te beslissen. Nochtans was het de Belgische krijgsgevangen officier volgens het tuchtreglement van het Belgisch leger verboden enige andere inlichting dan zijn identiteit en graad mede te delen.

Sommige officieren protesteerden dan ook heftig tegen de 'hypokriete' mededeling van de generaals, waardoor deze de meerderheid van de krijgsgevangen officieren aanzetten hun voorbeeld te volgen. Hetgeen inderdaad ook gebeurde. De officieren van het kamp te Rotenburg verwierpen daarentegen het Duits verzoek, omdat zij van oordeel waren dat het verzoek op grond van de Internationale Konventie van Genève en het Belgisch legerreglement onwettig was. Ook de verplichte groet, die de krijgsgevangen officieren van Tibor aan elke Duitse officier zonder onderscheid van graad moesten brengen, was volgens sommige officieren in strijd met de Konventie van Genève. Toen een officier tegen dit volgens hem willekeurig bevel protesteerde, kreeg hij van de Belgische kampkommandant, generaal Van Den Bergen, te horen: 'Zo U een Duitse officier ziet aankomen, heeft U nog alle mogelijkheden om aan de groetplicht te ontsnappen; er zijn immers bomen genoeg in dit kamp om U achter te verstoppen!'.

De toeschietelijke en soms kruiperige houding van vele Belgische kampoversten en officieren tegenover de Duitsers lag in de lijn van hun verwachting om spoedig uit krijgsgevangenschap te worden vrijgelaten. Zij waren immers de mening toegedaan, dat de Duitsers de oorlog definitief hadden gewonnen en zij dachten binnen afzienbare tijd naar België te mogen terugkeren, op voorwaarde dat zij met de Duitsers goed stonden. Maar de enige beroepsofficieren, die in de zomer van '40 uit de kampen naar huis mochten terugkeren, waren meestal Franstalige artillerie- en genie-officieren van adellijke bloede of uit de hogere burgerij, die ter beschikking van het Kommissariaat-Generaal voor Wederopbouw werden gesteld om o.m. de forten aan de Maas te ontmijnen en de bruggen te herstellen.

OTAD: 'Nous d'abord!'

Terwijl na de wapenstilstand een goed deel van de Belgische militairen in Duitse krijgsgevangenschap waren, verbleven nog talrijke militairen met de Belgische regering in Frankrijk, terwijl een gering aantal naar Groot-Brittannië was ontkomen. Ten slotte waren er de velen, die in België waren gebleven. Op initiatief van de koning en met instemming van het Duits Militair Bestuur werd een organisme opgericht, dat zich om het lot van de gedemobiliseerde beroepsmilitairen zou bekommeren, zoals bijv. in laatstgenoemd geval uitbetaling van wedden, pensionering, eventuele werkverschaffing en dies meer. De gedemobiliseerde beroepsmilitairen verkeerden immers in de onmogelijkheid hun beroep voort uit te oefenen. Wat zou men bij een eventuele terugkeer uit krijgsgevangenschap met hen aanvangen?

Dat werd de officiële taak van de nieuwe 'Dienst belast met de werkzaamheden van het gedemobiliseerd leger' beter bekend onder de Franstalige afkorting OTAD, die de 31ste augustus '40 in de schoot van het Ministerie voor Financiën werd opgericht, ogenschijnlijk dus enkel uit humanitaire overwegingen.

In de oprichting van de OTAD speelde de militaire adviseur van de koning, generaal Van Overstraeten, een belangrijke rol. Na de overgave had Van Overstraeten inderdaad het plan opgevat een nieuw territoriaal leger op te richten en met dat doel voor ogen wilde hij de Belgische officieren in het land houden. Toen dit plan mislukte en een goed deel van de officieren naar Duitsland werd weggevoerd, zocht Van Overstraeten in de OTAD een middel om zijn projekt toch tot een goed einde te brengen. Dat de wederoprichting van een Belgische strijdmacht ook een koninklijke wensdroom was, blijkt wel uit het feit, dat de Vorst tijdens het onderhoud te Berchtesgaden, na Hitlers weigering om alle Belgische krijgsgevangenen naar huis te laten terugkeren, bij de Führer erop aandrong toch een klein leger van 15.000 man te mogen behouden, een leger dat de Belgische regering bij het sluiten van de vrede als een doeltreffend instrument voor ordehandhaving zou bijstaan. Dat werd de vorst eveneens geweigerd. Na al die mislukkingen vestigden het Hof en de Belgische militaire krin-

gen al hun hoop op de OTAD als laatste mogelijkheid om nog enig kontakt met en kontrole over het leger te hebben. De koning heeft zich ‘de vader van de OTAD’ genoemd. Een aanwijzing hiervan is wel het betekenisvol feit, dat generaal Keyaerts, die met de leiding van de OTAD werd belast, de 9de september '40 uit het kamp te Tibor werd bevrijd, nadat de persoonlijke adjudant van de koning, Kiewitz, naar het kamp was gekomen. De komst van Kiewitz leidt onvermijdelijk tot de door ons aanvaarde stelling, dat de koning of Van Overstraeten, met wie Keyaerts goed bevriend was, bij de hoogste Duitse militaire overheid, het OKW, of zelfs bij Hitler op de terugkeer van Keyaerts heeft laten aandringen. Na zijn vrijlating is Keyaerts te Brussel door von Falkenhausen en Reeder en eerst dan maar door de koning ontvangen. Over de richtlijnen die Keyaerts tijdens zijn onderhoud met de koning heeft ontvangen, bestaat nu nog, na 40 jaar, de grootste geheimhouding. Doch de door ons gedane opzoekingen hebben ons tot de overtuiging geleid, dat de opdracht van de OTAD achter de schermen tot doel had een vertrouwensrelatie tussen het Hof en de krijgsgevangen officieren tot stand te brengen en hun de politiek van Laken te verduidelijken.

Het nieuws over de vrijlating van Keyaerts verspreidde zich in de kampen als een lopend vuur. Het deed grote verwachtingen rijzen inzake de eigen terugkeer naar België. De verwachtingen werden nog groter toen reeds in oktober '40 een kontingent van 35 beroepsofficieren het kamp van Rotenburg voor België verliet, wat het gerucht deed ontstaan, dat alle officieren naar België zouden terugkeren. De OTAD zou lijsten aan de bezetter overhandigen met de naam van de te repatriëren officieren. De echtgenoten van bepaalde goed ingelichte en meestal Franssprekende hoge officieren en stafbrevethouders liepen naar de echtgenote van majoor Defraiteur, de beschermeling van generaal Van Overstraeten die bij de OTAD een leidende funktie vervulde, om via haar te bekomen dat hun man op die lijsten zou worden opgenomen.

Als hoofd van de OTAD besprak generaal Keyaerts de repatriëring rechtstreeks met von Falkenhausen, de Duitse militaire bevelhebber, en Reeder, het hoofd van het Militair Bestuur. Doch uit die lijsten bleek een hemeltergend favoritisme ten gunste van Franstalige adel en Franstalige welgestelde burgerij, zodat de jaloerse uitgeslotenen generaal Keyaerts bedachten met de lijfspreuk ‘*Nous d'abord*’, ‘Eerst wij en dan de anderen’.

De Luitenant De Winde-kring: De Vlamingen eerst

Knarsetandend had menig Vlaams officier te Soest en te Tibor het schouwspel in ogenschouw genomen van zovele Franstalige beroeps- en reserve-officieren, die zich in alle bochten hadden gewrongen om toch maar als Vlaming te worden aanvaard. Want aanvankelijk deed immers het gerucht de ronde, dat alle Vlamingen naar huis zouden mogen terugkeren.

Dat Franstalige officieren uit de adel en de burgerij nu plotseling aandacht schonken aan hetgeen zij vroeger als een samenraapsel van Vlaamse dialekten hadden geminacht; dat Duits werd aangeleerd door Belgische generaals, die vóór de oorlog steeds hadden geweigerd kennis van het Nederlands, nochtans de tweede landstaal, te verwerven; het feit tenslotte dat onder 35 officieren, die in oktober '40 vanuit

Rotenburg naar huis mochten terugkeren, zich slechts 1 Vlaming bevond, dat alles had heel wat Vlamingen begrijpelijkerwijze kregelig gestemd.

Maar zulks had toch niet belet, dat het Nederlands in de bevelen en mededelingen in de krijgsgevangenkampen gewoon genegeerd werd en dat het hele kampleven bleef verlopen alsof er nooit een taalwetgeving - of Nederlands - had bestaan.

Van Franstalige zijde werd toen een aantal verenigingen en studiekringen opgericht om toch maar een bezigheid te hebben, aangezien de officieren in tegenstelling tot de krijgsgevangen soldaten niet mochten werken. Het lag voor de hand dat ook een vereniging van Vlaamse officieren zou ontstaan om de ‘echte’ Vlamingen georganiseerd aan bod te laten komen. Zo werd de 19de september '40 de *Luitenant De Windekring* opgericht (LDWK). Het initiatief ging uit van de officieren Herman (D.A.) Verreydt, Frans Tack, een Dinaso, Frans Michaux en Benoni Nagels, een gewezen Rexist en lid van het Verdinaso. De naam van Jules De Winde werd gekozen omdat deze toegevoegde stafofficier bij het einde

van de Eerste Wereldoorlog niet langer in een Vlaamsvijandig milieu - de legerstaf dus - wilde vertoeven en op eigen aanvraag naar de vuurlijn werd overgeplaatst om er de Vlaamse soldaten niet alleen te leiden, maar vooral bij te staan en te beschermen. Luitenant De Winde sneuvelde aan het hoofd van zijn manschappen, en werd nadien onder de IJzertoren begraven. Volgens haar stichtende leden moest de kring vaste statuten hebben om de infiltratie van vele 'gelegenheids-Vlamingen' te beletten. Aan lt. Lowie Reekmans, een Dinaso, werd gevraagd de leiding van de kring op zich te nemen en de statuten ervan op te stellen. Deze luidden samengevat als volgt:

'*Standregels van den luitenant De Winde-kring*

De luitenant De Winde-kring is gegroeid uit den grooten cultureelen nood van de officieren-Vlamingen in ballingschap.(...)

De leden zijn hun eed van trouw aan den Koning gezworen trouw. (...)

De leden betreuren de voorwaarden waarin de Vlaamsche officieren leven moeten. Zij schrijven dit toe: aan het onbegrip van vele militaire overheden ten overstaan van elke uiting van den Vlaamschen volksaard. (...)

De leden beschouwen de weermacht als een levensuiting van het volk en zijn van oordeel dat de kloof tusschen de weermacht en het volk moet verdwijnen: de weermacht maakt deel uit van de volksgemeenschap. (...)

De kring wil zijn leden bekwaam maken om hun eigen rol te vervullen in het nieuwe land: de taak van intellectueel gansch ten dienste stellen der volksgemeenschap waartoe hij behoort. De kring wil een 'elite' van Vlaamsche officieren tot stand brengen. (...)

Zij verbinden er zich toe zich steeds van keurig Nederlandsch te bedienen en te eischen dat alle ambtelijke betrekkingen met hen in een even keurig Nederlandsch gebeuren. (...)

De leider beslist over de schrapping van een lid. (...)

Tiborlager, 19.9.40, de dag der stichtingsvergadering.'

'*Wees Vlaming dien God Vlaming schiep!*'

Met de standregels haalde het groepje Vlamingen zich een heleboel verwijten vanwege de Franstalige legerleiding in het kamp op de hals. Maar ook een aantal Vlamingen moest zich wel onwennig voelen over de alleszins sterk aan de nieuwe tijdsgeest aangepaste woordkeuze. Weermacht, volksgemeenschap, elite, leidersprincipe deden inderdaad al te veel denken aan het woordgebruik van hen, die zij nauwelijks enkele maanden tevoren nog hadden bestreden. Drie dagen na de oprichting van de luitenant De Winde-kring werd zulks aan de ingang van de eetzaal van het kamp op een Nederlandstalige en door Frans Tack eigenhandig getekende aanplakbrief bekend gemaakt. Op de aanplakbrief stond een IJzerzerk afgebeeld met daaronder de volgende tekst: 'Wees Vlaming dien God Vlaming schiep'. De aanplakbrief had het effekt van

een rode doek op een stier. Binnen een uur kwam de kampoverste, generaal de Nève de Roden, hem in hoogst eigen persoon afrukken. Op zijn bevel moesten voortaan alle aanplakbrieven door de Belgische kampleiding vooraf gekeurd worden. Tekeningen werden radikaal verboden.

De 28ste sept. '40 verklaarde de Belgische kampleiding zich bij monde van generaal Van Troyen onbevoegd om de oprichting van de kring goed te keuren. Maar het groepje Vlamingen besloot niettemin zijn werking voort te zetten. De 5de okt. '40 trad het 50ste lid toe. De aansluitingen geschiedden mondeling en telkens op voordracht van twee peters. De leden waren niet verplicht de standregels te ondertekenen, maar hun naam werd wel door leider Reekmans in een schrijfboek opgetekend. Doch spoedig stagneerde het ledenaantal, er werden evenveel leden aangeworven als er van onder trokken, zodat de kring wel eens een duiventil werd genoemd. Vooral de aankondiging, dat de 25 punten van het nationaal-socialisme zouden worden besproken, veroorzaakte een aantal ontslagen. Sommige kringleden vroegen zich af of Frans Tack en Herman Verreydt niet al te veel omgingen met Sonderführer Hermann Marsian, de afgevaardigde van de N.S.D.A.P. bij de Duitse kampleiding. Zij begonnen het door te hebben, dat Reekmans door beide andere Vlamingen als stroman werd gebruikt, terwijl Tack en Verreydt

in feite de stuwende figuren in de kring waren. Sommige officieren oordeelden dat Tack zich teveel ophield met het censureren van brieven. Tevens verdachten zij hem en Verreydt ervan de kring te hebben opgericht in overleg met de Duitse Abwehr-Oberleutnant Fritz Scheuermann, die Tack reeds te Soest en te Tibor was komen opzoeken.

De nieuwe Raad van Vlaanderen

Nadat een lid van de LDWK, de beroepsofficier Felix Deckers, na het bezoek van de hoofdredakteur van Volk en Staat, Jan Brans, uit Tibor was vrijgelaten, groeide van Franstalige zijde afgunst en haat tegen de Vlaamse kring, die wel eens smalend 'le nouveau Conseil de Flandre', 'de nieuwe Raad van Vlaanderen' werd genoemd. Nochtans waren de Nieuwe Orde-ideeën bij de LDWK aanvankelijk slechts bijzaak. De meeste leden van de kring waren overtuigde jonge katholieken, die in het Nederlands hadden gestudeerd en aan de vroegere wantoestanden inzake taalgebruik in het Belgisch leger een einde wilden maken. Maar buiten hun weten had zich in de schoot van de kring een *geheime kern* ontwikkeld die naar de fascistische strekking overhelde en die benevens Frans Tack en Herman Verreydt officieren omvatte zoals Jeroom Inghels, Norbert Neirinck, Jozef Roosen, Alfons Van Tulder en Lode Maris. Deze geheime kern zou een sterke invloed in uitgesproken Nieuwe Orde-zin gaan uitoefenen en gaandeweg kringleider Lowie Reekmans, een gematigde, sociaal- en Vlaamsvoelend man, van het voorplan verdringen.

Onder stuwing van generaal Van den Bergen was inmiddels een konkurrerende studiekring ontstaan, waarvan generaal Coppens het beschermheerschap op zich had genomen. Weliswaar een Vlaamse maar dan uitgesproken in het Belgisch kader gestelde kring, die het onder het motto 'Onder ons voor Vlaanderen' zou opnemen tegen de LDWK, die als anti-Belgisch werd doodgeverfd. Deze anti-kring moest het Vlaams leven in het kamp naar zich toetrekken en aldus de aktie van de LDWK kortwieken. Een oud-lid van de LDWK, kommandant Verhulst, werd met de leiding van de nieuwe kring belast. Toen Verreydt en Tack, Reekmans en nog enkele andere officieren van de LDWK vernamen, dat kommandant Verhulst op een avond een voordracht zou geven, besloten zij Verhulst eenvoudigweg in zijn kamer te gijzelen. Reekmans ging dan aan de wachtende officieren verklaren, dat Verhulst niet zou spreken 'omdat zij daar niet mee akkoord waren'. Toen de Belgische kampleiding hierover bij de Duitsers klacht neerlegde, kreeg zij lachend te horen: 'Ach jongens, wij zijn ook krijgsgevangenen geweest. Zulke zaken gebeuren overal, ge zult er later nog mee lachen!' Dank zij een tussenkomst van Sonderführer Marsian ontsnapte de kern van de LDWK aan een tuchtmaatregel. Van toen af was het duidelijk dat de LDWK door de Duitsers beschermd werd. Maar met de ledenwerving ging het ondertussen niet zo best. Begin december '40 noteerde Reekmans dat de kring nog slechts 42 leden telde en door de Belgische kampoverheid en de andere officieren in strenge afzondering werd gehouden. Reekmans had het gevoel, dat de LDWK had afgedaan.

Maar de 12de december '40 was er goed nieuws. Ongeveer 120 Vlaamse officieren, onder wie 35 leden van de LDWK, moesten een geneeskundig onderzoek ondergaan

‘om te vertrekken’. De meeste officieren dachten dat zij naar huis zouden terugkeren. De werkelijkheid was echter anders. De 120 Vlaamse krijgsgevangenen werden naar een apart kamp in de buurt van Berlijn overgebracht, *Luckenwalde* genaamd. De aanduiding van deze Vlaamse beroepsofficieren gebeurde onder verantwoordelijkheid van Verreydt, die de lijst aan Sonderführer Marsian had overgemaakt. Over het waarom van deze overbrenging lopen de versies gevoelig uiteen. Volgens Herman Verreydt was het initiatief uitgegaan van enkele Vlamingen, die nà de Eerste Wereldoorlog wegens aktivisme naar Duitsland waren uitgeweken, onder wie de reeds vermelde Marcel Breyne, die van de taalkommissie te Tibor deel had uitgemaakt. Breyne zou volgens Verreydt van het OKW, het Oberkommando der Wehrmacht, het vertrek van de Vlaamse officieren bekomen hebben. De Duitsers zouden nl. zelf hebben ingezien, dat de spanning tussen de Vlamingen en Walen te Tibor te groot was geworden. Maar er is méér: zo zou volgens Verreydt de overplaatsing ook kunnen worden toegeschreven aan een memorandum, dat in okt. '40 door een 15-tal officieren van de LDWK aan het

OWK werd gestuurd. In dat memorandum werd verzocht om informatie over de Duitse nationaal-socialistische organisaties en de mogelijkheid hierin een stage te verrichten. De Duitsers zouden dan geoordeeld hebben dat zij zulke officieren zeker in hun eigen voordeel konden gebruiken. Na de oorlog hebben Verreydt en Reekmans steeds aangevoerd, dat zij niet wisten dat zij naar Luckenwalde zouden worden overgebracht. Officieren van 'Onder ons voor Vlaanderen' houden echter staande, dat de leiding van de LDWK erop heeft aangestuurd de als uitgesproken Vlaams bekend staande officieren in een apart kamp onder te brengen ten einde hen voor de inschakeling in de Nieuwe Orde klaar te stomen.

Het kamp der verdrukte minderheden

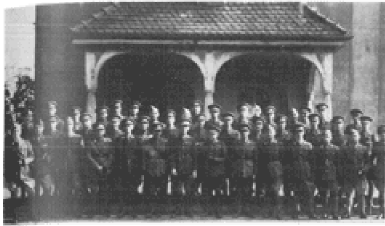
121 Vlaamse beroepsofficieren kwamen de 16de december 1940 in het vroegere kamp van de Duitse Arbeidsdienst te Luckenwalde aan. Noch de koele vraag van de Duitse Abwehr-officier 'Sind Sie schön entlaüst?', 'Zijn jullie al ontluisd?', noch het barre weer van 20 graden onder nul, noch het feit dat de Luckenwalders inzake huisvesting en voeding zeker niet erop vooruit waren gegaan, kon het enthousiasme afkoelen. Omdat tevoren andere verdrukte minderheden dan de Vlamingen in dit kamp waren klaargestoomd geworden zoals Polen, Noord-Ieren, Bretoenen, had dit oord van de tegenstanders van de Luitenant De Winde-kring de naam gekregen van het kamp der verdrukte minderheden. Eens te Luckenwalde kwam in de LDWK de tegenstelling tot uitbarsting tussen eensdeels de gematigde strekking Reekmans, omringd door slechts enkele officieren, en andersdeels de groep rond Verreydt en Tack, die de wind in de zeilen had, want achter hen stonden de Duitsers. Leider Reekmans was van oordeel dat het bestaan van de studiekring geen zin meer had, vermits te Luckenwalde nog enkel Vlamingen bij elkaar waren. De Duitsers bleven volgens Reekmans de vijand en een Belgisch officier mocht geen verraad plegen. Maar Verreydt en Tack wilden van hun kant de kring stelselmatig uitbreiden en politieke aktiviteiten invoeren. Zij zochten toenadering tot de Duitsers en het nationaal-socialisme. Omdat het ledenaantal van de LDWK in Luckenwalde ontoereikend bleef (nauwelijks 35 leden van de 121 aanwezige Belgische officieren te Luckenwalde behoorden inderdaad tot de kring), besloten beide voortrekkers Vlaamse officieren uit andere kampen naar Luckenwalde te laten overbrengen. Zij die tegen de kring zouden ageren, zouden weggezonden worden.

De 22ste januari '41 werd Reekmans gedwongen als leider ontslag te nemen om vervangen te worden door een veel radikalere Norbert Neirinck. Van toen af ging de LDWK het kampleven beheersen. De niet-leden wisten nu meteen hoe laat het was en moesten wel over de brug komen. Op enkele dagen tijd hadden bijna alle officieren zich bij de kring aangesloten.

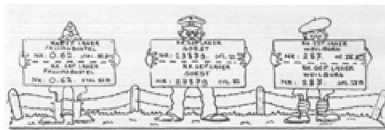
De 25ste januari 1941 kwam in het kamp een belangrijke figuur aan, luitenant-kolonel Adriaan Van Coppenolle. Menig jong Vlaams officier had vóór de oorlog met ontzag naar hem opgekeken.Als jonge onderluitenant had Van Coppenolle aan het IJzerfront gestaan. Bovendien had hij, benevens zijn opleiding tot officier, in 1932 aan de katholieke universiteit te Leuven de titel van doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen behaald. Zijn proefschrift over de Volkswoning was in

boekvorm verschenen en was met een prijs onderscheiden geworden. Hij had meegewerkt aan het vooroorlogse katholieke dagblad De Standaard en had zich ingezet voor de vernederlandsing van het leger, o.m. voor de oprichting van Vlaamse regimenten en de strikte toepassing van de taalwetten. Bij zijn aankomst te Luckenwalde werd Van Coppenolle als oudste officier met de hoogste rang als kampoverste aangesteld. Hij kwam er te midden van de ruzies terecht. Na een geheime bespreking met Reekmans verklaarde Van Coppenolle zich bereid de LDWK op te doeken, omdat de kring ‘de verkeerde kant opging’.

Maar van de Duitse Abwehr-officier kreeg Van Coppenolle te horen, dat hij zijn mond moest houden. Net zoals Reekmans werd Van Coppenolle voor de Nieuwe Orde ongeschikt bevonden. Een 20-tal officieren o.l.v. kapitein-vlieger Van Maele had ondertussen een anti-kring opgericht en tegen de politisering van de LDWK en de aanmatiging van de leiding hevig geprotesteerd. Neirincks initiatief om het lidmaatschap van de LDWK verplichtend te maken was één van de oorzaken van zijn val. De 15de februari '41

22

23

24

25

26

27

28

29

30

(22-23-24) Een groot deel van het Belgisch leger werd tijdens de meidagen van '40 krijgsgevangen gemaakt en naar Duitse kampen overgebracht.
(25) Generaal-majoor Raoul Van Overstraeten, vleugeladjudant van koning Leopold en diens belangrijkste militaire raadgever, lag mede aan de basis van de Dienst voor Werkzaamheden van het Gedemobiliseerd Leger, de OTAD, die geleid werd door luitenant-generaal Maurice Keyaerts (26).

(27) In 1942 werd door de OTAD een verbindingsdienst met de krijgsgevangenen opgericht. Deze dienst werd geleid door de graaf de 't Serclaes de Wommersom (op het voorplan, met regenjas). Van deze dienst maakte ook kavalerieluitenant André de Callataÿ (28) deel uit.
(29) Generaal Max de Neve de Roden, vleugeladjudant van de koning, werd op verzoek van koning Leopold zelf uit krijgsgevangenschap vrijgelaten.
(30) Majoor Edouard Bedoret leidde in krijgsgevangenschap royalistische officiersgroeperingen.

31

32

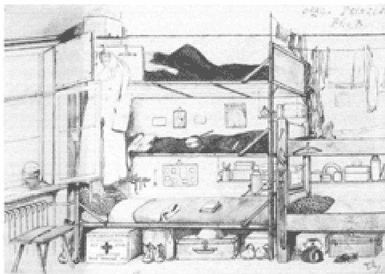

33

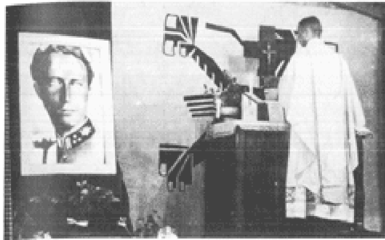

34

35

36

(31) Het Waals Legioen van Léon Degrelle beriep zich - ten onrechte - op de goedkeuring van de koning. Het is echter een feit, dat de algemene stafchef van het Belgisch leger, generaal Van den Bergen, in juli '41 liet aanplakken, dat Belgische officieren zich ‘onder voorbehoud van goedkeuring door de koning’ bij hem voor het Waals legioen konden melden.
(32) Krijgsgevangen officieren in een doorgangskamp.
(33) Het binnenplein van de Oflag te Prenzlau.
(34) Ook in krijgsgevangenschap gaan het leven... en de dood hun gewone gang.
(35) Ter gelegenheid van Kerstmis '41 stuurde de ‘krijgsgevangen’ koning Leopold deze kaart aan de krijgsgevangen officieren: ‘Ik denk aan U...’
(36) Een kamer in het officierenkamp te Prenzlau.

37

38

38

39

40

41

(37) Een eucharistieviering in het kamp te Luckenwalde. Voor Vlaanderen en de koning.
(38) De kern van de Luitenant De Winde-kring (vijfde van links, rechtstaand: leider Herman Verreydt; aan zijn linkerzijde: Frans Tack; rechtstaand uiterst-rechts: Jeroom Inghels).
(38) De eerste leider van de Luitenant De Winde-kring, Lowie Reekmans.
(39) Een groep leden van de Luitenant De Winde-kring te Tibor.
(40) Enkele leden van de 'geheime kern' van de Luitenant De Winde-kring (rechtstaand links: Frans Tack; zittend in het midden: Herman Verreydt).
(41) Luckenwalders op wandel buiten het kamp.

nam hij ontslag. Toen trad Herman Verreydt in de openbaarheid. Als de echte leider verklaarde hij, dat hij besloten had de leiding van de kring in handen te nemen en aan de tegenstand van Reekmans en 'andere kwade zielen van het verzet' eens en voorgoed een einde te maken. Na Verreydts machtsovername zouden in een geheim referendum - dat volgens Verreydt bepaald niet en volgens Reekmans bepaald wel werd gehouden en waaraan een 50-tal officieren zouden hebben deelgenomen - 40 officieren tegen Verreydt en 12 vóór of neutraal hebben gestemd. Volgens Reekmans werden de stembriefjes onderschept en aan Verreydt voorgelegd. In een daaropvolgende hevige diskussie tussen Verreydt en Reekmans kwam kolonel Van Coppenolle tussenbeide en bezwoer Reekmans 'zich voor het welzijn van alle officieren' bij het leiderschap van Verreydt neer te leggen. Enkele dagen later werd op voorstel van Verreydt een aantal officieren door de Duitse kampoverheid uit Luckenwalde verwijderd 'omdat zij herrieschoppers waren en niet pasten in de mentaliteit van het kamp'. Teruggebracht in hun vroeger kamp werden zij aldaar door de Belgische kampoverheid als verraders gebrandmerkt en in quarantaine geplaatst in een apart blok, dat de naam Molokaï kreeg, 'het eiland der leprozen'.

Ten gunste van de Nieuwe Orde en de Duitse overwinning

De 22ste februari '41 werden de standregels van de LDWK en een berucht geworden bijvoegsel in het kantoor van Verreydt ter individuele ondertekening voorgelegd. Om voorts lid van de kring te blijven was het voortaan noodzakelijk én de standregels én het bijvoegsel als een beginselverklaring te ondertekenen. Het bijvoegsel was ongetwijfeld bedoeld om de 'ongeschikte' elementen te ontdekken. Doch Verreydt hield voor, dat de ondertekening slechts voor hemzelf gold, nl. een eenvoudig bewijs van vertrouwen in zijn pogingen om de officieren terug naar België te krijgen. Maar alleen al het bijvoegsel wijst onweerlegbaar op heel andere overwegingen.

'Bijvoegsel:

De leden belijden volgende overtuiging:

1. 100% rasecht Vlamingen zijn, bewust van hun kultuur en rasverwantschap met de andere Germaansche volkeren.
2. Positief voorstanders zijn van het vestigen in Vlaanderen van de Nieuwe Orde op nationaal-socialistischen grondslag.
   Deze overtuiging niet enkel toegedaan zijn, maar ook belijden, en, na de vrijlating in daden omzetten.
3. Diep overtuigd zijn dat enkel en alleen een Duitsche overwinning in den huidigen oorlog het Vlaamsche volk kan toelaten in die Nieuwe Orde op te gaan en te bloeien.
   Omgekeerd aannemen dat een Engelse zege een onoverzienbaar beletsel zou zijn voor de volksche welvaart in Vlaanderen.

Aan dit minimum programma valt niet te tornen.'

Volgens Herman.Verreydt hebben 95% van de ondertekenaars het bijvoegsel uit overtuiging ondertekend. Het valt inderdaad niet te ontkennen, dat bij menig Luckenwalde-officier een duidelijke interesse voor het nationaal-socialisme was

ontstaan. Zij hadden de schijnbare onoverwinnelijkheid van de Duitse legers aan den lijve ondervonden en waren bij het aanschouwen van de defaitistische en vernederende houding van hun oversten in de vroegere kampen tot het besluit gekomen, dat het moreel van het Belgisch leger tot een absoluut nulpunt was gezakt. De tijd was gekomen om oude overwonnen waarden door die van de overwinnaar te vervangen. Dat bleek ook uit de ideologische vorming, die te Luckenwalde door de officieren van de geheime kern in een reeks uiteenzettingen aan hun medeofficieren werd verstrekt en die de overige Vlaamse officieren een grote stap verder op het nationaal-socialistisch pad deed zetten. In zijn redevoeringen wees Verreydt erop dat iedereen ‘als Vlaming en Nationaal-Socialist’ zijn plicht moest doen. Hij sprak zich uit voor ‘een integrale Duitsche zege’ en spoorde de officieren aan ‘als positieve voorstanders van de Nieuwe Orde’ de groet met de gestrekte arm te brengen. Om aan te tonen dat ook de koning op het nieuwe aanstuurde en dat de Luckenwalders door de ondertekening van het bijvoegsel trouw bleven aan hun eed op de koning, las hij een brief voor van de gewezen aktivist, Prof. Dr. Willemijns, dd. 10 december '40 aan pater Jules Callewaert, de ijveraar voor de Vlaams-nationale zaak en grijze eminentie van V.N.V-leider Staf De Clercq. Hier-

in kwam de passage voor: ‘Maar zeker is het dat de koning meer dan ooit voorstander is van ingrijpende staatshervormingen’. De uiteenzettingen van Frans Tack waren daartegen pathetische en onbekookte aanvallen tegen de unitaire Belgische staat, volgens hem ‘een miskraam van een gedegenereerde Franse straathoer’. Tacks uiteenzettingen lokten telkens hevige diskussies bij zijn toehoorders uit, zodat leider Verreydt de verklaringen van ‘onze kleine Goebbels’ met geruststellende bewoordingen moest bijschaven. Kolonel Van Coppenolle zette op zijn beurt inhoud en betekenis van het nationaal-socialisme uiteen en sprak zijn bewondering uit over hetgeen deze ideologie had verwezenlijkt, terwijl ‘het schip van Vlaanderen (...) veilig in de haven der Germaansche volksgemeenschap (moest) binnenvaren’. Om de laatste argwaan nopens een vriendschappelijke houding tegenover het nationaal-socialisme uit de weg te ruimen maakten Van Coppenolle en Verreydt enkele dagen vóór de ondertekening van het bijvoegsel een verklaring van de Duitse kampoverste aan hun kollega's over, waarbij werd gesteld dat ‘binnen het kader van de Europese nieuwordening Koning Leopold in volledige overeenstemming met Reichsführer Hitler werkte’. Of waartoe Berchtesgaden allemaal heeft geleid.

Dit alles bracht een honderdtwintigtal van de 158 op dat ogenblik te Luckenwalde aanwezige officieren ertoe hun handtekening onder de standregels met het bijvoegsel te plaatsen. Volgens Verreydt werd niemand tot ondertekening van de beginselverklaring gedwongen. Er mag nochtans niet uit het oog worden verloren, dat enkele dagen vóór de ondertekening een groep officieren wegens verzet uit Luckenwalde was weggezonden. Dit was een niet mis te verstane aanduiding: wie niet ondertekende mocht niet naar huis. Ook niet-leden ondertekenden de beginselverklaring: zij wilden immers niet in het kamp achterblijven. Hoewel hij dit na de oorlog steeds heeft ontkend, zou ook kolonel Van Coppenolle de beginselverklaring met het bijvoegsel hebben ondertekend. Dit wordt formeel door Jeroom Inghels bevestigd. En heeft Herman Verreydt niet persoonlijk de handtekening van Van Coppenolle in ontvangst genomen?

Als ‘geestelijke leider’ van de kring heeft Van Coppenolle alleszins vele officieren de ondertekening aangeraden met de woorden: ‘Ge moet daar niet te zwaar aan tillen.’ Volgens Reekmans zou Van Coppenolle hebben ondertekend om in Luckenwalde te kunnen blijven in het vooruitzicht van een individuele of globale repatriëring naar België. Van Coppenolle zou namelijk van de Antwerpse oorlogsburgemeester Leo Delwaide hebben vernomen, dat deze hem tot hoofd van de politie van Groot-Antwerpen wenste te benoemen en reeds stappen bij Gerard Romsée, sekretaris-generaal voor Binnenlandse Zaken had ondernomen om Van Coppenolle's vrijlating te bekomen.

Aanvankelijk had een goede verstandhouding tussen Van Coppenolle en kringleider Verreydt geheerst. Nadat was uitgelekt, dat 45 kringleden zogezegd in het geheim de plechtige gelofte hadden afgelegd te ijveren voor Groot-Nederlandse integratie in een Europees verbond onder Duitse leiding, poogde Van Coppenolle einde mei '41 de leiding van de luitenant De Winde-kring in handen te nemen, doch hij stuitte hierbij op het verzet van een nieuwe Duitse Abwehr-officier, een zekere Pundt. Na zijn mislukte machtsgreep hield Van Coppenolle zich op afstand en liet maar begaan. Dat was voor de ene officier een afkeuring, voor de andere officier een goedkeuring.

De kern van een nieuw Vlaams leger

Einde mei '41: grote opschudding in het kamp. De nieuwe Abwehr-officier had Verreydt meegedeeld dat in. België een soort hulprijkswacht was opgericht, de Vlaamse Wacht. Van de Vlaamse oudstrijders, de Vossen, had de Abwehr-officier een lijst met de naam van de daartoe gewenste Luckenwalders ontvangen. Weer Verreydt maakte een keuze. De 31ste mei vertrokken acht en midden juni nog eens zes officieren naar wat eigenlijk het toekomstig nieuw Vlaams leger moest worden. Hoe was dit allemaal in zijn werk gegaan? De LDWK had een memorandum naar de leider van het V.N.V.. Staf De Clercq, gestuurd waarin hij een beschrijving van de werking en de betrachtingen van de kring gaf. Tevens hadden de leden zich bereid verklaard na hun bevrijding aan de ordehandhaving, het bestuur en de wederopbouw van België mee te werken. Leider Verreydt was trouwens de mening toegedaan dat 'wie niet over een sterke or-

demacht beschikt, geen staat kan beheren en geen regime kan in stand houden'. Maar niet alleen aan Vlaamse zijde werd toen aan een nieuw leger gedacht. Aan een officier, die van Tibor naar Luckenwalde werd overgeplaatst, had de gezaghebbende generaal Van der Veken toevertrouwd: 'Er zal een nieuw leger worden gevormd en dat leger zal Vlaams zijn!' Blijkbaar stelde de Belgische militaire overheid op dat ogenblik meer vertrouwen in Vlaamse officieren om een nieuw territoriaal leger op te richten dan in het gevestigd Franstalig officierenkorps.

Op het memorandum van de LDWK aan Staf De Clercq werd nooit een antwoord ontvangen. Maar sekretaris-generaal Romsée was, als lid van de Raad voor Leiding van het V.N.V., ongetwijfeld op de hoogte van het voorstel van de LDWK, toen hij in de zomer van '41 aan de Duitse Militärverwaltung om de vrijlating van 150 Vlaamse officieren verzocht, ten einde ze in de orde- en kontrolediensten te kunnen inschakelen. Korte tijd nadien was een afgevaardigde van de Militärverwaltung, Dr. Walter Reusch, naar Luckenwalde gekomen om er met Van Coppenolle, Verreydt en Tack over de repatriëring te onderhandelen. Op verzoek van het V.N.V. keek Reusch vooral uit naar welbepaalde officieren, die dichtbij het V.N.V. stonden. De Militärverwaltung stelde volgens Reusch eigenlijk enkel in Van Coppenolle belang om van hem het hoofd van de Algemene Rijkspolitie en de Rijkswacht te maken.

Alléén goed eten en drinken?

Na het vertrek van de veertien Vlaamse officieren naar België om er in de Vlaamsche Wacht de kern van een nieuw Vlaams leger te vormen, reisde in juni '41 een achttal Luckenwalders, onder wie Van Coppenolle, Verreydt, Tack en Neirinck, naar Berlijn om er een tentoonstelling van Vlaamse kunst te bezoeken, en vooral goed te gaan eten en drinken in het restaurant 'Am Zoo' van Peter Lewyllie, een gewezen Vlaamse rijkswachtofficier, die na de Eerste Wereldoorlog door het Belgisch gerecht ter dood was veroordeeld en dan maar liefst in Duitsland was gebleven. Tijdens zijn verblijf te Berlijn had Verreydt een ontmoeting met enkele Duitse officieren, aan wie hij de ideeën van de kring kenbaar maakte. Tack, Verreydt, Reekmans, en de kampkommandant van toen, Schoolmeesters, waren reeds enkele maanden voordien door Lewyllie op een diner 'Am Zoo' uitgenodigd geworden. Frans Tack schreef toen aan zijn vrouw: 'Daar werden wij ontvangen, niet als prinsen of koningen, maar als goden! Wij voelden ons in Walhalla! (...) Eten, drinken van 2 tot 10 uur!

Natuurlijk waren Hans Marsian en onze andere Abwehr-officier, Hauptmann Pundt, van de partij. Wat Vlaanderen deze beide mensen verschuldigd is, zal je eerst later begrijpen'.

Men kan het zich voorstellen. Ook over het leven in het kamp van Luckenwalde lichtte Tack zijn echtgenote in. Over een kameraadschapsavond in het kamp schreef Tack: 'Volle gas! Liederen! Uitroepen: Vlaanderen heil! (...) Nu zijn wij voorgoed doorgebroken, nu is er geen houden meer aan. Zeg iedereen in Vlaanderen, wanneer wij komen, zal dat enkel met de bezem zijn!' De bezem zal wel een stijlfiguur van Tack zijn geweest. Want andere Luckenwalders wilden niet alleen met de bezems, maar ook met wapens naar Rusland.

Wij willen naar Oostland varen (Vlaams Volkslied)

Vlak na de Duitse inval in de Sovjet-Unie de 22ste juni 1941 stuurde Herman Verreydt een brief naar de koning om te vragen of de Belgische officieren tegen het bolsjevisme mochten gaan strijden. Volgens Verreydt schreef hij deze brief om een petitie tegen te houden van een vijftigtal officieren van Luckenwalde, die zich in het Vlaamse Legioen wilde laten inlijven. Alleszins zeer eigenaardig, want uit door ons weergevonden dokumenten blijkt in de eerste plaats dat hij niet lang, nauwelijks tot de 2de juli, op een antwoord heeft gewacht, dat trouwens nooit kwam. En in de tweede plaats en vooral schreef hij die dag aan het Duitse Oberkommando der Wehrmacht, dat hij zijn instemming verleende aan de inlijving van Vlaamse officieren van de Luitenant De Winde-kring, die zich solidair met het Duitse Rijk verklaarde voor inzet aan het Oostfront: 'om een bewijs van hun volksverbondenheid te leveren, daar alle leden ernaar hunkeren en het als hun hoogsten plicht

beschouwen hun volk daadwerkelijk in nationaalsocialistischen zin te dienen'. In afwachting van een antwoord maakte Verreydt een ontwerp van principiële aanvraag klaar. Doch vermits de Vlaamse officieren een maand later uit Luckenwalde werden ontslagen, heeft geen enkele zich kunnen melden.

'Leve België!'

De 10de juni '41 was een 70-tal officieren uit de kampen Rotenburg, Prenzlau, Eichstätt en Juliusburg naar Luckenwalde overgebracht geworden. Onder hen voerde een groep officieren o.l.v. kapitein De Smidt en majoor Vandenplas een hevige oppositie tegen de LDWK, waarbij de bemiddelingspogingen van kolonel Van Coppenolle niet konden baten. De Smidt verweet de kringleden de niet-leden voortdurend te bespioneren en al hun gedragingen aan Verreydt over te brieven. Einde juni '41 werd De Smidt met nog 12 andere officieren op aanvraag van Verreydt als 'flämisch- und deutschfeindlich' uit Luckenwalde weggestuurd. De oppositie van de groep De Smidt, alsmede van luitenant-kolonel De Man en kommandant Danneels had het ontslag van een aantal kringleden tot gevolg.

De viering van de 11de juni '41 was een gedenkwaardige dag ... en nacht. Reeds 's voormiddags was onder protest van enkele officieren een V.N.V.-deltateken moeten verwijderd worden. Op voorstel van Tack was een grote leeuwenvlag uitgehangen, die door vele aanwezigen met gestrekte arm werd gegroet.

's Avonds werd door een 20-tal officieren een bieravond georganiseerd, die in het hele kamp te horen was. Luidkeels werden Vlaamse en Duitse liederen gezongen en op de Vlaamse leeuw volgde 'Wir fahren gegen Engeland'. Een dronken Feldwebel geraakte nog op een stoel gekropen om uit te brallen, dat hij nog altijd hoopte in het kamp één van zijn zonen te ontmoeten, want hij was tijdens de Eerste Wereldoorlog lange tijd in België geweest.

Volgens Reekmans was het, 'een braspartij in regel, een puur schandaal', zelfs in die mate dat Van Coppenolle 's anderendaags publiek protesteerde en 'om meer waardigheid' vroeg. Weer volgden enkele ontslagen. De komst van nieuwe groepen werd telkens door incidenten gekenmerkt - in de kamers stonden de aanhangers van de kring en de 'onverbiddelijken' vechtensgereed tegenover elkaar - gevolgd door ontslagen en overplaatsingen.

De viering van de nationale feestdag, de 21ste juli '41, verliep ook niet zonder incidenten. In de eetzaal was een altaar opgesteld met daarachter een grote leeuwenvlag en terzijde een foto van de koning. Na de mis hield kampoverste Van Coppenolle een toespraak waarin hij het had over de trouw aan de koning en aan de officierseed, maar vermeed over België te spreken. Dit lokte reaktie uit bij een Belgische officier, kommandant Claes, die recht sprong en 'Leve België!' riep. Hierop brak in de zaal een waar huilkoncert los, terwijl Verreydt op het podium sprong en zonder ophouden met gestrekte arm luidkeels 'Heil Vlaanderen!' skandeerde. Kommandant Claes werd enkele dagen later naar het kamp van Eichstätt weggevoerd. Een groep officieren, die het nationale lied zongen, werden met 8 dagen opsluiting bedacht.

'*Iedereen naar huis!*'

Inmiddels had Adriaan Van Coppenolle te Luckenwalde het bericht ontvangen, dat hij aangezocht werd om i.p.v. hoofdpolitiekommissaris van Groot-Antwerpen, bij Binnenlandse Zaken het hoofd van de Algemene Rijkswachtpolitie te worden. Doch. volgens Reekmans moest Van Coppenolle van de Abwehr Verreydt mee naar België nemen, hetgeen Van Coppenolle geenszins wenste. Volgens Reekmans had Verreydt op dat ogenblik alle hoop verloren om Luckenwalde als leider van de LDWK te verlaten. Hij zou een spoedige terugkeer naar België onder de hoede van zijn aartsvijand Van Coppenolle hebben verkozen boven het prestige van zijn leiderschap van de LDWK, omdat hij vóór de andere leden van de kring naar huis zou gaan.

Einde juli '41 was het zover. Onder de nagenoeg 200 Luckenwalders werden door een officier van het OKW 151 officieren uitgekozen, onder wie 28 niet-leden van de LDWK, terwijl 14 leden niet werden gekozen. Volgens Reekmans is dit een duidelijk bewijs dat de groep Verreydt uiteindelijk helemaal geen invloed heeft kunnen uitoefe-

nen bij de keuze van de te repatriëren officieren. De 5de augustus '41 werden de gelukkigen naar België op transport gezet. De 46 niet uitgekozen officieren werden naar de kampen Rotenburg en Eichstatt overgeplaatst, waar zij door de Franstalige officieren als verraders werden onthaald. Het was nu voorgoed gedaan met de Vlaamse kringen in de kampen.

De Duitsers zouden trouwens nooit meer lijsten met vrij te stellen krijgsgevangenen willen aanvaarden.

‘*Geen parels voor de zwijnen*’

Na de terugkeer in België vond een aantal Luckenwalders wel opvallend gemakkelijk zijn weg in para-militaire organisaties, overheids- en ordehandhavingsdiensten. Van het 150-tal Luckenwald ers konden we uitmaken dat er 31 in de Vlaamse Wacht terechtkwamen, 6 in de Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen, 2 in de Zwarte Brigade van het V.N.V., 5 in de politie als kommissaris, enkelen belandden aan het Oostfront, anderen gingen vrijwillig naar Duitsland werken. 28 doken onder in het verzet, 2 vluchtten naar Groot-Brittannië, 8 werden opnieuw in krijgsgevangenschap gestuurd. 29 belandden met een nieuwe geest in de rijkswacht. Anderen in allerhande kontrolediensten.

Wat nu de LDWK na de vrijlating uit Luckenwalde betreft, die zakte als deeg in elkaar. Om de werking in stand te houden werden aanvankelijk in Vlaanderen een aantal centra opgericht, waarvan de werking evenwel na verloop van tijd ‘om bepaalde redenen’ werd stilgelegd. Gebrek aan belangstelling vanwege de leden van de kring, die door hun nieuwe bezigheden druk benomen waren? Volgens Lowie Reekmans namen de leden van de LDWK na hun terugkeer in België massaal ontslag, omdat zij de ‘nationaalsocialistische methodes, naloperij en hielenlikkerij’ van Verreydt bij de Duitsers beu waren. Verreydt zelf vond aanvankelijk zijn draai niet. Hij wist niet uit welke ruif eten. Nochtans waren er op dat ogenblik ruiven genoeg. Verreydt weigerde het aanbod van Lagrou om Sturmbannführer (majoor) bij de Algemene SS-Vlaanderen te worden. Ook wees hij de functie van stafchef bij de Vrijwillige Arbeidsdienst af. In de rijkswacht zegde hij nauwelijks goeie dag, want hij was als distriktskommandant te Geraardsbergen aangewezen en dat was voor Verreydt een uithoek. Hij nam dan maar een jaar verlof zonder wedde bij de rijkswacht. In de zomer van '42 vond hij wat hij zocht: de vereniging van het militaire en de politiek op een belangrijke functie in het V.N.V.: de koördinatie van de nieuwe elementen in rijkswacht en politie en van de Vlaamse militaire en para-militaire organisaties, waarover het V.N.V. zijn zeg had. Als militair raadgever had Verreydt de leiding in handen van de V.N.V.-dienst ‘Verweer’, het zgh. ‘Verweerkommando’, dat blijkbaar tot opdracht had om ten behoeve van het V.N.V. bij een vergelijk tussen Duitsers en geallieerden de macht over te nemen. Maar daarover heel wat meer bij de behandeling van het V.N.V. in de kollaboratie.

De 14de juli '42 sloot Verreydt eigenmachtig de LDWK bij het V.N.V. aan. Een maand later ontvingen de leden van de kring een toetredingsformulier met de mededeling van Verreydt ‘dat er besloten werd alle leden van de Luitenant De Winde-kring te beschouwen als hebbende aangesloten bij het V.N.V. sedert de 10de

mei '40 en dat het lidgeld en verplichte belasting voor het heel jaar diende betaald te worden'. Sommige gewezen Luckenwalders weigerden echter het aansluitingsformulier te ondertekenen. Eén onder hen deed dat met de woorden 'geen parels voor de zwijnen'.

Toen Verreydt gewaar werd dat zijn haring bij De Clercq en de V.N.V.-leiding niet braadde, omdat hij niet erin zou geslaagd zijn 'betrouwbare krachten', nl. de uit Luckenwalde teruggekeerde Vlaamse officieren, in gezagsvolle funkties te plaatsen, stopte hij de Luitenant De Winde-kring voor onbepaalde tijd in de koelkast.

Doch in oktober '42 volgde Elias de overleden De Clercq op. Voor Verreydt rees nieuwe hoop; hij trachtte de kring nieuw leven in te blazen. Maar het lange nietsdoen was de kring fataal geworden. En vooral stond Elias, ten minste volgens Verreydt, vijandig tegenover de militairen van de Luitenant De Winde-Kring, van wie een aantal de leiding van de Vlaamse Wacht in handen had. Volgens Verreydt beschouwde Elias hen als intellektueel minderwaardig en wilde hij niet het slachtoffer van een 'Pretoriaanse Wacht' worden. Nochtans bood Elias in april-mei '43 Verreydt de

plaats van stafoverste bij de Fabriekswacht met de rang van kommandant aan, doch deze weigerde. Verreydt zou zich niet ermee hebben kunnen verenigen, dat Elias dezelfde pro-Duitse koers als De Clercq opging en zijn volgelingen aan de Duitsers uitleverde. In mei '43 besloot Verreydt dan maar, zonder dat hij enig lid van de Luitenant De Winde-kring daartoe raadpleegde, de kring uit het V.N.V. terug te trekken en nieuwe statuten ter ondertekening aan de leden voor te leggen. Volgens de gewezen kortstondige leider van de Luitenant De Winde-kring, Norbert Neirinck, die als stafchef van de DM/ZB ontslag had ingediend om in de Landbouw- en Voedingskorporatie onder te duiken, was hierin geen sprake meer van trouw aan de koning, maar wel aan de Führer.

En Neirinck had nog gelijk ook. Verreydt kon zich tegenover ons niet meer herinneren hoe die nieuwe statuten luiden, ‘maar van trouw aan de Führer was er zeker geen sprake, het ging om een formele Vlaamse belijdenis’. Niets is minder waar, want wij konden de hand leggen op een Duitse vertaling dd. 25/1/44 van de nieuwe statuten, die met terugwerkende kracht tot 8/8/43 werden ingevoerd. Volgens die statuten wilde de Kring een elite van nationaal-socialistische officieren vormen, die ‘de invoering van de nationaal-socialistische orde ter versterking van hun volkswezen in de gemeenschap van de Germaanse volkeren op Noordse grondslag in het Groot-Germaanse Rijk nastreefden. In alle omstandigheden moesten de kringleden zich als nationaal-socialisten gedragen. En volgens deze tekst stelden de leden wel degelijk hun hele vertrouwen in Adolf Hitler als leider van alle Germanen. Verreydt was inderdaad in kontakt gekomen met Jef Van de Wiele en SS-Brigadeführer Jungclaus. Dit was meteen het feitelijk einde van de Luitenant De Winde-kring: de kring was een groepering van SS-gezinde elementen uit allerlei militaire en para-militaire formaties geworden.

Dat Verreydt een zwenking naar de DeVlag/SS had uitgevoerd blijkt al uit zijn kontakten met Jef Van de Wiele en SS-Brigadeführer Jungclaus en vooral hieruit, dat hij nog in februari '44 het opleidingscentrum voor Waffen-SS-officieren te Bad Tölz binnentrok en eerst maar in augustus '44 in België opnieuw opdook. De Luitenant De Winde-kring was toen al een hele tijd een zachte dood gestorven.

Zij, die bleven: ‘Le Roi au pouvoir!’

Niet alleen bij Vlaamse krijgsgevangen officieren leefden Nieuwe Orde-ideeën. Reeds geruime tijd vóór de Belgische nederlaag van de 28ste mei '40 hadden sommige Franstalige Belgische officieren hun oor te luisteren gelegd bij het Belgisch Nationaal Legioen van de Luikse advokaat Paul Hoornaert en ook bij Rex van Léon Degrelle, beiden trouwe spreekbuizen van het Latijns fascisme van Mussolini, Franco en Salazar.

Van de zomer van '40 af waren in België gebleven beroeps- en reserve-officieren zich gaan hergroeperen in allerlei semi-klandestiene organisaties zoals *La Phalange* van de gewezen Rexist Xavier de Grunne en het Belgisch Legioen. Bij deze organisaties was het al versterking van de koninklijke macht wat de klok sloeg, met de uitschakeling van het vóóroorlogs parlementair regime. België was volgens deze officieren aan een ‘nationale hernieuwing’ toe.

Nationale hernieuwing met een geboren leider

Maar niet alleen in België waren officieren die mening toegedaan. Reeds de 21ste juni '40 waren inderdaad een 500-tal Vlaamse en Waalse officieren - onder wie menig officier van de algemene legerstaf - in het kamp te Rotenburg aangekomen. Ook daar weer had een scheiding tussen Vlamingen en Walen plaats, werden studiekringen opgericht en werd druk Duits aangeleerd. Eén van deze kringen, de ‘Cercle de Rénovation Nationale’, de ‘Kring tot Nationale Hernieuwing’, werd eind '40 - begin '41 door luitenant-kolonel Emile Wanty gesticht. Wanty was volgens sommigen ‘een geboren leider, een toekomstige minister die nog iets anders kon dan zijn bataljon kommanderen’. De aandacht van de kring ging voornamelijk uit naar het toekomstig regime van België. De parlementaire demokratie was nog wel te aanvaarden, maar moest gevoelig worden verbeterd door een aanzienlijke versterking van de koninklijke macht. Studiën werden uitgevoerd over de reorganisatie van het transportwezen, de marine, de kolonie en een lid had zelfs een uniform voor de Belgische arbeider ontworpen. Uiteenzettingen werden gehouden

over o.m. de Duitse Arbeidsdienst, de nationale opvoeding van de jeugd en andere dergelijke onderwerpen. De groep ging duidelijk in de richting van een Nieuwe Orde, die echter niet door het nationaal-socialisme, maar veeleer door de korporatieve theorieën van Salazar en in zekere mate ook door de opvattingen van Mussolini was geïnspireerd.

Het aantal leden van de kring was vrij gering: slechts een 20-tal beroepsofficieren, zowel Vlamingen als Walen. Volgens Wanty had zijn groepering de sympathie van de algemene stafchef, generaal Michiels, en waren de Belgische kampkommandant, kolonel Melen, en de vertrouwensman van de soldaten, kolonel Terlinden, niet ertegen gekant.

Het geweer van schouder veranderen

Om de gedachtengang van de kring Wanty beter te begrijpen is het noodzakelijk het ontstaan van de kring in de geest van de tijd te situeren. Einde '40 dachten vele officieren dat men, vermits de oorlog gedaan was, moest denken aan de plaats, die België in het nieuwe Europa zou innemen. De kring van Wanty vreesde, dat de Duitsers na de oorlog een regering van stromannen en opportunisten in hun dienst zouden opdringen. Wanty wilde met enkele zgh. ‘heldere geesten’, die de koning trouw waren gebleven, na het einde van de vijandelijkheden een nieuwe regering vormen. Volgens sommige officieren zou hij in de loop van '41 aanmoedigingen uit Laken hebben ontvangen. De beschermeling van generaal Van Overstraeten, majoor Defraiteur, zou Wanty en andere officieren herhaaldelijk hebben aangespoord ‘het geweer van schouder te veranderen’.

Wanneer en met welke bedoeling Defraiteur en via hem Van Overstraeten deze aansporingen hebben gegeven, is totnogtoe niet met zekerheid te achterhalen. Van generaal Wanty kregen we daarover geen verklaring los. Wij moesten dan maar zelf naar een verklaring zoeken. Tegen Duitsland had men in de meidagen van '40 het geweer al gericht. Als men het van schouder moest veranderen, kan men alleszins niet gaan veronderstellen, dat het tegen Engeland moest gericht worden. Er bleef maar één mogelijkheid over, waartegen het geweer kon gericht worden: de binnenlandse vijand, de tegenstanders van de koning, de zgn. subversieve elementen van links, die bij het einde van de vijandelijkheden naar de macht konden grijpen. Volgens naoorlogse getuigenissen van krijgsgevangen officieren hebben deze aansporingen van Defraiteur alleszins tot gevolg gehad, dat ‘teveel krijgsgevangen officieren verkeerde ideeën kregen en dat sommigen zich met pro-Duitse propaganda hopeloos kompromitteerden’. In ieder geval mag de vraag gesteld worden of Belgische officieren in krijgsgevangenschap wel ertoe gerechtigd zijn zich met politiek in te laten. De leden van de kring Wanty beraadslaagden ook over dit gewetensprobleem en kwamen volgens Wanty tot het besluit, dat zij nog steeds door de grondwettelijke eed waren gebonden, maar zich in feite wegens de omstandigheden van hun krijgsgevangenschap niet meer door de militaire plichtenleer gebonden achtten en bijgevolg hun vrijheid inzake politieke zaken mochten hernemen. De kring Wanty werd niet door alle aanwezige officieren op dezelfde gevoelens onthaald. Sommige officieren getuigden na de oorlog dat zij de kring als niet ernstig beschouwden, omdat

Wanty o.a. ervan droomde, zoals Rexleider Léon Degrelle, het Boergondisch Rijk te herstellen.

‘*Nobele Kanselier Hitler ...*’

De mislukking van het gesprek Leopold III-Hitler in november '40 te Berchtesgaden had de krijgsgevangen officieren doen inzien dat de lijsten van de OTAD, de dienst van generaal Keyaerts die zich aanvankelijk ook toelegde op de repatriëring van de krijgsgevangen officieren naar België, niets meer uithaalden. Het vertrek van 120 Vlaamse officieren naar Luckenwalde in december '40 en de berichten uit dit kamp zetten kwaad bloed bij de in Rotenburg achtergebleven officieren. Het was immers bekend, dat Luckenwalde slechts een etappe op de terugweg naar België was. De stemming in de kampen veranderde. Er moest naar overtuigender middelen worden gegrepen. Vanuit het kamp te Rotenburg werd dan maar een petitie naar Hitler gestuurd, waarin de Rotenburgers zich ertoe bereid verklaarden aan de wederopbouw van hun land deel te nemen en op hun terugkeer naar België aan-

drongen. Deze petitie werd door kolonel Terlinden, die hiermee overigens niet akkoord ging, aan alle krijgsgevangenen voorgelezen. De tekst begon met de woorden: ‘Noble chancelier Hitler...’

Toen ook in het kamp te Eichstätt de repatriëring uitbleef, besloot een groot aantal reserve-officieren, onder wie het parlementslid Jean Rey, in maart '41 een petitie naar de koning te sturen, waarin zij op hun vrijlating aandrongen. Hoe langer hoe meer begon men zich inderdaad in de kampen benadeeld te voelen tegenover diegenen, die in België waren gebleven of erin geslaagd waren door allerhande voorspraak uit de kampen naar huis terug te keren. Of er antwoord van het Hof kwam is vooralsnog niet bekend. Wel staat het vast, dat een aantal jonge reserveofficieren twee maanden later aan Hitler een petitie zond om in België binnen het kader van ‘een nieuwe ekonomie’ ingezet te worden. Zij verplichtten zich ertoe de wapens tegen Duitsland niet op te nemen en geen sabotage te plegen.

Jean Rey had de scherpe hoeken van de oorspronkelijke petitie wat bijgeschaafd. Op deze petitie werd nooit een antwoord ontvangen.

Een aantal Belgische legerofficieren in het kamp te Eichstätt had zich trouwens reeds tijdens 1940 laten opmerken. O.l.v. kolonel Adam, hoogleraar aan de Koninklijke Militaire School, werden inderdaad van juli '40 af in besloten kring lessen en voordrachten gehouden, die afgestemd waren ‘op een onafwendbare hernieuwing’. In augustus '40 gaf kolonel Dendal een voordracht over ‘de ramp van de meidagen '40’, waarin hij het erover had dat Groot-Brittannië België had verraden. Bij andere gelegenheden lichtte een Duitse dr. Bisschop de nationaal-socialistische leer toe. Ook in het kamp te Wolfsberg werd in dezelfde periode door reserve-luitenant Clemens een voordrachtenreeks ingericht, waarbij met lof over het nationaal-socialisme werd gesproken.

Naar het Waals Legioen?

Doch het bleef niet bij petities aan Hitler. Na het uitbreken van de oorlog met Rusland de 22ste juni 1941 vroegen enkele van de 420 à 430 in het kamp te Rotenburg aanwezige officieren de Duitse kampoverheid inlichtingen nopens inzet aan het Oostfront. Zij zouden als voorwaarden hebben gesteld dat zij in Belgische uniform en onder Belgisch kommando in Finland zouden worden ingezet. Na de oorlog zullen zij wat gelukkig zijn geweest, dat het Duitse opperbevel met rechtstreekse aanwervingen niet instemde: de aanwervingen moesten via de Rexistische formaties in België gebeuren. Hoe het met de opvattingen van sommige hoge officieren gesteld was, blijkt o.m. uit het feit dat te Prenzlau generaal Van den Bergen, gewezen hoofd van de algemene legerstaf, de 18de juli 1941 op verzoek van de Duitse kampoverheid bereid was volgend dagorder in het kamp te laten uithangen: ‘De officieren, die onder voorbehoud van goedkeuring door de koning, zich in het Waals Legioen wensen in te lijven, kunnen zich morgen te 15 u. bij mij aanmelden’. De uitdrukking ‘onder voorbehoud van goedkeuring door de koning’ was door Van den Bergen zelf ingelast. Op het vastgestelde uur hebben zich 51 Belgische officieren bij de generaal aangemeld. Werden zij niet ingelijfd, omdat zulks in België via Rex moest gebeuren, dan was alleszins bij deze officieren de bereidheid daartoe aanwezig.

Een verbindingsdienst voor de krijgsgevangenen: 'Ik denk aan U!'

De overbrenging in maart '41 naar het kamp te Prenzlau had alle krijgsgevangen beroepsofficieren alle hoop op een spoedige repatriëring ontnomen. Daarom werd in België door de OTAD besloten een verbindingsdienst op te richten, die de krijgsgevangenen in de kampen zou kunnen opzoeken. Met hetzelfde doel nam koning Leopold begin '42 het initiatief een delegatie van de OTAD samen te stellen, met instemming van het Duitse Ministerie voor Buitenlandse Zaken. Zij werd de 'Kommissie 't Serclaes' genoemd naar de naam van kommandant graaf de 't Serclaes de Wommersom. Zij omvatte voorts majoor Theis, luitenant André de Callataÿ, de zoon van een generaal, luitenantgeneesheer Van Doornick en nog enkele anderen. In juni '42 nam de kommissie haar intrek in het sjieke Adlon-hotel te Berlijn. Vandaar uit bezocht zij van juni '42 tot einde '43 geregeld de Belgische militairen in de Offizierenlager of

Oflags, en de Soldatenlager, de Stalags.

Volgens de officiële richtlijnen van het hoofd van de OTAD, generaal Keyaerts, had de kommissie 't Serclaes geen andere opdracht dan de morele en materiële toestand van de Belgische krijgsgevangenen in de Duitse kampen na te gaan en zo mogelijk deze te verbeteren.

Doch wij hebben reeds onderstreept, dat de OTAD achter de schermen tot doel had een vertrouwensrelatie tussen het Hof en de krijgsgevangen officieren tot stand te brengen en hun de politiek van Laken te verduidelijken. Welnu, de vertrouwensrelatie tussen de koning en de jongere krijgsgevangen officieren had een diepe schok gekregen door een gebeurtenis, die nochtans meestal als heuglijk mag bestempeld worden, nl. het tweede huwelijk van koning Leopold III.

Deze blijde gebeurtenis had in het kamp van Rotenburg een enorme opschudding veroorzaakt. Sommige officieren hadden tevoren reeds via hun echtgenote in België geruchten opgevangen over de reizen, die de vorst ondanks zijn krijgsgevangenschap had ondernomen, en over de diners in het koninklijk paleis, waar Belgische en Duitse officieren aanzaten. Ook het feit, dat ± 3000 Belgische officieren in België waren achtergebleven en door de OTAD werden betaald, had menig krijgsgevangen officier in Duitsland tot nadenken gestemd. Maar toen het nieuws van 's konings huwelijk met Liliane Baels in de kampen bekend geraakte, barstte de bom. Vooral de jongere officieren herinnerden zich nog het kaartje, dat hun nauwelijks één jaar tevoren via het Rode Kruis was toegezonden en waarop de vorst stond afgebeeld met de woorden ‘Ik denk aan U’. In hun barakken hadden zij alle portretten van de koning van de wand gerukt en door het venster naar buiten gekeild.

Daarom was het niet verwonderlijk, dat de OTAD-afvaardiging nadien in de kampen bepaald slecht en zelfs vijandig werd ontvangen. Zij werd ervan verdacht, dat zij in opdracht van het Hof kwam spioneren om te weten of de officieren nog koningsgezind waren. Het ordewoord was ‘De verklikkers zijn daar! Het is verboden met hen te spreken!’

Onvermijdelijk kwamen tijdens de bezoeken van de Kommissie 't Serclaes aan de kampen ook politieke vraagstukken ter sprake. Meer dan eens werden de vragen omtrent de gevoelens van de krijgsgevangen officieren tegenover de koning als onbetamelijk van de hand gewezen. Het bleef echter niet bij vragen stellen alleen. Bij het bezoek aan sommige kampen maakte luitenant de Callataÿ boodschappen van de koning en van Van Overstraeten aan de officieren over. Hierbij kwamen soms zelfs grammofoonplaten te pas. De afwijzende houding van een aantal officieren werd door de kommissie in verslagen als ‘republikeins’ bestempeld. Het eerste bezoek aan het kamp te Lübeck moet volgens de verslagen een ware ramp geweest zijn. De 13de oktober '42 werden de kommissieleden door de helft van de ongeveer 50 daar aanwezige officieren als verkochten en verraders nageroepen. Eigenaardig genoeg zijn het zulke verslagen die na de oorlog door generaal Van Overstraeten aan de Belgische overheid *niet* werden overhandigd. Doch gelukkig konden we de verslagen van kommissielid André de Callataÿ vinden. Hieruit blijkt ook dat de OTAD-afvaardiging bijzonder grote belangstelling had voor *twee verschijnselen*: ten eerste voor de echte of vermeende anti-royalistische en republikeinse manifestaties in enkele kampen; ten tweede voor de uitgesproken koningsgezinde groeperingen van Franstalige officieren die in de kampen waren ontstaan en die duidelijk een autoritair gezag nastreefden.

De Dienaars van de Koning

Want benevens de reeds hogervernoemde Kring tot Nationale Hernieuwing o.l.v. Wanty, die enkel te Rotenburg heeft bestaan, werden in de andere kampen eveneens koningsgezinde bewegingen opgericht. In het kamp te Tibor bevond zich sedert de zomer van 1940 een aantal gewezen scouts verenigd rond de Brusselse advokaat Leon Van der Beken, die in de Franstalige katholieke scoutsbeweging een leidende rol had vervuld. Bij hen groeide de gedachte om na de vijandelijkheden de scoutsbeweging om te vormen tot één nationale jeugdbeweging, die de gehele Belgische jeugd zou omvatten, rechtstreeks ondergeschikt aan het gezag van dé chef, de enige leider: de koning, of zoals Van der Beken het formuleerde: ‘de geliefde, vereerde en onbetwiste chef, wiens bevelen moeten worden uitgevoerd om de enige reden, dat hij de leider is

die beveelt.' De vorst zou persoonlijk de jeugdleiders aanduiden, die hem rechtstreeks en uitsluitend verantwoording zouden moeten afleggen. De beweging moest ook gevrijwaard worden van enige onderwerping aan een partij, zelfs aan de enige partij. Zowat in alle kampen ontstonden clans, die uiteindelijk in oktober '41 de benaming *Cadets du Roi* aannamen. Toen de Duitsers in 1942 het dragen van scoutsuniformen in België verboden, kwamen de Kadetten op hun stappen terug en namen sommigen ontslag.

In juli '42 richtte majoor Bedoret te Prenzlau een nieuwe kring op 'Les Servants du Roi', 'De Dienaars van de Koning', waarvan enkel jonge officieren lid konden worden. De leden werden trouwens voornamelijk onder de Kadetten van de Koning gerekruteerd, zodat vele officieren tegelijkertijd lid én van de Dienaars van de Koning én van de Kadetten van de Koning waren. De stichting van zulke kringen werd trouwens door het Hof aangemoedigd, zoals bleek uit een brief van een ordonnansofficier van de koning, majoor Gierts, die tijdens de openingszitting van de kring door Bedoret werd voorgelezen. De kring van Bedoret kende een groot sukses. In nauwelijks 14 dagen tijd waren er al 200 leden.

Volgens sommige buiten de kring staande, en volgens Bedoret 'slecht geïnformeerde officieren', ging het om een geheime beweging met de volgende politieke oogmerken:

1) van de Duitse overwinning gebruik maken om met zijn beweging in België een militaire regering te vormen en 2) de koning de leiding van deze regering in handen spelen. Dit alles werd evenwel door Bedoret ontkend. Hij ontkende evenwel niet, dat 'de beweging royalistisch was, dat de leden zich evenzeer gebonden achtten door hun eed van trouw aan de koning als door hun plicht tot gehoorzaamheid aan de grondwet en de wetten van België'. Wegens die kritiek werd na enkele weken de benaming *La Flamme*, de Vlam, gekozen, tevens de titel van het maandelijks bulletin van de Kring, waarvan het aantal leden al tot 300 was opgelopen. Een paar citaten uit La Flamme zijn voldoende om de geestesgesteldheid van de kringleden te schetsen. In maart '43 stond in La Flamme te lezen: 'De strijd, die door de parlementairen in het halfrond van de Kamers werd geleverd, is een strijd waarvan de verontwaardiging door de knieën ging zodra de drempel van de parlementaire bar werd overschreden'. En nog steeds La Flamme, in december '43: 'Iedereen zal ongetwijfeld begrijpen dat in het weerzinwekkend geschil waarbij het leger, zinnebeeld van de natie, een tijdlang tegen deze natie of ten minste tegen een deel hiervan zou opgesteld zijn, voor iedereen angstwekkende gewetensproblemen zullen rijzen'. Inderdaad angstwekkend. En ten slotte: 'Zijn wij vastbesloten blind te gehoorzamen aan de bevelen, hoe zwaar die ook mogen zijn, die ons worden gegeven door hem die het lot van het land in handen heeft?' (nota bene: de koning) Dat alles werd Bedoret na de oorlog zwaar aangerekend. Nochtans had generaal Keyaerts op een protestnota van een verontwaardigde kavalerie-officier, die de vraag had gesteld of het toegelaten was 'in koelen bloede de mogelijkheid van een burgeroorlog onder ogen te nemen', geantwoord dat de werking van La Flamme met het tuchtreglement strookte. En had generaal Van Den Bergen bij de opheffing van La Flamme de 24ste oktober 1944 in de dagorder van het kamp zijn dankbetuigingen tegenover de leiders van de kring uitgesproken.

Stoottroepen zullen het voor de koning klaren

De gedachten, die in La Flamme zó treffend werden vertolkt, leefden reeds lang te midden van sommige Belgische officierskringen. In de zomer van '43 werd een reorganisatie van de kampen doorgevoerd en werden alle beroepsofficieren te Prenzlau verzameld. Alzo kwam het zwaartepunt van de royalistische bewegingen in dit kamp te liggen. In '44 richtte aldaar de ons reeds bekende stichter van de 'Kring tot Nationale Hernieuwing', luitenant-kolonel Wanty, een nieuwe geheime kring van officieren op, waarvan slechts enkelen, onder wie kampkommandant Van der Veken, generaal Van Den Bergen, luitenant-kolonel De Vijver en majoor Bedoret het bestaan kenden. Volgens Wanty bestond het doel van deze groep erin bij de totale ineenstorting van het Derde Rijk en in het perspektief van een geallieerde overwinning, een aantal kavalerie-officieren zo snel mogelijk te repatriëren om nog vóór het vertrek van de verslagen Duitsers de orde te handhaven en de terugkeer van de koning, die inmiddels naar Duitsland zou zijn over-

gebracht, te verzekeren. Het plan was zorgvuldig voorbereid. De groep wist dat zij in een Duitse kazerne tegenover het kamp wapens en vervoer konden vinden. Generaal Van Overstraeten was van dit plan via Wanty's echtgenote op de hoogte en liet de groep een som geld van 6.000 à 9.000 Reichsmark aan Wanty toekomen om tijdens de ‘raid’ eten te kopen.

Bij het opstellen van het plan werd gerekend op de bereidheid van andere officieren, onder wie sommigen, volgens Wanty, zelfs niet wisten dat zij van de stoottroep deel uitmaakten. Zij zouden echter op ‘het gepaste ogenblik’ worden ingeschakeld. Alles wijst erop, dat een dergelijk plan reeds vóór 1944 bestond en dat luitenant de Callataÿ van de OTAD-delegatie hierin een aanzienlijk aandeel had. Tijdens zijn bezoek aan het kamp te Fischbeck overhandigde de Callataÿ de 6de mei '43 aan luitenant André Haibe, de plaatselijke leider van de ‘Servants du Roi’, en aan luitenant Volckaerts een boodschap van generaal Keyaerts. Nadien noteerde Callataÿ in zijn verslag, dat zij de boodschap ‘goed hadden begrepen’ en ‘in die zin zouden handelen’. Tevens stelde de Callataÿ vast, dat vele officieren bevreesd waren voor het kommunisme en vroegen of men in België maatregelen nam om dit gevaar in te dijken. Tijdens een tweede bezoek van de Callataÿ aan Fischbeck bracht luitenant Haibe hem verslag uit over de voorbereidingen die waren getroffen voor de terugkeer van een reeks ‘energieke’ jonge officieren. Volgens Haibe zouden nog anderen worden gekontakteerd, zodat er ‘op het ogenblik van de aktie’ een 400-tal officieren bij het plan zouden betrokken zijn. Haibe wenste van de Callataÿ verdere richtlijnen te vernemen, o.m. over het ogenblik, waarop de ‘energieke officieren bij de aktie moesten betrokken worden’. Dit verhaal wordt in grote lijnen bevestigd door een naoorlogse getuigenis van Maurice Danse, toen substituut-krijgsauditeur, die in '43 eveneens te Fischbeck verbleef. Volgens Danse beloofde deze groep van 400 officieren na de Duitse ineenstorting onmiddellijk naar België terug te keren om zich in ‘een blinde onderwerping’ ter beschikking van de koning te stellen.

Het lijkt onwaarschijnlijk dat in '43 met ‘terugkeer naar België’ nog de gewone vrijlating uit krijgsgevangenschap werd bedoeld, temeer omdat er sprake is van ‘het moment van de aktie’. Wij kunnen enkel veronderstellen, dat het hier ging, zoals in de plannen van kolonel Wanty, om een aktie met het oog op ordehandhaving en bescherming van de koning

Staatsgreepplannen?

De notities van de Callataÿ stellen ons, hoe gebrekkig ook, in staat een beeld te vormen van de mate, waarin de OTAD en het Hof over de royalistische bewegingen in het kamp waren geïnformeerd. De leiders van de koningsgezinde groeperingen gaven aan de Callataÿ geregeld boodschappen voor de generaals Keyaerts en Van Overstraeten mee. Wanneer de Callataÿ erom vroeg, deelden zij hem eveneens mede welke officieren als koningsgezind stonden aangeschreven en welke niet.

De Callataÿ stelde echter nog andere vragen. In Fischbeck zou hij tijdens een bezoek aan bepaalde officieren gevraagd hebben hoeveel krijgsgevangen militairen bereid zouden zijn bij hun terugkeer in België de koning te volgen, zelfs wanneer de vorst inbreuk op de grondwet zou plegen. Dit was slechts enkele ingewijden bekend.

Indien de Callataÿ deze vraag gesteld heeft, kan men veronderstellen dat hij dit niet uit eigen initiatief deed, maar wel op aanvraag van zijn oversten en opdrachtgevers, bijv. generaal Van Overstraeten of de koning zelf.

De gevolgen van deze vraag zijn echter verreikend: inbreuk op de grondwet plegen kon o.m. betekenen dat het parlementair-demokratisch regime afgeschaft en dat de koning ook de wetgevende macht werd toebedeeld. Of deze vraag inderdaad werd gesteld, en zo ja door wie ze geïnspireerd was, is echter niet met zekerheid te achterhalen. Wel noteerden wij dat de leiders van de royalistische bewegingen in de kampen zich afvroegen of er in België ook bewegingen bestonden, die tegen de 'subversieve krachten' zouden optreden. Dit betekende dat zij dit eventueel zelf wel wilden doen. Men is hierdoor ertoe gerechtigd te denken dat deze officieren in bepaalde omstandigheden ertoe konden gebracht worden de Belgische grondwet met de voeten te treden. De plannen van de kring Bedoret gingen trouwens ook in die richting. Alles wijst erop dat bewegingen zoals 'Les Cadets du

Roi' en 'Les Servants du Roi' relatief onschuldige aktiviteiten hadden, maar dat er naast en gedeeltelijk in de schoot van deze bewegingen, groepen bestonden, die duidelijk verder gingen dan scoutsaktiviteiten.

'Verzet? Une folie!'

Vele officieren hadden in de zomer van '43 ertegen opgezien naar het kamp van Prenzlau te worden overgeplaatst, dat zij 'het kamp der generaals' noemden. De houding van deze generaals getuigde inderdaad van kastegeest: zij hielden zich afzijdig van de nieuwkomers en organiseerden een zwarte markt met de speciale colli's van het Rode Kruis, waarop ze recht hadden. De jongere officieren vonden de houding van deze hoge officieren erg defaitistisch: zo groetten zij lagere Duitse officieren, terwijl een Belgisch generaal normaal enkel de militaire groet voor de koning brengt. Maar de oorsprong van deze defaitistische houding lag niet enkel bij de Belgische generaals. Want ook de OTAD-delegatie verstrekte richtlijnen, die het tegendeel van verzet waren. Want overmaken 'dat er omtrent kollaboratie met de bezetter geen officiële richtlijnen waren gegeven en dat het iedereen vrij stond met de Duitsers samen te werken, ieder volgens zijn geweten', kan moeilijk worden beschouwd als het aankweken van een geest van verzet. Ook de Callataÿ van dezelfde OTAD-kommissie had het nog in 1943 tegenover sommige krijgsgevangen officieren erover dat het Hof zich aan de vooroorlogse neutraliteitspolitiek hield, een ander manier om te zeggen, dat België niet langer met Duitsland in oorlog was. De OTAD, zijn leiding en opdrachtgevers stonden trouwens bij de Belgische verzetsleiders bepaald slecht aangeschreven, zoals bijv. bij generaal Ivan Gérard, een tijd lang bevelhebber van het Geheim Leger. Zo schreef deze verzetsleider, dat de Belgische militairen zich terdege ervan bewust waren, dat de oprichting van de OTAD de gedroomde kans was geweest om generaal Keyaerts, de intieme vriend van generaal Van Overstraeten, naar België terug te halen. Drie leiders van het gewapend verzet hebben na de oorlog de OTAD ervan beschuldigd dat deze gedurende de oorlog een defaitistische houding had gepredikt, dat de OTAD Belgische militairen had verboden tot het verzet toe te treden en dat diezelfde OTAD ongunstige dossiers had aangelegd over de officieren, die in het verzet stonden.

Niet alleen de persoon van Keyaerts maar tevens zijn houding tegenover het verzet, werd door sommige Belgische militairen en weerstanders betwist. Zo zou Keyaerts in maart '43 aan Gérard hebben meegedeeld, dat voor hem gewapend verzet gelijkstond met 'une folie'. Volgens Gérard was het een algemeen bekend feit, dat generaal Keyaerts en het hoofd van de militaire verzetsgroepen, kolonel Bastin, elkaar niet konden luchten. Bastin opereerde in overleg met de Belgische regering te Londen, terwijl Keyaerts in België de steun genoot van hen, 'die mordicus de mening waren toegedaan dat de oorlog ten einde was, dat de Belgische regering te Londen niet langer bestond en dat enkel de sekretaris-generaal (Plisnier van Financiën, n.v.d.r.) en de koning de bevelen gaven'.

‘*OTAD? Stop, fini!*’

Toen de leiding van de OTAD de 7de januari '44 door de Duitsers werd aangehouden en naar het kamp van Prenzlau werd overgebracht, gebeurde dit volgens sommige krijgsgevangen officieren op het eigen verzoek van Keyaerts en Goethals bij de Duitse militaire bevelhebber von Falkenhausen, om, mogelijk op aanraden van het Hof, het blazoen van de OTAD bij het verzet een beetje op te poetsen. Volgens de OTAD-leiding waren de klandestiene verzetsaktiviteiten, welke deze dienst reeds gedurende drie oorlogsjaren zou hebben gevoerd, de oorzaak van haar deportatie naar Prenzlau. Het weze toegelaten hierbij de vraag te stellen waarom Keyaerts en Goethals, indien zij werkelijk aan verzet hadden gedaan, naar een krijgsgevangenenkamp en niet, zoals andere opgepakte militaire verzetsstrijders, naar een koncentratiekamp werden overgebracht. De arrestatie van de OTAD-leiding geschiedde trouwens zonder de tussenkomst van de Sicherheitspolizei en de arrestanten kregen alle tijd om hun koffers te pakken. Alvorens zij naar Duitsland in een eerste-klastreinwagon

werden weggevoerd, gaven Keyaerts en Goethals aan kommandant Tilmans de toelating om met de Belgische overheid te Londen kontakt op te nemen. Tilmans werd vooral op het hart gedrukt de werking van de OTAD volledig en voorgoed stil te leggen ('Stop! Fini'!') Verzetsleider Gérard stelde vast dat met de wegvoering van Keyaerts en Goethals de voornaamste rem op de weerstand in België was weggevallen en dat de overige leden van de OTAD met de Belgische weerstand begonnen aan te pappen.

Het onthaal, dat Keyaerts en Goethals bij hun aankomst te Prenzlau te beurt viel, was trouwens weinig enthousiast, om het op zijn zachtst te zeggen. Een krijgsgevangen officier te Prenzlau getuigde, dat zij 'werden uitgejouwd als verraders, die 4 jaar lang te Brussel in de kaas hadden gezeten'.

De politiek van het minste kwaad?

Het minste wat mag gezegd worden is dat de OTAD het verzet onder de militairen zeker niet heeft aangemoedigd. Had Keyaerts zulks wel gedaan, dan had hij volgens de verklaringen van verzetsleider generaal Gérard niet meer recht in de ogen van von Falkenhausen kunnen kijken. Waaruit nogmaals blijkt, dat de politiek van het minste kwaad ook vaak deze van de minste weerstand is geweest. Er is echter meer.... Toen een beroepsadjudant van het Belgisch leger, die gedurende enkele maanden bij de OTAD te Brussel in dienst was geweest, zijn oversten kolonel Goethals en generaal Van Daele ging raadplegen i.v.m. zijn voornemen om met het eerste kontingent Waalse vrijwilligers de 8ste augustus '41 naar het Oostfront te vertrekken, kreeg hij van generaal Van Daele te horen dat het een uitstekende idee was aan het Oostfront te gaan vechten 'pour 1e bien de la Belgique'. Volgens kolonel Goethals zouden de Duitsers vast en zeker winnen.

Volgens majoor Franz Hellebaut zou de OTAD evenmin afkeurend hebben gestaan tegenover het vertrek van Belgische militairen naar het Oostfront. De verantwoordelijkheid voor deze stelling laten wij geheel bij hem berusten, bij deze zoon en kleinzoon van twee Belgische luitenanten-generaal, die tevens minister voor Landsverdediging zijn geweest. Een beroepsofficier, die nog in juli '44, na meer dan 4 jaar opsluiting in een krijgsgevangenkamp o.m. te Prenzlau, naar het Oostfront trok om er zijn belofte na te komen tegenover een andere Belgische beroepsofficier, Lucien Lippert, de kommandeur van het Waals Legioen, dat wanneer deze zou sneuvelen, Hellebaut zijn plaats zou innemen. Lippert sneuvelde in het Russische Tsjerkassy en Hellebaut kwam ook dan nog zijn belofte na. Toen majoor Hellebaut na zijn toetreding tot de SS-Stormbrigade Wallonië nauwelijks een paar maanden vóór de bevrijding eerst nog voor een 14-tal dagen met verlof naar België kwam, vroeg hij de OTAD om een verlof zonder wedde voor zes maanden uit het Belgisch leger. Door de opvolgers van Keyaerts en Goethals werd hem dit verlof zonder enige moeilijkheid toegestaan. Zijn verlof zonder wedde kon zelfs na zes maanden nog verlengd worden. Bovendien werd bij de OTAD voor intern gebruik nog aangestipt, dat Hellebaut zijn rechten op bevordering behield en dat hij beter een andere soort verlof had aangevraagd, die hem nog meer voordelen had verzekerd. Het feit, dat de OTAD toen, juli'44, nog een verlof zonder wedde heeft toegestaan bij Hellebauts

vertrek naar het Oostfront, heeft Hellebaut als een goedkeuring van zijn zware beslissing beschouwd.

De boottrekkers van de Wolga

De geestesgesteldheid tegenover de ontwikkeling van de oorlogsgebeurtenissen, de oorlogskansen en de oorlogvoerenden heeft in de kampen bij een aantal krijgsgevangen Belgische officieren in Duitsland al een even grote ommezwaai gemaakt als zulks bij sommige anderen, buiten de kampen, het geval is geweest. Van eind 1943 af luisterden de jonge officieren te Prenzlau klandestien naar de B.B.C en aan de hand van de Engelse nieuwsberichten werd om de twee uren in de waszaal een communiqué voorgelezen. Wie daar niet aanwezig was, werd door de Engelsgezinde officieren op een zwarte lijst gezet. De niet-Engelsgezinden legden op hun beurt een lijst aan met namen van hen ‘die hun het leven zuur maakten’. Volgens majoor Hellebaut was het te Prenzlau ‘verklikking aan alle kanten’.

Nog in maart '45 begaf Hellebaut, toen Sturmbannführer (kolonel) bij de Waffen-SS, zich naar het kamp te Prenzlau, dat op dat ogenblik nauwelijks 30 km van het front was verwijderd. Uit vriendschap voor zijn gewezen kollega's-Belgische officieren wilde hij pogen hen uit de handen van de Russen te houden en hen naar het Westen te doen overbrengen. Dat er heel wat veranderd was kon hij duidelijk merken, toen hij bij de Duitse kampkommandant aanbelandde.

Die vertelde hem, dat hij de Belgische officieren wel naar het Westen wilde sturen, maar dat deze het hele kamp vol rode vlaggen hadden gehangen en steeds maar ‘De Boottrekkers van de Wolga’ zongen om het aanrukkende Rode Leger te verwelkomen. Toen Hellebaut een 5-tal bevriende officieren één voor één in een kantoortje bij zich liet roepen om hen te overreden mee naar het Westen te trekken, reageerden deze officieren, toen zij het vertrek betraden, precies alsof zij Hitler in levende lijve hadden gezien. Luid protesterend (‘Ah non, Franz, pas question!’) verlieten zij de barak zonder dat Hellebaut ook maar de kans kreeg om de zaak uiteen te zetten. Bij het naderen van de Sovjets werden de meer dan 2.000 Belgische officieren in het kamp te Prenzlau door de aftrekkende Vlaamse en Waalse Waffen-SS-ers de vrije keuze gelaten: zij konden meegaan of ter plaatse op de Russen wachten. Volgens Hellebaut trokken verscheidene honderden, hoofdzakelijk jongere officieren met de Vlaamse en Waalse Waffen-SS-ers mee, want er lagen honderden kilometers, meestal te voet, te wachten alvorens het Westen in het zicht zou zijn.

Vele officieren hadden volgens de Oostfrontstrijders hele stapels mondvoorraad bij, sigaretten, boter, chokolade en echte bonenkoffie, allemaal lekkers dat deze in geen maanden meer hadden gezien. Een aantal Waalse krijgsgevangenen uit een Stalag in de buurt van Königsberg geraakte in dezelfde periode bij een afdeling van het Waalse legioen verzeild en was bereid om in de rangen van de Waffen-SS te treden. Zij trokken zelfs het Duitse uniform aan maar ... behielden de Belgische muts met de kwast! Maar vechten zat er voor hen niet meer in. De Russen hadden Berlijn reeds veroverd en van Hitler restte toen niets meer dan een hoopje verkoolde beenderen. De Belgische legerofficieren die in het kamp van Prenzlau waren achtergebleven om de komst van de Russen te verbeiden, werden inderdaad door hen bevrijd. Zij maakten daarna nog bijna een wereldreis alvorens thuis te geraken: per trein naar Odessa in Rusland, dan per schip naar Kairo en vandaar naar Marseille om ten slotte na een eindeloze tocht in België te belanden. Het einde van de strijd betekende voor tienduizenden krijgsgevangenen in Duitsland het einde van jaren opsluiting en afzondering van al hetgeen hun lief was. Het was overal één uitbarsting van vreugde. Voor hun Duitse bewakers waren het toen begrijpelijkerwijze minder gelukkige dagen.

Geraadpleegde bronnen

1) Ongepubliceerde bronnen

Dokumenten uit volgende archiefinstellingen: Algemeen Rijksarchief, Brussel
Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven, Antwerpen
Auditoraat-generaal, Brussel
Centrum voor Historische Documentatie van de Krijgsmacht, Brussel
Ministerie voor Volksgezondheid, Dienst Oorlogsslachtoffers
Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, Brussel
Bundesarchiv Koblenz
Institut für Zeitgeschichte, München
Politisches Archiv, Bonn
Persoonlijk archief Luc Delafortrie, Michel Tommelein, Frantz Van Dorpe, Herman Verreydt.

2) Publikaties

Francis BALACE, *Fascisme et catholicisme politique dans la Belgique francophone de l'entre-deux guerres*, in: Handelingen van het XXXIIe Vlaams Filologencongres, 1979, blz. 146-164.
IDEM, *Psychologie de l'officier belge face à la défaite, juin 1940-automne 1941*, in: Actes du Colloque d'Histoire militaire belge, 1981, blz. 339-361.
Herman BALTHAZAR, *Henri De Man dans la 'révolution avortée'*, in: Cahiers Vilfredo Pareto, tôme XII 1974, blz. 197-215
Mieke CLAEYS-VANHAEGENDOREN, *Hendrik De Man, een biografie*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1972.
Arthur DE BRUYNE, *Joris van Severen, droom en daad*, Zulte, Uitg. Oranje, z.j.
Albert DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1972.
Eric DEFOORT, *Charles Maurras en de Action Française in België*, Brugge, Orion, 1978.
P. DELANDSHEERE en A. OOMS, *La Belgique sous les nazis*, Bruxelles, Editions universelles, z.j., 4 delen.
Jean DUVIEUSART, *La question royale*, Bruxelles, Ed. du CRISP, 1975.
Hendrik J. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1969-1972, 4 delen.
Jean-Michel ETIENNE, *Le mouvement rexiste jusqu'en 1940*, Paris, 1968
José GOTOVITCH en Jules GERARD-LIBOIS, *L'an 40*, Bruxelles, Editions du CRISP, 1971.
Ivan GERARD, *Armée Secrète*, La Renaissance du Livre, 1962.
Camille GUTT, *La Belgique au carrefour*, Paris, Ed. Fayard, 1971.

Kannunik LECLEF, *Le Cardinal Van Roey et l'occupation allemande en Belgique*, Bruxelles, Ed. Goemaere, 1945.
Dirk MARTIN, *De Duitse vijfde kolonne 1936-40*, in: Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, 1980, nr. 1-2, blz. 85-119.
Christian MESNIL, *La question royale*, Bruxelles, Ed. J.M. Collet, 1978.
Léon PAPELEUX, *Les silences de Pie XII*, Bruxelles, Ed. Vokaer, 1980.
Jacques PIRENNE, *Mémoires et notes politiques*, Verviers, Ed. André Gérard, 1975.
Guido PROVOOST, *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen*, Davidsfonds, 1977.
IDEM, *Ward Hermans*, Antwerpen, Rockox-uitgaven, 1977.
Res Publica, 1978, nr. 1 (Enkele aspekten van het optreden van Leopold III tijdens de bezetting.)
Recueil de documents établi par le secrétariat du Roi, 1950.
Luc SCHEPENS, *Dagboek van een politiek conflict*, Tielt, Lannoo, 1970.
Jean STENGERS, *Le roi et le gouvernement, Gembloux*, Ed. Duculot, 1980.
Rudi VAN DOORSLAER, *De kommunistische partij van België en het Sovjet-Duits niet-aanvalspakt*, Brussel, F. Masereelfonds, 1975.
Griet VAN HAVER, *Katholieken in Vlaanderen tussen demokratie en fascisme, 1935-1940*, in: Handelingen van het XXXIIe Vlaams Filologencongres, 1979, blz. 125-146.
Fernand VAN LANGENHOVE, *La Belgique et ses garants, l'été '40*, Bruxelles Académie Royale de Belgique, 1972.
Jean VANWELKENHUYZEN, *Neutralité armée*, Bruxelles, La Renaissance du Livre, 1979.
IDEM, *Les avertissements qui venaient de Berlin*, Gembloux, Ed. Duculot, 1982.
Verslag van de kommissie van voorlichting, 1947 (Koningskwestie)
Louis VOS, *Ideologie en idealisme. De Vlaamse stu-*

dentenbeweging te Leuven in de periode tussen de twee wereldoorlogen, in: Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, VI, 1975, nr. 3-4, blz. 263-328.
Arie W. WILLEMSEN, *Het Vlaams-nationalisme 1914-1940*, Utrecht, Ambo, 1969.
J. WULLUS-RUDIGER, *Les origines internationales du drame belge de 1940*, Bruxelles, Ed. Vanderlinden, 1950.
IDEM, *En marge de la politique belge 1914-1956*, Ed. Berger-Levrault, z.j.
Maurice LOVENS, *L'effort militaire de guerre du Congo belge*, Cahiers du CEDAF, 1975, nr. 6.
Alain DANTOING, *La hiérarchie catholique et la Belgique sous l'occupation allemande*, in: Revue du Nord, LX, 1978, blz. 311-329.
Dossier question royale, Courrier Hebdomadaire du CRISP, nr. 646, 24/5/1974.
Archives britanniques concernant l'histoire de Belgique en 1940, Courrier Hebdomadaire du CRISP, nr. 526-527, 18/6/1971.

Foto's

Aartsbisdom, Mechelen
Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, Antwerpen
Archief Gazet van Antwerpen
Archief Het Laatste Nieuws
Archief De Dag
Archief La Meuse
Alexis - Brussel
Archief Kessels
Archief Michel Tommelein
Michel Brelaz, Genève
Auditoraat-generaal, Brussel
F. Balace, Luik
Léon Degrelle, Madrid
Familie de 't Serclaes de Wommersom
Fotoagentschap Belga
Fotoagentschap Van Parijs
Nestor Gérard
Historische dienst van het leger, Brussel
Marcel-Henri Jaspar, Brussel
Inbel, Brussel
Koninklijk Legermuseum, Brussel
Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, Tervuren
Familie Mayence, Mont-sur-Marchienne
Museum van de Dynastie, Brussel
Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, Brussel
Photo News

Familie Pierlot, Brussel
Familie Richard, Brussel
Frantz Van Dorpe, St.-Niklaas

Interviews

Pater Willem Aerts S.J. (12/2/81), Nic Bal (7/12/81), Francis Balace (23/9/80), Jaak Basijn (7/9/76, 5/3/81), Albert Bijtebier (4/8/80), Robrecht Boudens (20/9/80), Jan Brans (2/9 en 11/9/80), Lode Claes (3/9/80), Albert Deckmijn (14/1/76, 5/3/76, 12/7/77, 14/8/80), Léon Degrelle (8-9/11/80), Albert De Jonghe (4/11/80, 10/9/81, 9/10/81), Luc Delafortrie (12/3/76, 27/8/80), Gust De Muynck (23/10/81, 5/11/81), August De Schrijver (3/4/81, 10/4/81), Mgr. Dessain (9/5/81), Gaston Eyskens (15/1/81), José Fontaine (19/3/81), Jef François (2/5/75, 23/2/76, 28/8/80), Jo Gérard (27/5/81), René Goris (23/7/80), José Gotovitch (9/1/81), Franz Hellebaut (3/6/81, 11/6/81, 18/6/81), Jeroom Inghels (6/3 en 12/3/81), Pol Le Roy (6/5/75), Leo Magits (30/10/81), Dirk Martin (4/10/80), A. Mast (15/1/82), Léo Moulin (1/9/80), Maurits Naessens (25/8/80), Lutz Pesch (22/12/81), Robert Poulet (30/1/81), Guido Provoost (24/6/81), Lowie Reekmans (28/8/81), Walther Reusch (3/9/76), Hubert Rombauts (15/5/81), Fritz Scheuermann (23/12/80), Jan Servaes (10/9/80), Jean Stengers (18/9/80), Franz Thedieck (23/12/81), Michel Tommelein (7/6/76), Jozef Van Bilsen (21/8/80), Michiel Vandekerkhove (6/4/81), Frantz Van Dorpe (14/2/77, 30/3/77 22/8/80), Maurits Vanhaegendoren (2/12/81), Pierre van Outryve d'Ydewalle (24/9/80), Emile Wanty (17/7/78 en 26/9/80).